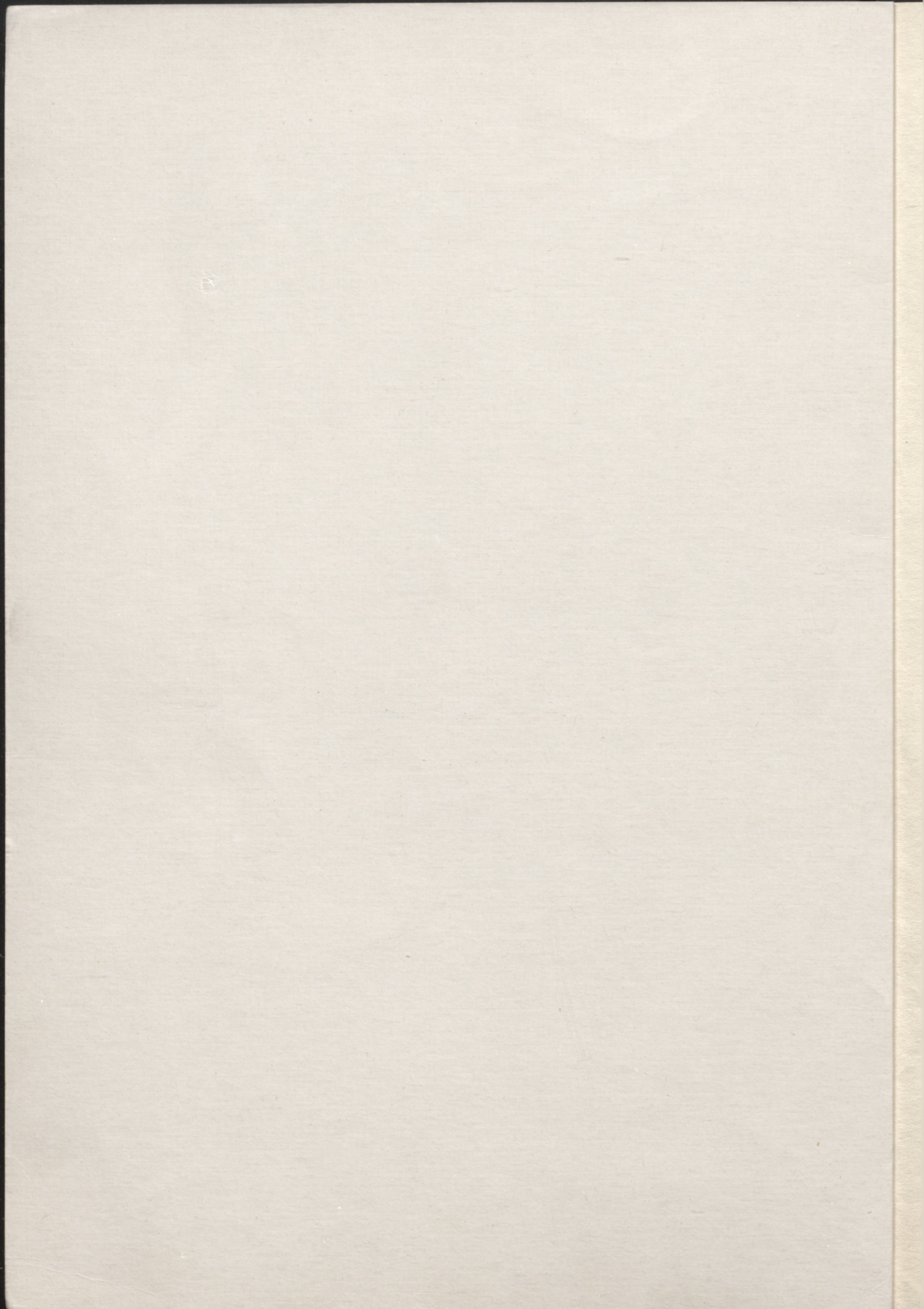

LATVIJAS VĒSTURES MUZEJA RAKSTI NR. 6
ARHEOLOĢIJA

FĒLIKSS JĀKOBSONS
AUSTRUMBALTIJAS
DZELZS LAIKMETA PĒTĪJUMI

RĪGA 1999

III

FELIKS ARČONIS

APDRŪNĀTĀS
DZELZĒNĀKŠNĪCĀS

1919. gada

Latvian History Museum logo
Dube
Lat

LATVIJAS VĒSTURES MUZEJA RAKSTI NR. 6

ARHEOLOĢIJA

2006-6

92

FĒLIKSS JĀKOBSONS

AUSTRUMBALTIJAS
DZELZS LAIKMETA PĒTĪJUMI

RAKSTU KRĀJUMS

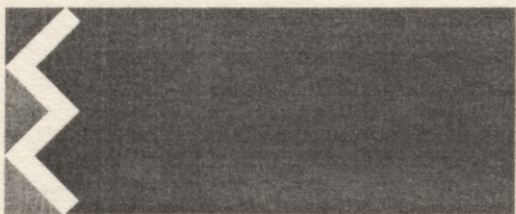
NORDIK

RĪGA 1999

UDK 069: 902/904 (474.3) (081)
Ja 336

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0308042241

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Izdevums tapis ar *Kultūrkapitāla Fonda* atbalstu

Sastādītājs un komentāru autors *Jānis Ciglis*

Vāka foto *Leons Balodis*

Redaktore *Biruta Alksne*

Māksliniece *Solvita Ozola*

ISBN 9984—510—94—8

© Latvijas Vēstures muzejs

Saturs

<i>Jānis Ciglis</i> . Arheologa Fēliksa Jākobsona (1896–1930) dzīves gājums un zinātniskā darbība	7
Fēliksa Jākobsona publicētie darbi un literatūra par viņu. <i>Sast. Jānis Ciglis</i>	13
F. Jākobsona nepublicētie izrakumu pārskati Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā. <i>Sast. Jānis Ciglis</i>	14
Recenzija par N. Abergā grāmatu “Austrumprūsija tautu staigāšanas laikmetā”	15
Recenzija par grāmatu “Latvijas arheoloģija”	17
Paskaidrojums (sakarā ar F. Baloža atbildi uz recenziju par grāmatu “Latvijas arheoloģija”)	19
Piezīmes par podnieka ripas ieviešanu Latvijā	20
Arheoloģiskie izrakumi Pļavniekkalnā	22
Sūdostbaltikum. C. Nachchristliche Eisenzeit. 2. Litauen	25
Senlatviešu ienākšana Latvijā	31
Dzintars mūsu senlietās un tautas dziesmās	39
Dzelzs laikmets Latvijā	46
Divas retas rotas adatas	55
Recenzija par B. Nērmaņa grāmatu “Sakari starp Skandināviju un Austrumbaltiju jaunākajā dzelzs laikmetā”	58
Jaunākie ieguvumi mūsu aizvēsturē. <i>Līdzaut. E. Šturms</i>	59
Die mittlere Eisenzeit [400 (450) – 800 n. Chr.]	66
Robeža starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu	69
Vecāko Austrumbaltijas šauro cirvju hronoloģijas mēģinājums	79
Romiešu monētas Latvijā un Lietuvā	88

Arheologa Fēliksa Jākobsona (1896–1930) dzīves gājums un zinātniskā darbība

Arheologam Fēlikssam Jākobsonam nebija lemts ilgu laiku strādāt Latvijas arheoloģijas zinātnes laukā. Liktenīgs bija 1930. gada 25. maija rīts, kad viņš īsi pirms plkst. 10 bija atstājis mājas un devies uz Lucavsalu, lai brīvā dabā gatavotos atlikušajiem eksāmeniem Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Pēc plkst. 12 dienā Daugavas krastā tika atrastas drēbes, pudele rūgušpiena, sviestmaizes un kāda arheoloģijas grāmata. F. Jākobsons acīmredzot Lucavsalā bija gribējis pavadīt visu saulaino svētdienu, taču traģiskā peldēšanā Daugavā avotainā vietā liedza viņam īstenot gan šo, gan daudzās lielās ieceres Latvijas senākās vēstures pētniecībā.

Fēlikss Jākobsons dzimis 1896. gada 30. septembrī Zemgalē, Jaunsvirlaukas pagasta Franka Sesavas (*Franck Sessau*) skolā. Viņa tēvs bija skolotājs. Bērniņu F. Jākobsons pavadījis Kurzemē, kur tēvam piederēja Aizputes apriņķa Aizputes pagasta Ūšu (Ūšas) mājas. Pēc trīs gadu mācībām Aizputes progimnāzijā viņš 1911. gadā iestājās Jelgavas reālskolā. Tās pamatkursu F. Jākobsons beidza 1914. gadā, pēc tam vēl gadu mācījās papildklasē. Spriežot pēc atzīmēm beigšanas apliecībās, F. Jākobsons bijis visai viduvējs skolnieks.

Drīz pēc skolas beigšanas 1915. gada 12. augustā viņš iesaukts Krievijas impērijas armijā. Jau gadu kā norisinājās Pirmais pasaules karš. F. Jākobsons tiek nosūtīts uz Kazaņas karaskolas kara laika virsnieku kursiem, kurus beidzis praporščika pakāpē. 1916. gada 4. janvārī viņš tiek komandēts uz 94. rezerves bataljonu. Kopš 1916. gada marta F. Jākobsons tieši piedalījies karadarbībā. Viņš sācis karot Rumānijas frontē Miropoles kājnieku pulka sastāvā. F. Jākobsons komandējis vadu, bet vēlāk rotu. 1916. gada 6. oktobrī pie Sadušas Karabaki viņš ievainots. Pēc izveseļošanās F. Jākobsons nokļuvis 179. rezerves pulkā. Pēc paša vēlēšanās viņš atgriezies savā 459. Miropoles kājnieku pulkā. 1917. gada aprīlī F. Jākobsons tiek komandēts uz 2. latviešu brigādi, kur ieskaitīts 8. Valmieras pulkā. Te, būdams rotas komandieris un īslaicīgi arī pulka saimniecības pārzinis, viņš dienējis līdz Brestas miera līguma

noslēgšanai. 1918. gada 20. aprīlī F. Jākobsons demobilizēts no armijas poručika pakāpē. Par karošanu frontēs pret Turciju, Bulgāriju un Vāciju viņš apbalvots ar Sv. Annas IV pakāpes ordeni ar uzrakstu "Par drošsirdību" un Sv. Staņislava III pakāpes ordeni ar šķēpiem un lenti.

Pēc demobilizācijas F. Jākobsons atgriezies Kurzemē, kur dzīvojis tēva mājās un nodarbojies ar zemkopību. Latvijas atbrīvošanās cīņu laikā 1919. gada 2. martā viņš iesaukts Latvijas armijā un ieskaitīts Kalpaka bataljona rezerves (virsnieku) rotā. Tā paša mēneša beigās Latviešu atsevišķās brigādes II Cēsu bataljona 1. rotas jaunākā virsnieka amatā F. Jākobsons devies uz fronti cīnīties pret Sarkano armiju. Būdams vada un rotas komandieris virsleitnanta pakāpē, Ventspils II un Liepājas I kājnieku pulka sastāvā viņš karojis pret boļševikiem Latgales frontē. Lai varētu piepildīt savu sapni studēt Latvijas augstskolā un sagatavotos iestājpārbaudījumiem, F. Jākobsons 1920. gada jūlijā piekomandēts Militārajai kontrolei. Jau 1920. gada 18. septembrī viņš saņem atļauju studēt Latvijas Universitātē, bet 1920. gada 17. oktobrī tiek atvaļināts no aktīvās armijas izglītības turpināšanai.

Fēlikss Jākobsons 1920. gada 21. oktobrī tiek uzņemts par studentu Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļā, ar noteikumu, ka drīzumā nokārtos pārbaudījumu latīņu valodā klasiskās ģimnāzijas kursa apmērā. Klasiskās valodas viņam reālskolā nebija mācītas, tāpēc studiju sākumā F. Jākobsons sevišķu uzmanību pievērš sengrieķu un latīņu valodas apgūšanai. Valodas ieinteresē – un viņa atzīmju grāmatiņā līdzās vēstures disciplinām varam lasīt, ka F. Jākobsons bez sengrieķu, latīņu, franču valodas studējis arī zviedru valodu, klausījies P. Šmita un prof. J. Endzelīna valodniecības lekcijas, prof. J. Lautenbaha lekcijas vispārējās un latviešu literatūras vēsturē. Jāatzīmē, ka pārbaudījumu latviešu valodā pie prof. J. Endzelīna viņš nokārtojis ar atzīmi "ļoti sekmīgi". Par to, ka interese par latviešu valodu bijusi nopietna, liecina fakts, ka brīvajā laikā viņš prof. J. Endzelīna uzdevumā nodarbojies ar vietvārdu vākšanu Aizputes apriņķī. No

I. att. LU 1923. gada arheoloģijas seminārs. Pirmajā rindā vidū F. Jākobsons (pa kreisi) un M. Eberts. Aizmugurē M. Ebertam E. Šnore. Pēdējā rindā ceturtais no kreisās E. Šturms

1922. gada, kad prof. M. Eberts Latvijas Universitātē sāk lasīt lekcijas Baltijas un Eiropas arheoloģijā, F. Jākobsons pievēršas šai vēstures disciplīnai. Arheoloģija kļūst par F. Jākobsona dzīves aicinājumu. Līdztekus lekcijām un prof. M. Eberta semināriem F. Jākobsons iekļaujas 1923. gada oktobrī nodibinātās Pieminekļu valdes darbā, par kuras līdzdarbinieku viņš kļūst 1924. gada 6. maijā, un tajā pašā dienā viņu sūta uz Vecgulbenes pag. Blomes Pērļu kalniņa akmeņu krāvuma kapiem veikt arheoloģiskos pētījumus, bet jau 13. maijā viņš nodod Valsts Vēstures muzejam pie Aizputes apzinātajos kuršu ugunskaupos atrastās senlietas.

Kad 1924. gada vasarā prof. M. Eberts atgriezās Kēnigsbergas universitātē, fakultāte nosūtīja F. Jākobsonu uz Kēnigsbergu aizvēstures studiju pabeigšanai M. Eberta vadībā. Kēnigsbergā kopā ar V. Ģinteru un E. Šturmu viņš studēja trīs gadus. Kaut gan Kultūras fonda stipendijas bija tikai F. Jākobsonam un V. Ģinteram, abi tās dalīja ar E. Šturmu, sagādājot arī viņam iespēju studēt arheoloģiju Kēnigsbergas universitātē. Studiju laikā F. Jākobsons piedalījās gandrīz visos tolaik Austrumprūsijā rīkotajos arheoloģiskajos izrakumos. Šajā laikā izkristalizējās F. Jākobsona zinātniskās intereses – viņš īpašu uzmanību pievērsa tautu staigāšanas periodam. Līdztekus

mācībām tika vākti šā laika Austrumprūsijas kapulauku materiāli. Tiem ir paliekoša nozīme senprūšu dzelzs laikmeta kultūras izpētē, jo daudzas kolekcijas gājušas bojā Otrā pasaules kara laikā. Analogiju vākšanas nolūkos viņš studiju laikā vairākkārt apmeklēja Vācijas, Polijas un Lietuvas muzejus. Viņš centās apzināt arī Latvijas arheoloģijas materiālus. Tā 1926. gada sākumā F. Jākobsons zīmēja Jēkabpils vidusskolas muzeja senlietas. Kēnigsbergas periodā parādījās F. Jākobsona pirmās zinātniskās publikācijas – raksts *“Ein zerstörtes kaiserzeitliches Gräberfeld bei Wöcklitz, Kr. Elbing”* izdevumā *“Elbinger Jahrbücher”* un recenzija par Nila Aberga grāmatu *“Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit”*. Labi pārzinādams Austrumprūsijas arheoloģisko materiālu, recenzijā viņš pamatoti iebilda pret N. Aberga kļūdainajiem secinājumiem etniskās vēstures jautājumos. Viņš arī sagatavoja pārskatu par Lietuvas dzelzs laikmetu, kurš ieraudzīja dienas gaismu jau pēc studiju pabeigšanas Kēnigsbergā M. Eberta izdotajā *“Reallexikon der Vorgeschichte”*. Šajā pārskatā F. Jākobsons pēc tajā laikā ļoti trūcīgā Lietuvas arheoloģiskā materiāla sadalīja Lietuvas dzelzs laikmeta arheoloģiskos pieminekļus vairākos kultūras novados. Jāatzīmē, ka viņa dalījums visumā ir apstiprinājies mūsdienās. Atrazdamies Kēnigsbergā, viņš

dzīvi sekoja līdz norisēm Latvijas arheoloģijā, par ko liecina jau tūlīt pēc studiju pabeigšanas publicētā recenzija par 1926. gadā izdoto "Latvijas arheoloģiju" un tai sekojošā polemika. Beidzot studijas Kēnigsbergā, F. Jākobsons nokārtoja doktora eksāmenu un aizstāvēja disertāciju "*Die Gräberfeld zu Daumen und Kellaren, ein Beitrag zur Geschichte der mittl. Eisenzeit in Ostpreussen*".

Pēc F. Jākobsona atgriešanās Latvijā Pieminekļu valde 1927. gada 28. aprīļa sēdē nolemj uzaicināt viņu piedalīties izrakumos arheoloģiskajos pieminekļos. Tur kā brīva līguma darbinieks viņš strādā no 1927. gada 16. maija līdz 1928. gada 30. septembrim. 1927. gada maijā viņš dodas arheoloģiskā ekspedīcijā uz Kurzemi, kur veic pārbaudes izrakumus dzīvesvietā (agro metālu laika pilskalnā?) pie Saldus baznīcas (19., 20. maijā) un apmetnē pie Misiņkalna grantsbedrēm (21.–27. maijā), kā arī Lažas Ilksumu kapulaukā (27. maijā). Plašākos izrakumus 1927. gada vasarā F. Jākobsons veic kopā ar V. Ģinteru Baižkalna Upmaļu kapulaukā, kur izpēta agrā dzelzs laikmeta un vidējā dzelzs laikmeta pirmās puses Baltijas somu akmeņu krāvuma kapulauku un tam blakus esošajā latgaļu lidenajā kapulaukā atsedz 42 ar 8.–9. gs. datējamus kapus. Zinātniski ļoti nozīmīgs ir tajā pašā gadā viņa izpētais agrā dzelzs laikmeta un vidējā dzelzs laikmeta pirmās puses kolektīvais kapu uzkalniņš Ķeipenes Ūsiņos. Rudens pusē F. Jākob-

sons turpina apzināt arheoloģiskos pieminekļus dažādos Latvijas novados, kā Istras Vecslobodā un Viesienas Dzīšļos, kur izdarīti arī pārbaudes izrakumi, Pildas Nukšos, Raunas Jaunzemjos u. c., kur noskaidrots pieminekļu raksturs un noteiktas aizsardzības zonas robežas. Aktīvs izrakumu darbs turpinās arī 1928. gadā. No 6. jūlija līdz 12. augustam pētīts Katlakalna Pļavniekkalna lidenais kapulauks, kurā atsegti 37 zemgaļu 5.–6. gs. kapi, no 7. līdz 14. septembrim veikti izrakumi vēlā dzelzs laikmeta Kapiņu Kristapiņu kapulaukā, kurā izpētīti 39 kapi. Tiek veikti arī mazāka mēroga apzināšanas izrakumi Praulienas Babrānu silā, Kandavas Reinu akmeņu krāvuma kapulaukā. Paralēli darbam Pieminekļu valdē kopš 1927. gada 19. oktobra F. Jākobsons atjauno studijas Latvijas Universitātē.

1928. gada 1. oktobrī F. Jākobsons iestājas darbā Valsts Vēstures muzejā par 1. pakāpes ārštata arhivāra palīgu. Sākotnēji viņš nodarbojas ar dokumentu un rokrakstu katalogizēšanu, jo bija studējis paleogrāfiju pie prof. L. Arbuzova, bet nedaudz vēlāk sāk strādāt Arheoloģijas nodaļā. Šis ir zinātniski ražīgākais posms F. Jākobsona dzīvē. Tiek publicēti viņa zinātniski nozīmīgākie raksti – "Dzelzs laikmets Latvijā", "Senlatviešu ienākšana Latvijā", "Piezīmes par podnieka ripas ieviešanu Latvijā". Viņš turpina vākt arheoloģiskos materiālus, iepazīstas ar Viļņas muzeju un zinātnisko biedrību kolekcijām, kā arī ar

2. att. Arheologi Sārumkalna izrakumu laikā Priekuļu skolas klasē. Pirmais no kreisās F. Jākobsons, pēdējais E. Šturms, vidū skolas direktors J. Ozols

plašo un Latvijas arheoloģijai tik svarīgo Tērbatas universitātes Arheoloģiskā kabineta kolekciju. Šajā laikā viņš lielu uzmanību pievērš senlietu konservācijas laboratorijas izveidei muzejā, ar ko līdz tam neviens nebija nodarbojies. Netiek pārtraukts arī arheoloģisko izrakumu darbs. Strādājot muzejā, 1929. gada 25. un 26. septembrī viņš veic izrakumus Svētcieņa Priecumu viduslaiku kapsētā (7 kapi), no 31. oktobra līdz 1. novembrim – Taurenes Lazdiņu kapulaukā, kur izpēta 2 kapus. Kopā ar B. Neršanu tiek turpināti iepriekšējā gada rudenī iesāktie izrakumi Kandavas Reinu akmeņu krāvuma kapulaukā. Pētījumi Kandavas Reinās pārliecinoši pierādīja Baltijas somiem raksturīgo akmeņu krāvuma kapu eksistenci arī Ziemeļkurzemē. Atbilstoši saviem zinātniskajiem uzskatiem F. Jākobsons sāk pārkārtot muzeja Arheoloģijas nodaļu un iesaistās II Baltijas arheologu kongresa izstādes un kataloga sagatavošanas darbā, kur bija uzņēmies izstrādāt daļu par tautu staigāšanas periodu jeb vidējo dzelzs laikmetu. Taču šī darba rezultātus pārgrā nāve liedza pašam ieraudzīt. Palika nepabeigtas studijas Latvijas Universitātē, kur atlikuši vairs bija nedaudzi pārbaudījumi un iecerētais diplomdarbs vai disertācija par šaurasmens cirvjēm, kuras pamatā esošais raksta manuskripts tiek pirmoreiz publicēts šajā krājumā.

Vērtējot F. Jākobsona zinātnisko darbību, mēs varam pievienoties E. Šturma teiktajam nekrologā: “Ar F. Jākobsona – šī jaunā un daudzsološā zinātnieka pāragro nāvi Latvijas zinātne cietusi neatsveramu zaudējumu. Bet vislielākais zaudējums ir tas, ka F. Jākobsons nepaspēja savus jaunus svarīgos uzskatus par dzelzs laikmeta problēmām izteikt kādā plašākā speciālā darbā.”

F. Jākobsona publicēto darbu skaits nav liels, un tie neizceļas ar savu apjomu. Taču pēc nozīmīguma viņa veikumam ir paliekoša vērtība Latvijas arheoloģijā. Protams, uz F. Jākobsona darbiem jāskatās no tajā laikā uzkrātā arheoloģiskā materiāla skatpunkta. Kopš viņa nāves pētniekam pieejamais materiāls daudzkārt pieaudzis, un mums ir pavisam citas iespējas risināt viņa darbos skartās Baltijas arheoloģijas problēmas. Tomēr daudzas viņa pirms 70 gadiem izteiktās domas par latgaļu etnoģenēzi, pāreju no agrā uz vidējo dzelzs laikmetu joprojām ir aktuālas. Svarīgi ir tas, ka savos darbos F. Jākobsons neaprobežojās tikai ar Latvijas teritoriju, bet Latvijas arheoloģisko materiālu un senvēstures problēmas skatīja visas Baltijas un pat Eiropas kontekstā. Tieši šī plašā skatījuma tik ļoti reizēm ir pietrūcis mūsu līdzšinējā Latvijas arheoloģijas pētniecībā.

F. Jākobsona uzskatus baltu etniskās vēstures jautājumos lielā mērā ietekmējusi izcilā lietuviešu valodnieka Kazimira Būgas darbi. Daļēji to ietekmē F. Jākobsons etnisko un kultūras parādību skaidrošanā kļuvis par spilgtāko migrāciju teorijas piekritēju Latvijas arheoloģijā. K. Būgas pēc valodniecības dotumiem izstrādātās hipotēzes par atsevišķu baltu cilšu lokalizāciju vidējā dzelzs laikmeta sākumā F. Jākobsons ir mēģinājis sasaistīt ar konkrētām arheoloģiskajām kultūrām. Tā K. Būgas ietekmē agrīnajos darbos viņš izsaka kļūdainu domu par dienvidrietumu Latvijas agrā dzelzs laikmeta kultūras piederību Baltijas somiem. Taču tā laika visai trūcīgā Austrumbaltijas agrā un vidējā dzelzs laikmeta arheoloģiskā materiāla lieliska pārzināšana F. Jākobsonam ļāva izstrādāt savu latviešu cilšu dzelzs laikmeta etnoģenēzes modeli, kas pamatos balstās uz plašām baltu cilšu migrācijām dzelzs laikmetā. Šis modelis tiek izklāstīts rakstos žurnālā “Senatne” un Latviešu konversācijas vārdnīcā. Latvijas teritorijā dzelzs laikmetā viņš saskata trīs lielus migrācijas viļņus. Pirmo viņš saista ar laiku ap 150.–200. gadu, kad, gotu spiesti, balti pārvietojas uz ziemeļiem, kā rezultātā Dienvidlatvijā ienāk baltu ciltis, kas atstājušas kolektīvo uzkalniņkapu kultūru. Ar otro, visai iespējamo migrāciju vidējā dzelzs laikmeta sākumā viņš skaidro jaunu senlietu formu parādīšanos Sembijas pussalā, Rietumlietuvā un ugunskapu ieviešanos Viļņas novadā. Ar trešo migrācijas vilni slāvu spiediena rezultātā F. Jākobsons saista latgaļu ienākšanu Austrumlatvijā, kā arī jaunu iedzīvotāju pieplūdumu Mazuru ezeru apgabalā, Nemunas grīvas rajonā un Zemgalē. Šajos uzskatos ir daudz racionāla un vērā ņemama arī mūsdienās, bet ir arī kļūdas. Viņa izcils sasniegums, bez šaubām, ir secinājums, ka vidējā dzelzs laikmeta otrās puses latgaļu līdzeno kapulauku arheoloģiskā kultūra nav kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūras tiešs ģenētisks turpinājums. F. Jākobsona uzskati par baltu etnisko vēsturi ir pelnījuši plašāku analīzi.

Būdam labs Latvijas arheoloģiskā materiāla pazinējs, F. Jākobsons pirmais spēja kolektīvo uzkalniņkapu kultūru (ar akmeņu riņķi) pēc senlietu materiāla sadalīt divās lokālās grupās. Pirmajā grupā viņš iekļāva Zemgali un Rietumvidzemi ar turpinājumu Lietuvas teritorijā, otrajā grupā – Sēlijā un Aiviekstes baseinā esošos kapu uzkalniņus un to turpinājumu uz dienvidiem Lietuvas teritorijā. Latvijas arheoloģijā šis dalījums ar nelielām korekcijām tiek pieņemts arī mūsdienās. Debatējams ir jautājums par viņa izdalītās trešās lokālās grupas – Aus-

3. att. F. Jākobsona draugi un darbabiedri pie viņa kapa 1930. gadā. No kreisās: A. Štāls, E. Šturms, V. Ģinters, M. Lūduma, N. Purpētere, E. Hauzenberga, nezināms, A. Karnups, M. Pluka

trumlietuvās agro kapu uzkalniņu ar akmeņu riņķi un skeletapbedījumiem – piederību pie vienas arheoloģiskās kultūras ar Žemaitijas, Zemgales un Sēlijas agrā dzelzs laikmeta uzkalniņiem.

Neapšaubāms F. Jākobsona sasniegums ir zinātnē līdz šim maz zināmais secinājums par latgaļu ienākšanu Latvijā plašās migrācijas rezultātā, līdzīgu problēmu viņš saskata arī kuršu apdzīvotajā teritorijā Klaipēdas apgabalā. Te O. Tišlera agrā un vidējā dzelzs laikmeta periodizāciju papildinošā A. Becenbergera F perioda senlietu formās viņš saskata stipru lūzumu, kam trūkst stingru saišu ar agrākajiem periodiem. Žēl, ka raksts “Robeža starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu” nebija līdz šim publicēts, jo šī problēma ir aktuāla arī mūsdienās un viņa savulaik izteiktā doma būtu bijis labs stimuls kuršu etniskās vēstures jautājumu risināšanā. Tas gan nav vienīgais F. Jākobsona nepublicētais darbs. Interesanta doma pausta viņa rakstā “Vecāko Austrumbaltijas šauro cirvju hronoloģijas mēģinājums”, kurā Sēlijā un Aiviekstes baseinā izplatīto agrā dzelzs laikmeta šaurasmens cirvju ar apaļu kātcaurumu izcelsme saistīta ar Romintes (*Rominten*, tagad Radužņoje Ozerskas raj. Kāliņingradas apg., Krievija) kapulauka I kapā un Austrumprūsijā, Grosstregelnas (*Groß-Stregeln*, tagad *Stregiel Wielki*, Polija)

kapulauka 150. kapā atrastajiem Tišlera B perioda cirvjiem. Rokrakstā palicis arī agrā dzelzs laikmeta tirdzniecības sakariem veltītais raksts divās redakcijās “Romiešu monētas Latvijā un Lietuvā” un “Tirdzniecības ceļi caur Latviju un Lietuvu jaunākā romiešu ķeizaru laikmetā”. Tajā pēc viņam zināmo Latvijā un Lietuvā atrasto 414 vara un 31 sudraba romiešu monētas un Romas importa priekšmetu dotumiem risinātas tirdzniecības ceļu problēmas starp baltu zemēm un Romas impērijas provincēm. Atšķirībā no tradicionālā viedokļa par tirdzniecību pa “dzintara ceļu” no Karnutas Austrijā, gar Karpatu rietumu malu un pa Vislu uz Baltijas jūras piekrasti F. Jākobsons uzsver gotu lomu šajā tirdzniecībā. Iesākts un nepabeigts palicis darbs par vidējo dzelzs laikmetu Zemgalē, kurā F. Jākobsons bija iecerējis sinhronizēt zemgaļu senlietas ar atradumiem Austrumprūsijā. Ir tikai 15 lapu ar senlietu uzmetumiem un pāris lapu teksta.

Mums ir palikuši F. Jākobsona veikto izrakumu materiāli, bez kuriem nevar iztikt neviens Latvijas dzelzs laikmeta pētnieks. Viņa veikto izrakumu augsto metodisko līmeni apliecina Baižkalna Upmaļu kapulauka kapu bedru griezumī, kas dod pilnīgāku priekšstatu par apbedīšanas tradīcijām latgaļu vidējā dzelzs laikmeta kapulaukos. Konkrēti – tie ļauj izprast

kapu un akmeņu krāvumu virs tiem kopsakarības. Ir saglabājies viņa personiskais arhīvs, kura nozīme vēl līdz šim nav pienācīgi novērtēta īpaši Austrumprūsijas, bet arī Latvijas arheoloģiskajā izpētē, jo daudzi viņa savākie un izmantotie materiāli, kas Otrā pasaules kara laikā ir gājuši zudumā, kļūst zināmi pēc viņa zīmējumiem un skicēm. Par F. Jākobsona darba nopietnību liecina viņa personiskajā arhīvā saglabājušies gandrīz visu tā laika Latvijas

muzejos esošo dzelzs laikmeta senlietu zīmējumi un skices, Vācijas, Polijas, Igaunijas un Lietuvas muzejos apzinātie materiāli, kā arī daudzie izraksti un atrastās senlietu analogijas Eiropas arheoloģiskajā literatūrā.

Šī publikācija ir Latvijas Vēstures muzeja darbinieku – F. Jākobsona darba turpinātāju veltījums talantīgā zinātnieka piemiņai.

Jānis Ciglis

Fēliksa Jākobsona publicētie darbi un literatūra par viņu

1. Recenzija par grāmatu: *Nils Åberg*. Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. – Uppsala; Leipzig, 1919 // *Latvju Grāmata*. – 1926. – Nr. 3. – 202.–204. lpp.

2. Ein zerstörtes kaiserzeitliches Gräberfeld bei Wöcklitz, Kr. Elbing // *Elbinger Jahrbuch*. – Elbing, 1927. – Heft 5/6. – S. 123–135.

3. Recenzija par grāmatu: *Latvijas arheoloģija*. – R., 1926 // *Latvju Grāmata*. – 1927. – Nr. 4/5. – 299.–301. lpp.

4. Paskaidrojums [sakarā ar F. Baloža atbildi uz recenziju par “*Latvijas arheoloģiju*”] // *Latvju Grāmata*. – 1927. – Nr. 6. – 396., 397. lpp.

5. Piezīmes par podnieka ripas ieviešanu Latvijā // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. – 1928. – Nr. 5/6. – 600.–603. lpp.

6. Arheoloģiskie izrakumi Pļavniekkalnā // *Brīvā Zeme*. Ilustrētais pielikums. – 1928. – Nr. 33. – 261., 262. lpp.

7. Südostbaltikum, C. Nachchristliche Eisenzeit, 2. Litauen // *Reallexikon der Vorgeschichte*. – Berlin, 1929. – Bd.13. – S. 29.–32.

8. Senlatviešu ienākšana Latvijā // *Senatne*. – 1929. – Nr. 1. – 2.–10. lpp.

9. Dzintars mūsu senlietās un tautas dziesmās // *Latvju tautas daiņas*. – R., 1929. – 4. sēj. – 473.–484. lpp.

10. Dzelzs laikmets Latvijā // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. – R., 1929. – 4. sēj. – 6260.–6281. sl.

11. Divas retas rotas adatas // *Senatne*. – 1930. – Nr. 2. – 60.–62. lpp.

12. Recenzija par grāmatu: *Birger Nerman*. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. – Stockholm, 1929 // *Senatne*. – 1930. – Nr. 2. – 64. lpp.

13. Jaunākie ieguvumi mūsu aizvēsturē // *Senatne*. – 1930. – Nr. 2. – 52.–60. lpp. – Līdzaut. E. Šturms.

14. Die mittlere Eisenzeit [400 (450) – 800 n. Chr.] // *Katalog der Ausstellung zur Konferenz baltischen Archäologen in Riga 1930*. – Riga, 1930. – S. 84–109. (Kopā ar eksponēto senlietu sarakstiem.)

15. Die Gräberfeld zu Daumen und Kellaren, ein Beitrag zur Geschichte der mittl. Eisenzeit in Ostpreussen (iespiešanā).

Šajā izdevumā pirmpublicētie F. Jākobsona manuskripti

1. Robeža starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu // *Austrumbaltijas dzelzs laikmeta arheoloģijas pētījumi / Latvijas Vēstures muzeja raksti*. Nr. 6. *Arheoloģija*. – R., 1999. – 69.–73. lpp.

2. Vecāko Austrumbaltijas šauro cirvju hronoloģijas mēģinājums // *Austrumbaltijas dzelzs laikmeta arheoloģijas pētījumi / Latvijas Vēstures muzeja raksti*. Nr. 6. *Arheoloģija*. – R., 1999. – 79.–85. lpp.

3. Romiešu monētas Latvijā un Lietuvā // *Austrumbaltijas dzelzs laikmeta arheoloģijas pētījumi / Latvijas Vēstures muzeja raksti*. Nr. 6. *Arheoloģija*. – R., 1999. – 88.–93. lpp.

Literatūra par Fēliksu Jākobsonu

1. Laucinieks atvedis senmantas Pieminekļu valdei // *Jaunākās Ziņas*. – 1928. – 21. aug. [Attēlā pa kreisi mantu nodevējs Kārlis Jēkabsons, pa labi mantu pieņēmējs F. Jākobsons. Zem attēla uzraksts: Ķeipenes pagasta mazmāju rentnieks Kārlis Jēkabsons nodod tīrumā atrastās senmantas Pieminekļu valdei, par ko arh. Jākobsons (pa labi) sastāda aktu.]

2. Jauna latvju zinātnieka traģiska nāve Daugavā // *Jaunākās Ziņas*. – 1930. – 27. maijs. – Nr. 118. – 16. lpp.

3. Liktenīgs jaunā zinātnieka svētdienas rīts // *Jaunākās Ziņas*. – 1930. – 28. maijs. – Nr. 119. – 18. lpp. [Ievietots arī F. Jākobsona foto.]

4. *Ed. Štr. [Šturms]*. Fēliksa Jākobsona piemiņai // *Latvis*. – 1930. – 1. jūn.

5. *Ed. Šturms*. Dr. phil. Fēliks Jākobsons // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. – 1930. – Nr. 7/8. – 116., 117. lpp.

Fēliksa Jākobsona nepublicētie izrakumu pārskati Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā *

AA 11

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Baižkalna Upmaļu akmeņu krāvuma kapulaukā Cēsu apr. 1927. gada 18. jūlijā – 1. augustā. Teksts 9 lpp.; 3 plāni; 90 senlietu fotoattēli.

AA 12

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Baižkalna Upmaļu līdzenajos kapos Cēsu apr. 1927. gada 20. jūlijā – 1. augustā. Teksts 16 lpp.; 44 plāni; 13 izrakumu un 174 senlietu fotoattēli.

AA 27

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Taurenē grantsbedrēs Cēsu apr. 1929. gada 31. oktobrī un 1. novembrī. Teksts 5 lpp.; 6 plāni; 4 izrakumu un 16 senlietu fotoattēli.

AA 33

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lažas Ilksumos Aizputes apr. 1927. gada 27. maijā. Teksts 4 lpp.; 3 plāni; 2 izrakumu un 20 senlietu fotoattēli.

AA 34

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Aizputē Misiņkalna grantsbedrēs 1927. gada 21.–27. maijā. Teksts 9 lpp.; 4 plāni; 13 izrakumu un 45 senlietu fotoattēli.

AA 36

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Svētciema Priecumos Valmieras apr. 1929. gada 25. un 26. septembrī. Teksts 6 lpp.; 8 plāni.

AA 53

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem pie Saldus baznīcas Kuldīgas apr. 1927. gada 19., 20. maijā. Teksts 3 lpp.; 3 plāni; 15 izrakumu un 3 senlietu fotoattēli.

AA 80

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kapīņu Kristapiņos Daugavpils apr. 1928. gada 1.–14. septembrī. Nepabeigts. Teksts 36 lpp.; 46 plāni.

AA 105

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Praulienas Babrānu silā Madonas apr. 1928. gada 26.–29. augustā. Teksts 4 lpp.; 9 plāni.

AA 106

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Kandavas Reinās Talsu apr. 1928. gada 28.–31. oktobrī. Teksts 6 lpp.; 4 plāni; 4 izrakumu un 44 senlietu fotoattēli.

AA 128

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ķeipenes Ūsiņos Rīgas apr. 1927. gada 6. un 7. septembrī un 30. septembrī – 4. oktobrī. Teksts 16 lpp.; 22 plāni; 20 izrakumu un 136 senlietu fotoattēli.

AA 129

Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Katlakalna Pļavniekkalnā Rīgas apr. 1928. gada 6. jūlijā – 12. augustā. Teksts 17 + 10 lpp.; 53 plāni; 76 izrakumu fotoattēli.

Sastādījis Jānis Ciglis

* Pārskatiem ne vienmēr ir autora dots precīzs nosaukums, tāpēc to nosaukumi ir vienādoti. Aprakstā paturēts tā laika administratīvais iedalījums.

Recenzija par N. Aberga grāmatu “Austrumprūsija tautu staigāšanas laikmetā”*

Nils Åberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. – Uppsala; Leipzig, 1919. – 175 S., 203 Abb., 8 Karten. (Arbeten utgifna med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond, Uppsala 24. – (Ar Vilhelma Ekmaņa universitātes fonda pabalstu izdotie darbi, Upsala.)

Pazīstamais zviedru pētnieks mūs ievada Rītrūsijas tautu staigāšanas laikmeta arheoloģijā. Viņa darbs pamatojas uz vairāk mēnešu studijām Karaļauču muzejā. Relatīvā hronoloģijā viņš seko ievērojamā Rītrūsijas arheologa Oto Tišlera pētījumiem. Nevaram turpretim sekot viņa uzskatiem, kuros viņš pieslien panērmānistiskām G. Kosinnas doktrīnām.

Saturs iedalīts trīs daļās pa (agrākās) Rītrūsijas kultūras novadiem: 1. Zamija [Sembija] ar Natangiju, 2. Mazuri, 3. Mazā Lietuva.

Autora pētījumu svars ir vecākos posmos un Zamijas novadā par gredzenotām (*Armbrustfibeln mit Ringgarnitur*) un zvaigznespēdas saktām (*Sternfussfibeln*), plašāk apskatītas arī lociņa saktas ar plāksnes galvu (*Bügelfibeln mit Kopfplatte*) Mazuros, īsi saņemts Lietuvas novads.

Zamijas kultūru pētnieks cenšas pierādīt par ģermānisku, pamatodamies galvenām kārtām uz analogijām gredzenotu saktu vecākās formās. Šās saktas sākas 3. gs. pēc Kr. un 4. gs. pārējos ziemeļos izzūd, bet Rītrūsijā (arī Lietuvā, Latvijā, Igaunijā un Somijā) turpina veidoties līdz 8. gs. Zvaigznespēdas saktas (*Sternfussfibeln*) izplatītas galvenām kārtām Rītrūsijā. To ziedu laiks ir no 5. gs. līdz 6. gs. sākumam. Ar tām saistīto zvaigzņu ornamentiku Abergas atvasina no provinciālromiskā Reinas novada un pierāda, ka Rītrūsijā tā ir neatkarīga no līdzīga Skandināvijas izrotājuma. Zamijas kultūrai pieder arī stopa saktas ar adatas maksti (*Armbrustfibeln mit Nadelscheide*) vai īsu adatas gultni (*kurzer Nadelhalter*), kuras Abergas datē ar 5. gs. No viņām tālākā attīstībā rodas hibrīdas formas, kas izplatītas Mazā

Lietuvā. Zamijā formu attīstība 6. gs. itin kā notrūkst. Vēlāk tur parādās saktas, kuras visvairāk pazīstamas Mazuros, no tām autors spriež, ka Zamijas kultūra pagrimusi un nokļuvusi Mazuru kultūras atkarībā.

Mazuru kultūra sevišķi zied 6. gs., un tajā uzpeld dienvīdu (dienvīdu Krievijas un meroviešu [merovingu] kultūras) formas. Ar to itin kā esot pierādīts tās ģermānisms. Grūtības tikai (noteikt), no kurienes šī ģermāņu tauta lai būtu ieceļojusi, jo kultūrā apvienoti dažādu apgabalu elementi. Izeja autoram: šī tauta bijusi klejotājā un nodibinājusi sakarus gan austrumos, gan rietumos. Neapstāsimies pie šīs kultūras formām. Pēc Aberga hronoloģijas kultūra zied līdz 7. gs. vidum, tad izvirst. Dekadences periodam pieder stopa saktas ar šķēršiem, kas izplatītas pa visu Prūsiju, iezīmējot laikmetu, kurā izzūd starpība starp Zamijas un Mazuru apgabalu. Tas nozīmējot, ka apspiestā aistu (baltu) tauta uzsūkusi sevi valdošos ģermāņus.

Mazās Lietuvas kultūra saņem iespaidus no Zamijas. Tā esot Zamijas ģermāņu kolonija. 6. gs. Mazuru kultūra pārspējot Zamiju un atraujot Lietuvai Zamijas iespaidus. Tāpēc 6. gs. Lietuvas kultūra ātri deģenerējoties. Tikai 7. gs., kad Zamijā un Mazuros iestājusies kopīga dekadences kultūra, sākušies no jauna Lietuvas kultūras sakari ar vakariem. Šim laikam pieder stopa saktas ar šķēršiem un lietu stīgu (*Armbrustsprossenfibeln mit gegossener Schne*). Lietuvā valda to lokāls variants. Līdz vikingu laikam dzīvojot šo saktu plakana forma, kas lieta no viena gabala. Līdz tam dzīvojot arī stopa saktas ar taisnu zvērgalvas pēdu (*Armbrustfibeln mit gegossener Schne und geradem Tierkopffuss*). 7. un 8. gs. šī kultūra orientējoties uz austrumiem un tikai vikingu laikā (kopā ar Kurzemi) par jaunu kļūstot par ģermāņu koloniju.

Aberga galvenais trūkums, ka viņš neievēro Rītrūsijas podniecību – trauku formas (Tikai Mazajā Lietuvā šai laikā valda mirušo apbedīšana arniecīgām podu piedevām. Zamijā ar Natangiju un Mazuros mirušos sadedzina un apbedī urnās). Autors stingri celtā sistēma un etnoloģiskie slēdzieni pamatojas uz rotas lietu formām, bet tas ir tirdzniecības objekts.

* Šajā un turpmākajos rakstos saglabāta F. Jākobsona lietotā arheoloģijas terminoloģija.

Ja ņemam vērā trauku formas, kuras katra tauta pati sev rada, tad redzam, ka viena pēc otras sabrūk autora etnoloģiskās tēzes.

Pirmkārt, Zambijas kultūra nav ģermāniska. Ģermāņu trauku formas iet tikai līdz Pasarges upei. Uz austrumiem no Pasarges sākas pilnīgi īpatnējas formas. Otrkārt, Mazuros 6. gs. nenotiek nekāds lūzums trauku formās, tāpēc jāpieņem, ka nekāda tautu maiņa, resp., ģermāņu ieceļošana, tur nenotiek. Jau-

nās rotas lietu formas ierodas tirdzniecības ceļā no divi pusēm: dienvidu rītiem un dienvidu vakariem. Abergas datējumi ir apm. pusgadusimteni par agru.

Autors savus maldīgos etnoloģiskos uzskatus akcentē katrā nodaļā. Atstājot tos pie malas, jāatzīst, ka grāmata sarakstīta ar plašu erudīciju un dod skaidru pārskatu par Rītprūsijas rotas lietu galvenajām formām tautu staigāšanas laikmetā. Šī pārskata dēļ grāmata ieteicama un nepieciešama katram, kas interesējas par baltu arheoloģiju.

Recenzija par grāmatu “Latvijas arheoloģija”

Latvijas arheoloģija. Sarakstījuši Ā. M. Talgrēns, E. Šturms, H. Moora, M. Šmīdehelma, F. Balodis, P. Kundziņš, P. Šmits. F. Baloža redakcijā. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. – Rīga, 1926. – 186 lpp.

Apsveicama tā enerģija, ar kādu prof. F. Balodis īsā laikā veicis pirmās “Latvijas arheoloģijas” izdošanu. Būdams pats speciālists austrumu arheoloģijā (ēģiptoloģijā) un mazāk pazīstams ar darbiem ziemeļu Eiropas arheoloģijā, prof. Balodis grāmatas sarakstīšanai apvienojis veselu rindu zinātnieku. Ievadu sarakstījis ievērojamais somu zinātnieks profesors Ā. M. Talgrēns, prof. M. Eberta skolnieks E. Šturms rakstījis par akmens un bronzas laikmetu, jaunie igauņu zinātnieki H. Moora un M. Šmīdehelma rakstījuši par agro un vidējo dzelzs laikmetu. Nodaļu par latviešu senceltnēm devis doc. P. Kundziņš, par senatnes dzīves apstākļiem pēc mūsu tautas dziesmām un par mūsu seno latviešu ticību – prof. P. Šmits.

Grāmata grib darīt pazīstamu un mīlu plašām aprindām mūsu senatni. Tāpēc nevarētu gaidīt vairāk kā tikai kopsavilkumu par to, kas līdz šim zināms. Bet autori dod vairāk: viņi publicē arī savus pašu studiju ieguvumus. E. Šturms savēl kopā savu pētījumu rezultātus. Viņa pārskats par bronzas laikmetu ir pirmais šāds darbs mūsu arheoloģiskajā literatūrā. H. Moora rāda, ka dažos mūsu pilskalnos atrastas senlietas, kas radītas jau priekš Kristus dzelzs laikmetā. Agrā dzelzs laikmeta pēckristus posmos dienvidu Latvijas kultūrā Moora izšķir divus novadus. M. Šmīdehelma rāda rotu adatu veidošanos vidējā dzelzs laikmetā. Prof. Balodis dod pieturas punktus vēlā dzelzs laikmeta izpratnei: novieto austrumu Latvijas pauguru kapus šī laikmeta otrajā posmā un izskaidro tos ar slāvu iespaidu. Jauns ir viņa norādījums par kuršu un zemgaļu kultūras radniecību.

Šeit nav iespējams uzskaitīt visu, ko jaunu arheoloģijā sniedz izdotā grāmata. Jānožēlo un nopietni jāpārmet redaktoram, ka darbam nav pievienots kopsavilkums kādas lielas Vakareiropas tautas valodā,

kas darītu to pieejamu ārzemju zinātniekiem. Vai nebūtu vēl laiks to panākt, izdodot mazu papildu burtnīciņu?

Dažos jautājumos recenzents ir citādos uzskatos nekā autori. Ka pakavsakšu izplatīšanās sākumi ir Lietuvā, tā ir vēl pierādāma hipotēze. Tāpat hipotēze ir, ka viss dienvidu Latvijas kultūras apgabals agrajā un vidējā dzelzs laikmetā pieder baltu ciltīm. Šī līdz šim vispārēji pieņemtā tēze ir konfliktā ar to, ka vēlajā dzelzs laikmetā ziemeļu Kurzemē un rietumu Vidzemē mājā somi (lībieši). Lai šo nesaskaņu izlīdzinātu, M. Šmīdehelma pieņem, ka vidējā dzelzs laikmetā šajos apvidos notikušas tautu pārvietošanās. Šo domu tālāk attīsta prof. F. Balodis un saka, ka vidējā dzelzs laikmetā austrumu Vidzemē baltu ciltis, somus pārspēdamas, gājušas uz priekšu, bet rietumu Vidzemē tajā pašā laikā somi atspieduši atpakaļ baltus. Šādi uzskati nav pierādāmi ar arheoloģisko materiālu. Šie slēdzieni ir nevajadzīgi, ja ievērojam, ka dienvidu Latvijas kultūrā jau agrajā un vidējā dzelzs laikmetā ir divi novadi, un kombinējam šo atziņu ar prof. K. Būgas slēdzienu, kuru viņš dibina uz vietvārdiem, ka apmēram tanī pašā laikā tikai dienvidrītu Latvijā ir iespiedušies balti, kamēr visa pārējā Latvija vēl somu cilšu rokās. Identificējot tikai ekspansīvo dienvidaustrumu Latvijas kultūru ar baltu ciltīm un atzīstot sarukušo dienvidrietumu Latvijas kultūru par somisku (lībisku), mēs tiekam pāri arheoloģiski nepierādāmai lībiešu ieceļošanas teorijai. Jāuzsver, ka arī rietumu kultūrā jāpieņem baltu virsslānis, jo tikai tā ir izskaidrojami daudzie kopīgie elementi austrumu un rietumu kultūras novadā. Še izklāstītais uzskats ir tikai hipotēze.

Prof. F. Baloža ierosinotais tēlojums par vēlā dzelzs laikmeta ciltīm un zemēm satur arī vāji pamatotus elementus. Zemgales satversmi gan nevarēs attiecināt uz citām latvju ciltīm. Tāpat ciltis nevarēs identificēt ar valstīm. Kuršu zemē redzamas vismaz divas vienības, kad 1229. g. beigās un 1230. g. sākumā viņi slēdz līgumu ar pāvesta legātu Balduīnu un solās uzņemt kristīgos priesterus, apgādāt tos tā, kā

gotlandieši apgādā savējos. Tikai viena no šīm teritoriālajām vienībām, domājams, pēc kādas kareiviskas sadursmes slēdz 1230. g. otru neizdevīgāku līgumu ar rīdziniekiem (sal. Bunge, Urkundenbuch I, CIII, CIV, CV).

Nedroša recenzentam liekas arī prof. Baloža uzrādītā latvju robeža ar krieviem vēlajā dzelzs laikmetā. Mūsu "slāvu" kapos trūkst slāvisko deniņu gredzenu (*Schläfenringe*). Zvaigžņveidīgās saktis referents domā būt somiskas, citas rotaslietas te vairumā latviskas, tikai podu dibenu zīmes noteiktāk runā par labu prof. Baloža uzskatam. Pilskalnu "rindas" un "grupas" jāatzīst par iluzoriskām, kamēr nav izpētīts to celšanas un lietošanas laiks. Pētījumu rezultātus dažā vietā varēja noteiktāk izteikt. E. Šturma nodaļā ir gan atzīmēts, ka ziemeļu Kurzemes "velna laivas" nav piešķiramas baltiem, bet trūkst noteikta norādījuma, ka tās pieder Gotlandes ieceļotājiem.

M. Šmīdehelmas rakstā par vidējo dzelzs laikmetu maz uzsvērta rietumu orientācija uz rītu Prūsiju un sakari ar dienvidu Krievijas "gotu" kultūru. Prof. Balodis maz izceļ tālākus sakarus vēlajā dzelzs laikmetā: latvju formu izplatību Lietuvā un austrumos, tāpat austrumu elementus mūsu formās. (Par šiem jautājumiem gan trūkst labu priekšdarbu.)

Redaktoram jāuzkraudz atbildība arī par valodas negludumiem. Vienīgi E. Šturma, doc. P. Kundziņa un prof. P. Šmita nodaļas te nav jāpiemin. Labs ir arī ievada tulkojums. H. Mooras un M. Šmīdehelmas nodaļās patvērušies ģermānismi: "mēs nepazīstam nevienu kapu, kuru varētu attiecināt uz ģermāņiem" (53. lpp.), "tas iztaisa atradumu galveno daļu"

(965. lpp.). Rusicisms ir prof. Baloža teiciens "vēl tālu nav izsmelti" (117. lpp), kas nozīmē: "nebūt nav izsmelti". Neparasts ir prof. Baloža "zeltots" parastā "zeltīts" vietā. Daudz labi izdevušos terminu starpā (piem., iedzītis, vija) ir arī tādi, kas nebūt neraksturo savu nesēju.

Punktu gredzentiņa vidū (*Würfelaue*) – ornamenta elements – ir grūti salīdzināt ar sauli un saukt "saulīti". Varbūt derētu "putna acs". Sakarā ar to nederētu prof. Baloža jauninājums "saulišu saktis" mūsu parastās "acainās saktis" vietā. "Ievērojami profilētās saktis" vietā pareizāk būtu "spēcīgi profilētās saktis" (*kräftig profilierte Fibel*). Mazai podziņai apkakles vai sakšu galos neder smagais vārds "bumbene." Labāk būtu to saukt par pogu vai bumbiņu. Mūsu arheoloģiskajā literatūrā ievestā termina "aulis" (*Tülle*) vietā prof. Balodis lieto "uzmavu", kas recenzentam liekas mazāk daiļskanīgi. Grāmatu kuplīna doc. P. Kundziņa un prof. P. Šmita nodaļas. Šiem mūsu ievērojamiem zinātniekiem mēs varam droši uzticēties un sekot viņu vadībai. Redaktora uzdevums gan būtu bijis pasargāt (doc. P. Kundziņu) no sprieduma, itin kā pastāvīgas dzīvesvietas un lauksaimniecība būtu nostiprinājusies tikai ar dzelzs laikmeta sākumu (120. lpp.). Jau jaunajā laikmetā arī mūsu ziemeļu tautas dzīvo pilnīgi pastāvīgās dzīvesvietās un nodarbojas ar zem- un lopkopību.

Mēs redzējām darbā dažus sīkus trūkumus. Grāmatas vērtību tie nespēj mazināt. Varam novēlēt grāmatai sasniegt savu mērķi un silti ieteikt katram, kas interesējas par mūsu senatni. Grāmata ir bagātīgi ilustrēta un iespiesta uz laba papīra.

Paskaidrojums (sakarā ar F. Baloža atbildi uz recenziju par grāmatu “Latvijas arheoloģija”)

“Brīvās Zemes” šāgada 243. numurā prof. F. Balodis atbild uz manu recenziju par “Latvijas arheoloģiju”, kas iespiesta “Latvju Grāmatas” šā gada 4./5. numurā. Atbildē ir daudz pārpratumu un nepareizību.

Neesmu apgalvojis, ka pakavsakšu izplatīšanās sākumi nav meklējami baltu zemēs. Pārpratoms ir, ka prof. kungs jautā, “vai patiesi ap 600. g. latvieši nav iekarojuši visu ziemeļaustrumu Vidzemi”. Dienvidrītu Latvijas vecākā dzelzs laikmeta kultūru apzīmēju taisni par *e k s p a n s ī v u* un identificēju ar *b a l t u* ciltīm.

Nepareizs ir prof. kunga jautājums, “vai J. tik nedomā atjaunot vācu zinātnieku kungu slāņa (gotu) hipotēzi”. Manā hipotēzē ir *b a l t u* virsslānis somu cilšu apgabalos. Iebildums, ka tad tur būtu sagaidāmi divi kultūras slāņi, nav saistošs. Domāju, ka balti nenospieda somus kalpu stāvoklī.

Prof. kungs apgalvo, ka man esot novērojamas “tieksmes mazināt mūsu senatnes spilgtumu un latviskumu”, un min šādus manus uzskatus. 1. “Nedroša robeža” – bet domāju, ka tā jāmeklē tālāk austrumos. 2. “Pakavsakšu sākumi nav Lietuvā” – neesmu to apgalvojis. 3. “Maz uzsvērtā orientācija uz Rītprūsiju un dienvidu Krieviju.” – Bet Rītprūsija senatnē ir baltiska, kamēr dienvidu Krievijas piesaistījums te nepareizs. Minēju tikai sakarus ar dienvidu Krieviju. Tāli sakari taču nemazina kultūras spilgtumu un patstāvīgumu. 4. “Dienvidrietumu Latvijas kultūra somiska” – te mans pamats ir starpība arheo-

loģiskajā materiālā dienvidu Latvijas austrumos un rietumos, kuru izskaidroju saskaņā ar prof. Būgas pēdējiem valodnieciskajiem pētījumiem. 5. “Ciltis nevar identificēt ar valstīm” – tēzei vismaz par divām valsts vienībām kuršu zemē prof. kungs stāda pretim, ka 1210. gadā visi kurši sacēlušies pret Rīgu. Bet kopīgs karagājiens vēl nepierāda valsts vienību. 6. “Pilskalnu rindas un grupas iluzoriskas.” – Prof. kungs aizrāda, ka visi pilskalni lietoti jaunākajā dzelzs laikmetā, bet tas taču ir vairāk nekā 400 g. garš laika sprīdis.

Nepareizība ir tālāk prof. kunga jautājums, “vai kultūras sasniegumi gūti, tikai pateicoties ģermāņu iespaidam”. Neko līdzīgu neesmu apgalvojis.

Liels vācu iespaids esot “manos” terminos. Bet vai “pakavsakts” ir vāciskāka nekā “pakavveidīgā”, ko lieto prof. kungs, un “spēcīgi profilētā sakts” ne-latviskāka par “ievērojami profilēto”, ko ievēd prof. kungs? “Acainās sakts” vietā nederētu “saulīšu sakts”, jo “acainā” noder visai šo saktu attīstības rindai, bet “saulīšu sakts” tikai rindas pēdējiem locekļiem. Nebūs arī praktiski ievest jaunus terminus, jo līdzšinējie labi piekļaujas latviešu valodas garam.

Beidzot man kategoriski jānoraida apvainojums pangermānismā. Tas pamatojas uz iepriekš minētajiem pārpratumiem un nepareizībām.

Veltīgi profesora kungs uzsver manu formālo studenta stāvokli, zinādams par manu arheoloģijas studiju noslēgumu.

Piezīmes par podnieka ripas ieviešanu Latvijā

Kad sāk mūsu zemē pagatavot māla traukus uz podnieka ripas jeb kad mūsu senlietu atradumu starpā parādās vietēji uz ripas darināti trauki? Tāds jautājums interesants kultūrvēsturiski. Tas saistās ar citu jautājumu: kādas tautas kustības vai kādi tirdznieciskie sakari nesuši mums šo tehnisko ieguvumu? Jautājums ir arī citādi svarīgs arheoloģijā. Podu drumsļas bieži ir stingrākais pieturas punkts, noteicot dzīvesvietu vecumu.

Par apskatāmo jautājumu, liekas, nav vienprātības. R. Hausmanis raksta, ka arī viņa I periodā (vecākajā un vidējā dzelzs laikmetā, 1.–8. gs. pēc Kr.) esot pazīstami uz ripas pagatavoti trauki, kuri tehniski esot stādāmi augstāk par jaunā dzelzs laikmeta (8.–12. gs. pēc Kr.) ripas darba traukiem.¹ M. Eberts atzīmē Latvijā un Igaunijā ripas darba traukus tikai jaunajā dzelzs laikmetā blakus vēl sastopamiem brīvi veidotiem traukiem.² Tāpat Ā. M. Talgrēns konstatē, ka Igaunijā jaunākā dzelzs laikmeta keramika veidota vai nu ar brīvu roku, vai uz ripas.³ Vidējā dzelzs laikmetā (400.–800. g. pēc Kr.) keramika Igaunijā tikpat kā neesot pazīstama.⁴ Prof. F. Balodis ripas darba ieviešanu datē ar apmēram 600. gadu un Vidzemes ziemeļu daļā ved sakarā ar latviešu ienākšanu.⁵

Lai atbildētu uz mūsu jautājumu, jāapskata mūsu netraucētie kapu lauki. Papriekš palūkosim, kā tas izšķirts kaimiņu zemēs. Par Igauniju nupat minēju. Lietuvas arheoloģija vēl maz izpētīta un nedod nekādu atbildi. Atliek vēl Rītrūsijā, kura senatnē bijusi baltu cilšu rokās, kur valdījusi mums radniecīga kultūra.

¹ Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. – R., 1896. – S. XIV, XLIII. Turpmāk citēts saīsināti – R. K.

² Ebert M. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Praehistorische Zeitschrift. – 1913. – Bd. 5. – H. 3/4. – S. 557.

³ Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis. – Dorpat, 1925. – Bd. II. – S. 136.

⁴ Turpat. – 25. lpp.

⁵ Balodis F. Raunas Tanīsa kalns // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1927. – 106., 272. lpp.

Rītrūsijas pētnieki datē vietējos ripas darba podus ar jaunāko dzelzs laikmetu. Tādos uzskatos ir A. Becenbergers. Ziņojumā par Laptauas kapu lauku Fišhauzenes apr. viņš datē kapenes, kurās atrastas vienīgi ripas darba podu paliekas, ar 11.–12. gs. Radniecīgo Ekritenes kapu lauku Becenbergers uzskata par drusku vecāku, starp citu, tāpēc, ka tur atrasti arī divi brīvi veidoti trauki.⁶ Publicēdams Bludauas kapenes⁷ Fišhauzenes apr., Becenbergers izšķir tur vecāko, rokām darināto (vecākais un vidējais dzelzs laikmets) keramiku un “viduslaiku keramiku” (jaunākā dzelzs laikmeta ripas darbs). Skaidrāk savus uzskatus izsaka R. Dorrs un datē podnieka ripas ieviešanu ap 800. gadu.⁸ Dorra uzskatu mantinieks ir B. Ērlihs.⁹ Arī La Baumes uzskati, ka (rietumos, aiz Vislas) slāvu pēdas nav pazīstamas priekš 9. gs., labi saškan ar minētajām domām.¹⁰ Slāvu keramika, kā zināms, ir gandrīz identiska ar mūsu jaunākā dzelzs laikmeta ripas darba keramiku.

Rītrūsijā vecākā un vidējā dzelzs laikmeta ripas darba trauki nav pazīstami.¹¹ Daudz tūkstošu podu starpā, kas atrasti šī perioda ugunskaļos, ir sastopams

⁶ Bezenberger A. Gräberfeld bei Laptau // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. – Königsberg, 1914. – Bd. 23. – Heft 1. – S. 158.–160.

⁷ Bezenberger A.; Peiser F. E. Gräberfeld bei Bludau, Kr. Fischhausen // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. – Königsberg, 1914. – Bd. 23. – Heft 1. – S. 218. u. a.

⁸ Dorr R. Übersicht über die prähistorische Funde im Stadt- und Landkreise Elbing (Reg.-Bez. Danzig, Provinz-Westpreussen). – Elbing, 1894. – T. II. – S. 47. Rīgā nav pieejami citi R. Dorra darbi, kuros viņš izsaka tās pašas domas: Dorr R. Die Gräberfelder auf dem Silberberge bei Lenzen und bei Serpin, Kreis Elbing. – Elbing, 1898; Dorr R. Das vorgeschichtliche Gräberfeld von Benkenstein-Freiwalde, Kr. Elbing (700 – 1150 n. Chr.); Die nachchristliche vorgeschichtliche Keramik der Elbinger-Gegend (Pogesanien) bis zum J. 800 n. Chr. // Mitteilungen des Coppernicusvereins für Wiss und Kunst zu Thorn. – 1914. – Bd. 22. – S. 2–22.

⁹ Elbinger Jahrbucher. – 1920. – Nr. 1. – S. 195 u. a.; arī rakstā: Ehrlich B. Ostpreussen // Ebert M. Reallexikon der Vorgeschichte. – Bd. 9. – S. 301, 306, 313.

¹⁰ La Baume W. Vorgeschichte von Westpreussen. – 1920. – S. 91 u. a.

¹¹ Apgalvojumu pamatoju, starp citu, uz personīgām trauku formu studijām Karaļauču “Prūsijas” muzejā.

tikai pāris ripas darba trauku. Tie spilgti atšķiras formas ziņā no vietējiem, tāpēc tos var uzlūkot tikai par importētiem.¹² Podnieka ripa sāk ieviesties Rītprūsijā tikai jaunākā dzelzs laikmeta sākumā.

Izšķiroša nozīme mūsu jautājumā, kad ieviešas podnieka ripa Latvijā, būs jāpiešķir atradumiem mūsu pašu zemē. Tāpēc jāapskata mūsu vecākā un vidējā dzelzs laikmeta atradumi. Vecākais dzelzs laikmets, bez šaubām, izticis bez podnieka ripas.¹³ Vidējā dzelzs laikmeta podu piedevas kapos ir ļoti retas; atrasti tikai nelieli fragmenti. Bet vienā gadījumā itin kā būtu atrasts vesels trauks, kurš pie tam darināts uz podnieka ripas. Uz šo atradumu atsaucas prof. F. Balodis (Pļavniekkalna 4. kapā, Rīgas apr., Katlakalna pag.). Trauku prof. M. Eberts min Rīgas Doma muzeja kartiņu katalogā. Tas attēlots Doma muzeja aizvēsturiskās nodaļas vadonī.¹⁴ Bet pati poda forma, kura raksturīga jaunākajam dzelzs laikmetam, liek šaubīties par atraduma kopsakarību. Un tiešām, vienkārt, atracējs A. Būholcs savos protokolos¹⁵ 4. kapā trauku neatzīmē, otrkārt, prof. M. Eberts, publicēdams Pļavniekkalna atradumus, konstatē, ka, starp citu, arī 4. kapa piedevas uzskatāmas tikai par kaisītiem atradumiem, kuru kopsaderība nav droša.¹⁶ Pļavniekkalnā atrasti arī jaunākā dzelzs laikmeta apbedījumi (2.a un 3.a kaps). Minētais trauks savas formas dēļ pieder kādam jaunākam dzelzs laikmeta kapam un ir pilnīgi analogisks Doma muzeja vadonī attēlotajam podam no kāda Turaidas lībieša kapa.¹⁷

Vidējā dzelzs laikmeta (beigās) ir pazīstami šādi kapi ar trauku drumsļu piedevām (visi šie trauki darināti ar brīvu roku).

1. Ķeipenes Saliņas, Rīgas apr., 2. kaps. Kapā 7 gaiši dzeltenas, iesarkanas podu suķes. Sal. R.K. 622 un *Buchholtz A. Ein Gräberfeld in Kaipen und die Kirche*

zu Sissegal // Sitzungsberichte der Gesellschaft für Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahre 1895. – R., 1896. – S. 87. Uzglabājas Rīgas Doma muzejā.

2. Ābeļu Boķi, Jēkabmiesta apr., 9. kaps; 2 apoces līdz. R.K. 20. tab. 4 fig., bet šaurākas, 2 spieķveidīgas adatas, apkakles gredzens līdzīgs "Latvijas arheoloģija" (R., 1926) 32. att.: 6, 63. lpp., podu suķes līdzīgas Ķeipenes Saliņas atrastajām un citi priekšmeti Jēkabmiesta vidusskolā.

3. Baižkalna Upmaļi,¹⁸ 1., 7., 11. un 19. kaps. Kopā ar iepriekš minētajām līdzīgām lietām, kas datējamas ar vidējā dzelzs laikmeta beigām vai jaunākā dzelzs laikmeta sākumu, atrastas tāda paša rakstura rokām darinātu podu suķes.

Arī Latvijā vidējā dzelzs laikmetā nav pazīstami trauki, kas darināti uz ripas. Tādus atrodam tikai jaunākajā dzelzs laikmetā, kad vēl zināmu laiku ar tiem sacenšas vecu vecā tehnikā brīvi veidoti trauki.

Šī atbilde izšķir arī jautājumu, kuru minēju sākumā: ar ko saistīta podnieka ripas parādīšanās Latvijā? Vidējā dzelzs laikmeta beigu kapos "ziemeļu Latvijā", kurus mēs piešķiram ieceļojušiem latviešiem, ripas darba trauku trūkst (sal. ar iepriekš minētajiem Baižkalna Upmaļu kapiem). To nav arī tā paša rakstura kapos tālāk dienvidos (Ķeipenes Saliņas, Ābeļu Boķos), no kurienes nāk uz ziemeļiem ejošās latviešu ciltis. Tāpēc ar šo kustību mēs podnieka ripas izplatīšanos nevaram saistīt. Bet jaunākajā dzelzs laikmetā (9.–12. gs.) norisinās plaša tirdzniecības kustība, kuras vienā galā ir Arābija un Bizantija un otrā – Skandināvijas zemes. Laika ziņa tā sakrīt ar podnieka ripas ieviešanos pie mums. Tāpēc atliek tikai tai piešķirt šo mūsu tehnisko ieguvumu.

¹² *Bezenberger A. Gräberfeld bei Pettelkau, Kr. Braunsberg // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. – Königsberg, 1909. – Bd. 22. – S. 108, 113; Ehrlich B. Ostpreussen // Ebert M. Reallexikon der Vorgeschichte. – 1927. – Bd. 9. – S. 301, 306.*

¹³ *Moora H. Agrais dzelzs laikmets // Latvijas arheoloģija / prof. F. Baloža redakcijā. – R., 1926. – 51. lpp.*

¹⁴ *Führer durch die vor- und frühgeschichtlichen Sammlungen des Dommuseums Riga 1914. – Fig. 43. Datējumu D–E periodā prof. Eberts, cik man zināms, neuztur spēkā. Lekcijās Latvijas Universitātē 1923.–1924. g. prof. Eberts datēja citādi arī apkakles gredzenu (23. att.) un, proti, nevis C, bet D periodā.*

¹⁵ Oriģināls Rīgas vācu vēsturnieku biedrībā (Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde), noraksts Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes arhīvā.

¹⁶ *Ebert M. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Praehistorische Zeitschrift. – 1913. – Bd. 5. – H. 3/4. – S. 543.*

¹⁷ *Führer durch die vor- und frühgeschichtlichen Sammlungen des Dommuseums Riga. – 1914. – S. 40, Abb. 44.*

¹⁸ 1927. gada vasarā Pieminekļu valdes uzdevumā izdarīju tur izrakumus kopā ar Dr. phil. V. Ģinteru.

Arheoloģiskie izrakumi Pļavniekkalnā

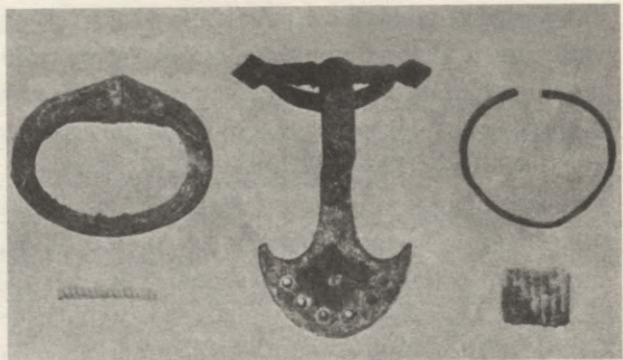
Šajās dienās pabeigti Pieminekļu valdes izrakumi aizvēsturiskajā Pļavniekkalna ciemā Katlakalna pagastā. Senā kapsēta atrodas kādus 2 metrus augstā smilšu kalniņā ciema dienvidu galā, 12 km no Rīgas, Bauskas šosejas malā, iepretim Pļavniekkalna pamatskolai. Kalniņš guļ 4–500 m no Daugavas attekas, tā sauktās sausās Daugavas, kas aptver Doles salu no rietumiem.

Senā kapsēta radusies tā sauktā vidējā dzelzs laikmeta vecākajā posmā – 5. vai 6. gs. pēc Kristus dzimšanas. Šo laikmetu sauc arī par tautu staigāšanas laikmetu. Senās Romas valsts rietumu daļu tad iekaro ziemeļu barbari, germāņi un nometas tur uz dzīvi. Arī mūsu zemi sasniedz rietumu tautu kustību atbalsis. Jaunas rotas lietas parādās mūsu zemē. To darinātāji saņēmuši spēcīgus klasiskās pasaules iespaidus.

Pļavniekkalna kapu laukam jau ir sava vēsture. Vairāk nekā 27 gadus atpakaļ kalniņā, smiltis grābjot, atrastas vairākas senlietas. Atradējs tās aizvedis uz Rīgu un pārdevis vācu Senatnes (pētitāju) biedrības muzejam. Ieguvumi ierosinājuši vācu pētnieku Antonu Būholcu izdarīt kalniņā atrakumus. Būholcs konstatējis seno kapsētu un izracis 34 kapus. Par rakumiem viņš sniedzis iepriekšēju pārskatu. Tas nodrukāts vācu Senatnes (pētitāju) biedrības sēžu ziņojumos (Sitzungsberichte. [Gesellschaft für Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahre] 1901, [R., 1902.] – S. 41–47). Savus izrakumus Būholcs nav paguvis pats sakārtot un publicēt, jo drīz miris.

1. att. Virieša kapa piedevas: pa labi cirvis, pa kreisi šķēpa gals, vidū kakla riņķis, saktis un rotas adata. Līdzsvarotā saktis (vidū pa labi) atrasta, smiltis rokot

2. att. Kāda kapa piedevas: vidū saktis ar lapveidīgu kāju, malās aproces, apakšā pa labi grezdens, pa kreisi vijīņa

Atradumiem Pļavniekkalnā pieder svarīga vieta mūsu senlietu starpā. Pamatodamies uz saviem pētījumiem Pļavniekkalnā, Būholcs noteikti atbildēja uz strīdīgo jautājumu, kāda tauta dzīvojusi Latvijas dienvidu daļā pirmajos gadu simteņos pēc Kristus dzimšanas. Viņa atbilde bija, ka tās bijušas latviešu ciltis. “Drošsirdīgie zemgalieši rakuši savus mirušos Pļavniekkalna kapu kalniņā.”

Ievērojami aizvēstures pētnieki, dānis S. Millers un zviedrs O. Monteliuss, izteikuši domas, ka pirmos četros gadsimtos pēc Kristus dzimšanas Latvijā un Igaunijā dzīvojuši germāņi. Viņi pamatojas uz mūsu

3. att. Sievietes kapa piedevas: augšā izkaps, pa labi kaplis, vidū aproce (augšā) un stopveidīga saktis

4. att. Arheoloģiskie izrakumi Pļavniekkalnā. V. Ģinters zīmē. Priekšplānā F. Jākobsons (izrakumu vadītājs) un E. Šnore

rotas lietu radniecību ar tām rotas lietām, kuras lietotas ģermāņu zemēs. Tādas domas atbalstīja uzskats, ka vairākus gadu simtus mūsu zeme būtu bijusi bez iedzīvotājiem. Blakus samērā lielā skaitā zināmām pirmo četru gadsimtu senlietām vidējā dzelzs laikmeta (5.–8. gs.) atradumi bija ļoti reti. Pļavniekkalna kapsēta deva prāvu skaitu šo reto atradumu. Tā rādīja, ka mūsu zeme nebūt nav bijusi tukša vidējā dzelzs laikmetā. Pēdējos gadu desmitos 5.–8. gs. atradumi arvien vairojušies, tā ka nav nekādas starpības starp vecāko un jaunāko dzelzs laikmetu. Latvijas vecākā dzelzs laikmeta kultūra (1.–4. gs.) attīstās tālāk vidējā (5.–8. gs.) un jaunākajā dzelzs laikmetā (9.–12. gs). Šīs kultūras radītājas bijušas baltu ciltis.

Pagājušajā ziemā Pieminekļu valde ieguva 3 senlietas, kas atkal bija atrastas Pļavniekkalna kapu kalniņā, smiltis grābjot. Atradumi lika domāt, ka kalniņā var būt patvērušies arī daži vēl neizrakti kapi. Ienāca ziņas, ka zemes īpašnieks kalniņu grib norakt un zemi pievienot laukam. Ievērojot līdzšinējo atradumu svarīgumu, tika nolemts kalniņu izpētīt. Pasludināt senkapsētai valsts aizsardzību nelikās lietderīgi, ja kalniņš bija stipri izraknāts.

Izrakumi notika no 6. jūlija līdz 12. augustam.

Tie devuši vairāk, nekā varēja cerēt. Atrakti 37 kapi un savākts prāvs skaits agrāk izraknātajā zemē palikušu senlietu. Atraktie

kapi gan pa lielākai daļai postīti agrākos rakumos.

Senie kapi atrasti 1–3 pēdu dziļumā. Viegļajās kapu smiltīs kauli gandrīz pilnīgi iznikuši. Uzglabājušies tikai zobi, dažreiz žokļu kauli un galvaskausa daļas, retāk citi kauli.

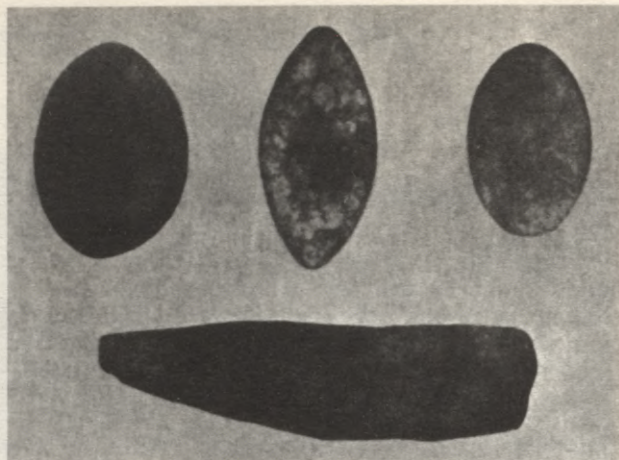
Mirušajiem dotas līdzīvi rotas lietas, ieroči un darbarīki. Sievietēm saktis vai adatas, aproces, kaklariņķi, gredzeni, naži, cirvji, kapļi, izkaptis; vīriešiem šķēpi, cirvji, naži un arī rotas lietas. Rotas lietas pagatavotas no bronzas vai arī no dzelzs. Viena kaklariņķis ir no sudraba. Vairākos kapos novērotas zārku pēdas. Mirušie guldīti austrumu–rietumu virzienā. Atraktie kapi ir divējādi. Mazliet vecākos kapos papriekšu raktas līdz 2 pēdas dziļas, apaļas, līdz 3 1/2 pēdu platas bedres, kuras pildītas ar pelniem un oglēm, iejaucot arī sasistu podu drumslas. Mirušais guldīts ar galvu uz aizbērtas, ogļainas bedres. Dažreiz viņš ir apbērts arī ar ogļainu zemi. Šiem kapiem nevar uzrādīt bedri, kurā guldīts mirušais. Var domāt, ka viņš guldīts vai nu tieši uz zemes, vai ļoti lēzenā bedrē un apbērts ar samestu zemi. Skaidrība jāgaida no pētījumiem mazāk postītos senkapos.

Kāda nozīme var būt ogļainām bedrēm kapu galvgaļos? Ogles bērtas visos senos kapos. Ar šo paražu sakarā laikam ir vēl ne visai sen piekoptais paradums sadedzināt nomirēja cisu maisu. Izskaidrojumu dod senā garu un spoku ticība. Lai nomirēja dvēsele

neatgrieztos pie lietām, kas viņam piederējušas šai pasaulē, lai tā netraucētu dzīvos, tad sadedzinātas mirējam piederīgās lietas un dotas līdzī kapā tādas mantas, ko kapā citādi nevar ielikt.

Otra veida kapi rakti iegarenās, ovālās vai četrstūrīgās bedrēs, līdzīgi mūsdienu kapiem. Kapu bedrēs sastopamas ogles un pelni, gan drusku mazāk nekā pirmā veida kapos.

Senai kapsētai pieder ugunsķūri, kas atrasti senās kapsētas malās. Nelielās, 3 – 4 pēdas platās bedrēs guļ apdeguši akmeņi, retas podu drumslas un deguši kauliņi, ļoti daudz ogļu un pelnu. Divās tādās bedrēs atrasti atspoles veidīgie šķiltavu akmeņi. Ar tādu akmeņu palīdzību vecākajā dzelzs laikmetā (1.–4. gs. pēc Kr.) un vidējā dzelzs laikmetā (5.–8. gs. pēc Kr.) no tērauda šķilta uguns. Acīmredzot akmeņi tikuši pamesti ugunsķūros. Blakus ugunsķūriem atrastas līdz 7 pēdas platas bedres, kuras stiepjas līdz 6 pēdām dziļumā. Tās bija pildītas vienīgi ar ogļainu zemi. Var domāt, ka kapsētas malā kurta uguns bērnu mielastiem.

5. att. Ugunsķūrā kapsētas malā atrasti priekšmeti: 3 atspoles veidīgie šķiltavu akmeņi un galodiņa

Kapu kalniņš vēl nav pilnīgi izpētīts. Kapsētas malās ugunsķūru pēdas uzietas tikai divās pusēs – rietumos un ziemeļos. Ziemeļos, liekas, tie turpinās vēl tālāk. Iespējams, ka kapsētas dienvidu robežas vēl nav sasniegtas. Rakumus domāts pabeigt nākamajā vasarā.

Südostbaltikum. C. Nachchristliche Eisenzeit.

2. Litauen

Südostbaltikum. C. Nachchristliche Eisenzeit.
2. L i t a u e n // Reallexikon der Vorgeschichte /
Hrsg. von Ebert M. – Berlin, 1929. – Bd. 13.

§1. Kulturgruppen und Bestattungsformen. – §2–6. Formenschatz (§2. Per. B. – §3. Per. C. – §4. Per. D. – §5. Per. E. – §6. – Jüngere EZ). – §7. Allgemeines. – §8. Die ethnographischen Fragen.

§ 1. Das Fundmaterial außerhalb des Memellandes ist bisher spärlich. Der Unterschied zwischen dem Küstengebiet und dem Hinterland deutet sich schon in der Per. B an: im ersteren sind vereinzelte Flachgräber, im letzteren seltene Hügelgräber, überall mit Leichenbestattung.

Seit der Per. C lassen sich wenigstens drei Provinzen unterscheiden. Die erste hat ihr Zentrum im Memellande und zieht sich nach West-Litauen und West-Kurland hinein. Die zweite Provinz liegt in Mittel-Litauen, etwa um Ponewiesh, und setzt sich in Süd-Ost-Lettland (Süd-Ost-Kurland, Süd-Ost-Livland, Süd-Lettgallen [?]) fort. Die dritte Provinz bildet sich in Ost-Litauen (Wilna-Gebiet) aus. Spuren von ihr finden sich in der Richtung gegen Pleskau. Leichenbestattung herrscht überall. Das Küstengebiet weist ausgedehnte Flachgräberfelder auf, während man im Hinterland gruppenweise angelegte, flache Hügel über die Toten schüttet, welche auf der Erdoberfläche niedergelegt werden. Jeder Hügel wird mit einem Steinkranz eingezäunt und birgt in der Regel mehrere Bestattungen in sich.

In der Per. D tritt eine vierte Kulturgruppe in West-Litauen zwischen Schaulen, Telschi und Rosieny deutlicher hervor, welche Verwandtschaft mit dem Kulturgebiet von Mittel-Kurland und West-Livland zeigt. Wie im Küstenland um die Memelmündung übt man auch hier Leichenbestattung in Flachgräberfeldern. In der Gegend von Schaulen (Viekšniai; vgl. eine Notiz in der Slg. Litauischen Wissenschaftlichen Vereins in Wilna) sind auch Brandgräber festgestellt worden.

Charakteristisch ist der Leichenbrand seit der Per. D für die Kulturgruppe des Wilna-Gebietes. Die Brandreste mit den Beigaben werden auf der

Erdoberfläche niedergelegt und darüber der Hügel geschüttet. Wie bei den früheren Hügeln ist auch hier oft ein Steinkranz festgestellt worden.

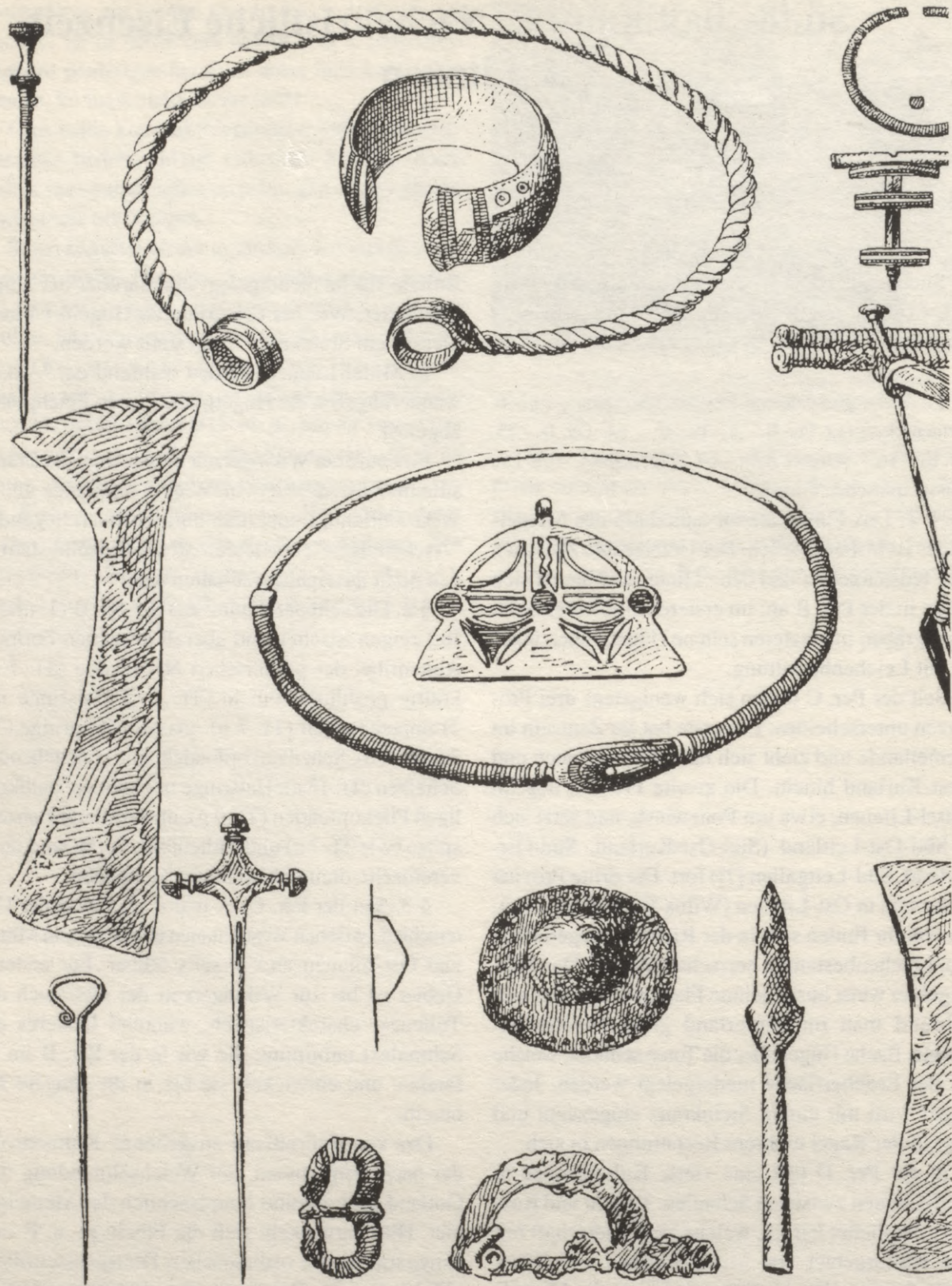
In Mittel-Litauen werden während der Völkerwanderungszeit die Hügelgräber durch Flachgräber abgelöst.

Im Laufe der Wikingerzeit bürgert sich die Brandsitte im Küstengebiet ein. Wie im Samlande und in West-Kurland, findet man dort die flach liegenden "Aschenplätze", bei denen oft die Einzelbestattungen nicht auseinanderzuhalten sind.

§ 2. Die seltenen Funde aus der Per. B (1. und 2. Jh.) zeigen anscheinend überall dieselben Formen: Augenfibeln der preußischen Nebenserie (Tf. 7 c), kräftig profilierte Fibeln (Tf. 7 f), Halsringe mit Trompetenenden (Tf. 7 o), massive Armringe (Tf. 7 q, Tf. 3 d), Scheibenkopfnadeln mit weitstehenden Scheiben (Tf. 13 a), Halsringe mit kleinen, halbkugligen Pilzkopfen (Tf. 9 g), unprofilierte Lanzen spitze (wie Tf. 7 z) und Tüllenäxte. Im W sind noch vereinzelte dünne Schmaläxte zu nennen.

§ 3. Seit der Per. C (3. und 4. Jh.) wird der Unterschied zwischen West-Litauen einerseits und Mittel- und Ost-Litauen andererseits faßbar. Für ersteres Gebiet ist bis zur Wikingerzeit der Gebrauch der Tüllenaxt charakteristisch, während letzteres die Schmalaxt aufnimmt, die wir in der Per. B im W fanden, und entwickelt sie bis in die jüngere EZ hinein.

Der von Südrußland ausgehende Kulturstrom, der nach Ostpreussen, der Weichselmündung und Gotland geht, berührt hauptsächlich das Memelgebiet. Hier entwickeln sich die Fibeln m. u. F. und Ringgarnitur, die ostbaltischen Dreisprossenfibeln (Tf. 13 e), die Halsringe mit drahtumwickelten Enden (wie Tf. 9 p), die Kettengehänge mit durchbrochenen Haltern, durchbrochene Scheibenfibeln und Spiralarmringe. Röm. Kupfermünzen werden hier massenhaft in den Gräbern gefunden. Bemerkenswert ist die große Zahl (6 Stück) röm. Importfibeln aus dem wenig erforschten West- (und Mittel-) Litauen außerhalb des Memellandes. Zahlreich sind im Memelgebiet auch die Halsringe mit konischen

Taf. 13. Litauische Typen: a – Nadel, Pakalnischki, Kr. Ponewiesh; b – Halsring, Mežany, Kr. Svenciany; c – Armring, Mežany, Kr. Svenciany; d – Armring, Pakalnischki, Kr. Ponewiesh; e – Dreisprossenfibel, Hrynkiscki, Gouv. Kowno; f – Axt, FO unbekannt; g – Halsring, Mežany, Kr. Svenciany; h – Anhängsel mit Email, Mežany, Kr. Svenciany; i – Fibel, Mežany, Kr. Svenciany; j – Nadel, Memelland; k – Nadel, Szakarni, Kr. Ponewiesh; l – Schildbuckel, Pomusie Kr. Troki; m – Schnalle, Kr. Svenciany; n – Fibel, Kr. Svenciany; o – Lanzen spitze, Pomusie, Kr. Troki; p – Axt, Zaslavy, Kr. Svenciany. a, b, c, g, h, i, m, n – 1/2 n. Gr.; d, e, f – 1/3 n. Gr.; j, k, l, o – 1/5 n. Gr.; p – 1/4 n. Gr. Nach Trudy, Światowit und Museumnotizen

Pilzkopfbenden (etwa wie Tf. 9 h) und nicht selten die Nadeln mit Scheibenkopf (ähnlich wie Tf. 8 β).

Die letzteren zwei Typen sind charakteristisch für Mittel-Litauen, wo sie nebst den Radnadeln (Tf. 8 z, α) zu kräftigen Typen ausgebildet werden. Als Begleitformen erscheinen massive und bandförmige Armringe (Aspelin 1893, 1895), an Waffen (Geräten ?) die Schmaläxte von starkem Typus (Tf. 13 f). Direkte Spuren des südruss. Kulturstromes sind hier spärlich, die Fibeln gehören zu den Seltenheiten.

Die Fibel m. u. F. erscheint weiter ö. im Wilna-Gebiet, zusammen mit Halsringen mit Birnenförmigem Verschluss (Tf. 13 g), mit Ring-Enden (Tf. 13 b) und breiten Armringen (Tf. 13 c). Die Email-Sachen (Ringfibeln [Tf. 8 y], Anhängsel [Tf. 13 h] u. a. (haben hier ihre Hauptverbreitung. Was das Wilna-Gebiet mit Mittel-Litauen verbindet, ist der Gebrauch der Schmalaxt und die gleiche Bestattungsform. Sonst erscheint das Wilna-Gebiet als ein Durchzugsland. Wohl auf diesem Wege sind die Email-Sachen und die Fibel m. u. F. vom S nach Mittel- und Nord-Livland, Estland und Finnland gewandert.

§ 4. Die Per. D (5. und 6. Jh.) ist im Memellande verhältnismäßig spärlich vertreten. Viele Formen sind den entsprechenden samländischen Typen gleich. Das sind die großen Armbrust-Fibeln m. u. F., die selteneren Sternfußfibeln, die Armbrust-Fibeln mit langem Nadelhalter und die vereinzelt Bügel-Fibeln mit halbrunder Kopfplatte und 3 Knöpfen. Verwandt den samländischen sind die Halsringe mit Haken- und Öse-Verschluss (Tf. 14. k). Außer Lanzen spitzen und Tüllenäxten sind Sensen gewöhnliche Grabbeigaben.

In West-Litauen zeigt sich jetzt eine selbständige Kulturgruppe. Ein Teil der Formen findet sich in Mittel-Kurland und West-Livland wieder: Armbrust-Fibeln mit Ringgarnitur, Nadeln mit konischem, geriefelten Kopf, Nadeln mit grifförmigem Kopf, Halsringe mit übereinandergreifenden, facettierten Enden (Tf. 14 i), Armringe mit Grat oder mit Kolbenenden, Tüllenäxte und Schaftlochhacken. Andere west-litauische Formen sind lokale Bildungen: Armbrust-Fibeln mit hochkantigem oder mit massivem Bügel und u. F., Sichelmesser mit aufgebogener Spitze (Tf. 14 a).

Die mittel-litauischen Hügelgräber scheinen verschwunden zu sein. Aber ihre Leitform – die Schmalaxt – ist etwas weiter nach dem W vorge drungen und erscheint in Flachgräbern. Die Nadeln sind stark durch Fibeln verdrängt, die den west-

litauischen gleich sind. Andererseits hat im W der Gebrauch der Schmucknadeln zugenommen, also ein Austausch der Bräuche ist zwischen West- und Mittel-Litauen vor sich gegangen.

Im Wilna-Gebiet bringt die Per. D den Leichenbrand, die Fundsachen zeigen fast immer die Einwirkung des Fauers. Die Schmalaxt erleidet eine Umbildung (Tf. 13 p), es treten neue Lanzenformen auf (Tf. 13 o) und Schildbuckel (Tf. 13 l). in größerer Anzahl. Schmucksachen sind selten: Armbrust-Fibeln mit hochkantigem Bügel (Tf. 13 n) und nierenförmige Schnallen (Tf. 13 m). Neben Sensen erscheinen bogenförmige Sichelmesser (Tf. 14 m). Sind die zerschmolzenen Schmucksachenreste bisher den Ausgräbern nicht entgangen, so sind die Gräber überwiegend Männergräber. Sie bezeugen wohl einen fremden Einfluß auf diesem Verkehrswege.

§ 5. Die Per. E (7. und 8. Jh.) bedeutet eine neue Blütezeit des Küstengebietes, die bis in die Wikingerzeit hineinreicht. Die Armbrust-Fibeln werden weiter fortgebildet (Tf. 10 d, f, m).

Die Bügelfibeln sind selten, aber von mannigfaltigen Formen (z. B. Tf. 14 h); charakteristisch ist eine große Schmucknadel mit langem, vierkantigem Kopf. Die Armringe mit Kolbenenden werden verstärkt. Bei den Schmucksachen wird viel Silberplattierung verwendet. In Frauengräber findet man zahlreiche Bernsteinperlen. Von Waffen sind einschneidige Schwerter (Tf. 14 l) und große Lanzen spitzen zu nennen. West-Litauen weist neue Nadeltypen auf (Tf. 14 g, q). Von Fibeln sind besonders charakteristisch die mit breitem umgeschlag. Fuß (Tf. 10 a).

Aus Mittel-Litauen sind wenige Funde bekannt. Außer den auch weiter im O bodenständigen Sichel messern (Tf. 14 p) und Schmaläxten sind keine Typen nachzuweisen.

Das Wilna-Gebiet ist ebenfalls ärmlicher geworden, wenn nicht an Gräberzahl, so an Fundobjekten. Neben den eben erwähnten Äxten und Sichel messern sind Lanzen spitzen mit Angel (Tf. 14 o) und Armbrust-Fibeln von Memellandtypen (z. B. Tf. 10 f, m) zu nennen.

§ 6. Die frühe Wikingerzeit (9. Jh.) entwickelt im Memellande die Typen der Per. E weiter (Tf. 10 g, m, n).

Die neue Zeit wird durch Ringfibeln mit niedrigen Stollen (Tf. 12 i) oder mit einmal eingerollten Enden (Tf. 10 h), durch massive Armringe und durch Kreuznadeln angekündigt. Zum neuen Stil gehören auch die Kettengehänge aus Doppelgliedern von Drahringen. West-Litauen hat dieselben Formen

Taf. 14. Litauische Typen: a – Sichel, Poszuszwie, Kr. Kowno; b – Nadel, Poszuszwie, Kr. Kowno; c – Fibel, Poszuszwie, Kr. Kowno; d – Nadel, West-Litauen; e – Axt, Poszuszwie, Kr. Kowno; f – Axt, Pomusie, Kr. Kowno; g – Nadel, West-Litauen; h – Fibel, Silber, Jagmin, Kr. Schaulen; i, k – Halsringe (i – Silber, k – Bronze), Poszuszwie, Kr. Kowno; l – Einschneidiges Schwert, Weszeiten, Kr. Heydekrug; m – Sichel, Dukszty, Kr. Novo-Alexandrovskij; n – Axt, Kokenhusen, Livland; o – Lanzenspitze, Kaipen, Livland; p – Sichel, Ascheraden, Livland; q – Nadel, West-Litauen; r – Axt, Burdany, Kr. Svenciany; a, e – 1/4 n. Gr.; b, c, d – 1/3 n. Gr.; f – 1/5 n. Gr.; g – 2/5 n. Gr.; h – 2/7 n. Gr.; i, k, m, o, p – 1/5 n. Gr.; l – 1/10 n. Gr.; q – 1/3 n. Gr.; r – 1/4n. Gr. Nach Światowit, Rig. Katalog und Museumsnotizen

wie das Memelland. Dazwischen mischen sich aber die ö. Typen wie Sattelringe (Tf. 11 h), entartete Schmaläxte und Sichelmesser.

Mittel- und Ost-Litauen halten am Gebrauch der Schmaläxte und der Sichelmesser fest. Als neue Typen sind die Sattelringe und die zylindrischen Armringe, wohl auch die Halsringe mit flachgehämmerten Enden anzuführen. Die Fibeln, welche wir im Memellande fanden, gehen über das ganze Land. Ins ö. Gebiet der Hügelgräber mit Brandbestattung gehört eine Schmalaxt mit seitlichen Lappen am Schaftloch (Tf. 14 r).

Die spätere Wikingerzeit (10 Jh.) zeigt ein nur sporadisches Fortleben der spätesten Armbrust-Fibeln. Das Feld wird von verschiedenen Variationen der Hufeisenfibel beherrscht: solche mit Stollen, mit eingerollten Enden, mit Mohnkopfen, mit Tierkopfen. Die Typen sind bisher von solchen der späteren jüngeren EZ nicht geschieden.

Für das Küstengebiet sind besonders Hufeisenfibeln mit Stollen und Querleisten auf dem Ring charakteristisch nebst Trinkhornrandbeschlägen, die schon seit der Per. E hier zahlreich werden.

Im O werden die Halsringe mit flachgehämmerten Enden weiterentwickelt (Tf. 11 m).

An der Ostgrenza des Wilna-Gebietes erscheinen den Slaven (s. d.) zuzuschreibende, ärmliche Hügelgräber mit Leichenbestattung.

§ 7. Die 4 Gebiete lassen sich zu zwei größeren Gruppen zusammenfassen: 1. Das Küstengebiet und der W, 2. Mittel- und Ost-Litauen. Die Absonderung das äußersten W und des äußersten O erklärt sich durch den Einfluß zweier Handelswege. Das w. Emporium an der Memelmündung läßt auf einen die Memel abwärts kommenden südost-, nord-westlichen Weg schließen. Der zweite Weg durch das Seenplateau nordwärts ist wohl nur eine Abzweigung des ersten Weges. Die beiden im Handel aktiven Gebiete sind im Verkehr miteinander (z. B. ist die ostbaltische Dreisprossenfibel [Tf. 13 e] auch im Wilna-Gebiet gefunden).

Abgesehen von fremden Einflüssen, die durch diesen Handel erklärbar sind, entwickeln sich die Formen die ganze Zeit hindurch unbeeinflusst. Im W wird die Kontinuität durch die Armbrust-Fibeln, im O durch die Schmaläxte bewiesen.

Der O ist im Vordringen gegen W, wie das die sich immer weiter westwärts verbreitenden Schmaläxte und Sichelmesser zeigen. Andererseits nimmt der O Schmuckformen des W auf, der W solche des O.

§ 8. Nach der bisher herrschenden Ansicht gehört die ganze litauische EZ baltischen (lettisch-

litauischen) Stämmen. Diese Ansicht steht im Widerspruch mit den neuen Ergebnissen der Ortsnamenforschung. Nach K. Buga (Streitberg-Festgabe 1924) gehört West-Litauen und fast ganz Lettland noch in der 1. Hälfte des nachchristlichen Jht. finnischen Stämmen. Danach müssen wir die westlitauischen Kulturen finn. Stämmen einräumen und den Balten Mittel- und Ost-Litauen zuschreiben. Der starke Formenaustausch zwischen beiden stammesfremden Völkern geht wahrscheinlich auf ein teilweises Durcheinander der Siedlungen zurück. Mit dieser Annahme würde sich das völlige Aufgehen der finn. Stämme in die Balten erklären, das wir in frühgeschichtlicher Zeit als vollzogene Tatsache feststellen können.

Eine Übersicht über die fast ausschließlich russische und polnische Literatur bis 1892 (bzw 98) gibt Th. *Покровский В.* Археологическая карта Виленской губернии (Archäologische Karte des Gouv. Wilna) // Труды Виленского отделения Московского педварительного комитета по устройству в Вильне IX археологического съезда (Arbeiten der Wilnaschen Sektion des Moskauer vorbereitenden Komitees zum IX. archäologischen Kongreß in Wilna). – Wilna, 1893; *Покровский В.* Археологическая карта Ковенской губернии (Archäologische Karte des Gouv. Kowno) // Beilage zu Труды X археологического съезда в Риге в 1896 г. (Arbeiten des X. archäologischen Kongreß in Riga). – Moskau, 1900. – Bd. III; Die memelländischen Funde sind in den Sitzungsberichten der Alterthumsgesellschaft Prussia, Königsberg Pr., veröffentlicht (Bibliographie dazu: *Hollack E.* Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen. – Berlin, 1908).

Es gibt bisher nur eine Übersicht über die EZ in Litauen: *Спицын А.* Литовские древности (Litauische Alterthümer) // Tauta ir Žodis. – Kaunas, 1925. – Bd. 3. – S. 112–171 (ohne Abb.) [vgl. dazu Vorgesch. Jahrbuch I (1926) S. 69 f.]. – Materialpublikationen: *Aspelin J. R.* Antiquités du Nord Finno-Ougrien. – Helsinki, 1884. – Bd. V. – S. 349–351; *Покровский Ф. В.* К исследованию курганов на восточной окраине Литвы (Th. V. Pokrovskij. Über Ausgrabungen im Wilnagebiet I) // Труды девятого Археологического съезда в Вильне (Arbeiten des IX. archäologischen Kongreß in Wilna). – Moskau, 1897. – Bd. 2. – S. 138–196 mit 4 Tf.); *Покровский Ф. В.* К исследованию курганов на восточной окраине Литвы (Th. V. Pokrovskij. Über Ausgrabungen im Wilna-

gebiet II) // Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. (Arbeiten des X. archäologischen Kongreß in Riga). – Moskau, 1899. – Bd. 1. – S. 71–171 mit 4 Tf.; *Dowgird T.* Pamiątki z czasów przedhistorycznych na Żmudzi. Melžin-kapas pod Jasnogorka // Pamiętnik Fizyjograficzny. – Warschau, 1886. – Bd. VI. – S. 18–22; *Dowgird T.* Pamiątki z czasów przedhistorycznych na Żmudzi. Melžin-kapas pod Jasnogorka // Pamiętnik fizyjograficzny. – Warschau, 1887. – Bd. VII. – S. 2–28; *Dowgird T.* Pamiątki z czasów przedhistorycznych na Żmudzi. Melžin-kapas w folwarku Wizdergi. Opis

rabot dokonanych w roku 1884 i 1885 // Pamiętnik Fizyjograficzny. – Warschau, 1888. – Bd. VIII. – S. 1–15. – Tf. I–VIII; *Nagevičius V.* “Kiriminų kalno” kapinės // Lietuvių tauta. – Wilna, 1909. – Bd. 1. – Heft 3. – S. 333–336; Kleinere Fundnotizen befinden sich in Zeitschriften: Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wyd. staraniem Komisji antropologicznej Akad. Umiejętności w Krakowie. – Krakau; Światowit. – Warschau; Отчет императорской археологической комиссии. – St. Petersburg; Известия Императорской археологической комиссии. – St. Petersburg.

Senlatviešu ienākšana Latvijā

1. Mēs dzīvojam savā zemē jau no laika gala: tāds uzskats ir populārs arī mums, latviešiem. Par tādu apziņu latviešos P. Einhornš stāsta jau 17. gs. Tāds uzskats ir atradis aizstāvjus arī zinātniekos. Vēsturnieks K. Širrens, somu valodnieks J. Koskinens un sevišķi valodnieks A. Bilenšteins ir centies pierādīt, ka Latvijas vecākie iedzīvotāji esot bijuši latvieši. Somu ciltis – libieši, kas 13. gs. apdzīvojuši plašu joslu gar Vidzemes jūrmalu, kas mituši arī Kurzemes ziemeļos, kur nelielā apvidū gar Kolkas ragu tie vēl līdz mūsu dienām uzglabājuši savu valodu, – šie libieši tad būtu kareiviski ienācēji. Iespiezdami latviešu zemē, tie zināmu laiku esot valdījuši pār glēvākiem un mazāk kareiviskiem latviešiem, bet, būdami mazākumā, tie pamazām pār-latviskojušies.

A. Bilenšteina sakopotos argumentus jau J. Krodznieks savā laikā (1891. gadā) ir kritizējis un aprādījis par nepietiekošiem.

A. Bilenšteina uzskatam par libiešu ienākšanu nav piekritis arī A. Becenbergers, izteikdams domas, ka ienācēji ir latvieši, kas pamazām spieduši ārā somu ciltis. Beidzamā laikā pret dažiem A. Bilen-

šteina u. c. argumentiem, kuri atsaucas uz mūsu vecākās hronikas izteicieniem, ir vērsies V. Biļķins, pierāddams, ka šie argumenti dibinājās uz senās valodas pārprašanu. Indriķa hronikas teiciens "*letti erant humiles et despecti*" (latvieši bija pazemīgi un nicināti) apliecina tikai hronista gribu latviešus cildināt: būt pazemīgam un nicinātam bija kristīga cilvēka pienākums, tikums un gods; šo teicienu nedrīkst saprast burtiski.

A. Bilenšteina aizstāvētie uzskati tomēr gandrīz līdz šim ir paturējuši virsroku. Tiem piekrituši, vienkārt, vēsturnieki (Arbuzovs, sen., Serafims, Arbuzovs, jun.), bet arī priekšvēstures laiku pētnieki ir centušies tuvoties viņa uzskatiem (R. Hausmanis, M. Eberts, A. M. Talgrēns). Vēl tagad Bilenšteina iespaidu var redzēt M. Šmīdehelmas un F. Baloža uzskatos, ka vidējā dzelzs laikmetā baltu ciltis esot atdevušas Gaujas un Daugavas lejpgala novadus ienācējiem libiešiem, lai gan pārējā Latvijā balti tai pašā laikā iekaro jaunus apgabalus, Austrumlatvijā ieņemdami Ziemeļvidzemi un Ziemeļlatgali.

2. Citi pētnieki ir nākuši pie pretējas atziņas, ka

1. att. Baltu cilšu zemes ap 500 g. pēc Kr. (K. Būgas karte)

senākie mūsu zemes iemītnieki ir bijuši somi, turpretim latvieši Latvijā ir ienācēji. To ir apgalvojuši vecākie vēsturnieki (A. Rihters, O. Rūtenbergs, J. Dēriņš). Rūtenbergs domā, ka latvieši radušies no slāvu un somu jaukšanās, un saista latviešu ienākšanu ar plašo slāvu tautu kustību, kas sākusies apm. 6. gs. pēc Kristus. Rihters meklē pierādījumus latviešu ienākšanai arī Vidzemes senkapos un no tur atrastām naudām spriež, ka latvieši ienākuši 9.–10. gs. pēc Kr. Uzskats, ka latvieši ir ienācēji, ir atradis piekrišanu arī pēc Bilenšteina pētījumiem. To atrodam dažās anonīmi izdotās vēstures grāmatās. Noteiktus šī vecā uzskata apstiprinājumus ir devuši K. Būgas pētījumi par vietvārdiem. Ar tiem Būga ir pierādījis, ka latviešu un leišu agrākā dzimtene guļ ārpus tagadējās Latvijas un Lietuvas: Pripetes upes ziemeļos un Nemunas un Dņepras augšgala novados (sk. 1. att.). Būga rāda, ka ap 500. g. pēc Kr. gandrīz visā Latvijā un Lietuvas ziemeļvakaru stūrī dzīvojuši somi. Latvieši šai laikā dzīvo vēl Nemunas augšgalā.

3. Šeit mēģināsim gūt skaidrību latviešu ienākšanas jautājumā, pamatojoties uz senlietu atradumiem un pētījumiem priekšvēstures laiku kapu laukos. Papriekš dažos vārdos palūkosim tīri abstrakti, kā tautu kustības atspoguļojas kapu atradumos.

Ja kāda tauta nepārtraukti dzīvo uz vietas, tad savas kapsētas viņa lieto tāpat bez pārtraukuma. Nemainās arī apbedīšanas veids, bet, ja arī mainās, tad cilvēku konservatīvātes dēļ jaunais rituāls var iespieties tikai pamazām. Tāpat pakāpeniski pārveidosies senlietas: izzust var viena otra vecāka forma, tās vietā stāties jauna, bet visumā gaidāma lēna, grūti notverama senlietu pārveidošanās nepārtrauktā plūdamā. Patvaļīga tad būs katra periodizācija, katra robeža, kuru pētnieki cels atradumu starpā, šķirodami vecākus un jaunākus kapus. Sagaidāmi daudzi kapi, kuru forma ar vienu kāju stāvēs vienā, ar otru – otrā periodā.

Ja turpretim notiek kāda tautu kustība, ja kāda cilts uzvar otru, padzen to un no metas dzīvot viņas vietā, tad vecās cilts kapsētām jāizbeidzas. Vienā laikā tad izbeigsies visas zināma tipa kapsētas. Parādīsies jauna tipa kapsētas, kas savukārt sāksies noteiktā, vienā un tai pašā laikā. Ar vecām kapsētām izbeigsies vecie apbedīšanas paradumi, un jaunajās kapsētās radīsies citāds rituāls. Izzudīs veco senlietu formas, un to vietā ienāks gluži jaunas, svešas, kam nav paraugu iepriekšējā laikmeta formās. Sagaidāma l a k ū n a atradumos, jo kustības ir saistītas ar cīņām. Vecās ciltis cīņās tiek izceltas no dzīvesvietām, jaunās vēl nav saistījušās noteiktās vietās, un

cīņu perioda izkaisītie kapi neatspoguļosies vai ļoti trūcīgi reprezentēsies to atradumu starpā, kas uzglabājušies līdz mūsu dienām un nonākuši mūsu muzejos. Jaunās – ienācēju kapsētas tāpat sekos vecām ar zināmu pārtraukumu.

4. Pārejot pie senlietu atradumiem, mēs neapskatisim visus Latvijas apgabalus. Ierobežosimies ar Latgali un Vidzemes rītu pusi, ko vēsturisko laiku sākumā apdzīvo seno latgaļu jeb latviešu cilts. Latviešos vēsturisko laiku gaitā pārgājušas arī pārējās mazākās ciltis: zemgaļi, kurši un arī somiskie lībieši.

Pavediens mums jāuzņem tur, kur beidzas vecākās vēstures ziņas, tas ir, ap 1200. g. Pamatojamies uz Bilenšteina pētījumiem par latviešu cilšu robežām 13. gs., R. Hausmanis jau vairāk nekā 30 gadu atpakaļ ir nodibinājis uzskatu, ka latviešiem (latgaļiem) pieder plašie kapu lauki Vidzemē (izņemot rietumu daļu – jūrmaliēni) un Latgalē, kas satur senlietas apmēram no 700. līdz 1200. g. Tādā kārtā latviešu kapsētas cauri jaunākajam dzelzs laikmetam (800.–1200. g.) sniedzas iekšā vidējā dzelzs laikmeta beigu posmā (apm. 700.–800. g.). Līdz vidējā dzelzs laikmeta beigu posmam sniedzas atpakaļ vesela jaunākā dzelzs laikmeta kapu rinda: Ķeipenes Saliņās Rīgas apr.; Aizkrauklē Rīgas apr.; Baižkalna Upmaļos Cēsu apr.; Bonifacevā Bērzpils pag. Jaunlatgales apr. un Ludzas Odu kalnā. Šī tipa kapenēs nav novērots lūzums apbedījumu ritā. Arī senlietas veidojas un mainās pakāpeniski itin kā nepārtrauktā gaitā. Jaunākā dzelzs laikmeta Austrumlatvijas kapi pieder latviešiem – tiktāl pētnieku starpā valda vienprātība, ja atstājam pie malas dažu krievu pētnieku fantastiskos uzskatus. Pie jaunākā dzelzs laikmeta kapiem mēs nepakavēsimies; atpakaļ ejot, tie noved mūs pie latviskiem kapiem vidējā dzelzs laikmeta beigās.

Mirušos šais kapos ierok līdzēnā zemē, katru kapu dažkārt sedzot ar nelielu akmeņu klāstu. Sievietes guldītas ar galvu vakaros, kājām pret rītiem, vīrieši – pretējā virzienā. Rakturīgāko rotas lietu un ieroču izvēli rāda 2. attēls: saktis (a, c) vai adatas (k), aproces (d, e), apkakles (b, f), važiņu rotas (n), tāpat sirpjī (h) ir parastās piedevas sieviešu kapos, kamēr ieroči – īsie zobeni (g), šķēpu gali (l, m), cirvjī (i) –, saktis, aproces un sprādzes (o) guļ vīriešu kapos.

Šo vidējā dzelzs laikmeta beigu posma kultūru raksturo senlietas (sk. 3. att.), it sevišķi zināma tipa šaurie cirvjī (i), adatas (k) un apkakles (b, d).

5. Ejot tālāk atpakaļ pagātnē, mums jāpaiet vispirms garām dažiem reti atsevišķiem atradumiem, tad dienvidrītu Latvijā nonākam pie vecākā dzelzs laikmeta paugurkapu (uzkalniņu kapu) kultūras.

2. att. Austrumlatvijas vidējā dzelzs laikmeta senlietas

Katru paugurkapu pareizāk būtu saukt par kapsētiņu. Diametrā tāda kapsētiņa mēdz būt līdz 15 metru liela, to iežogo gredzenveidīgi apkārt salikti prāvi akmeņi. Mirušie tajā guldīti virs zemes un apbērti ar zemi. Tāda kapsētiņa satur līdz 20 apbedījumiem. Paugurkapsētiņas parasti sastopamas vairākas kopā.

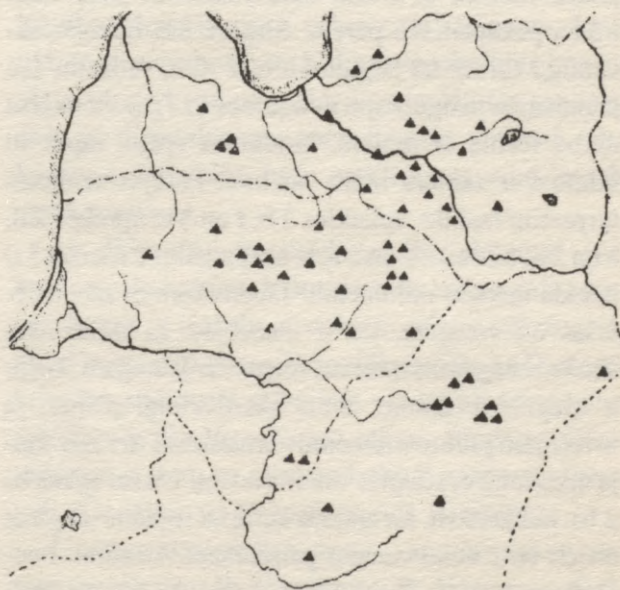
Paugurkapu kultūra turpinājās arī tālāk dienvidos, Lietuvā. Tās izplatījumu rāda igauņu arheologa H. Mooras zīmētā karte (4. att.). Raksturīgākās senlietu formas ir sakopotas 5. attēlā – kā rotas lietas: adatas (a, b), apkakles (c), aproces (d, e); tā arī ieroči – cirvji (h), šķēpu gali (i) un darbarīki: sirpja naži (g) vai vēlāk sirpji (f).

Paugurkapu kultūras sākumu rāda tās vecākās rotas lietas, kuras tiek datētas ar 2. gs. pēc Kr. Nav nekādu norādījumu par to, ka paugurkapu kultūra būtu attīstījusies Latvijā vai Lietuvā. Dažas rotas lietu formas liek domāt, ka tā izveidojusies tālāk dienvidos. 2. gs. tā ienāk pie mums un turpinās apmēram piecus gadsimtus; 6. gadsimtā paugurkapsētiņas izbeidzas.

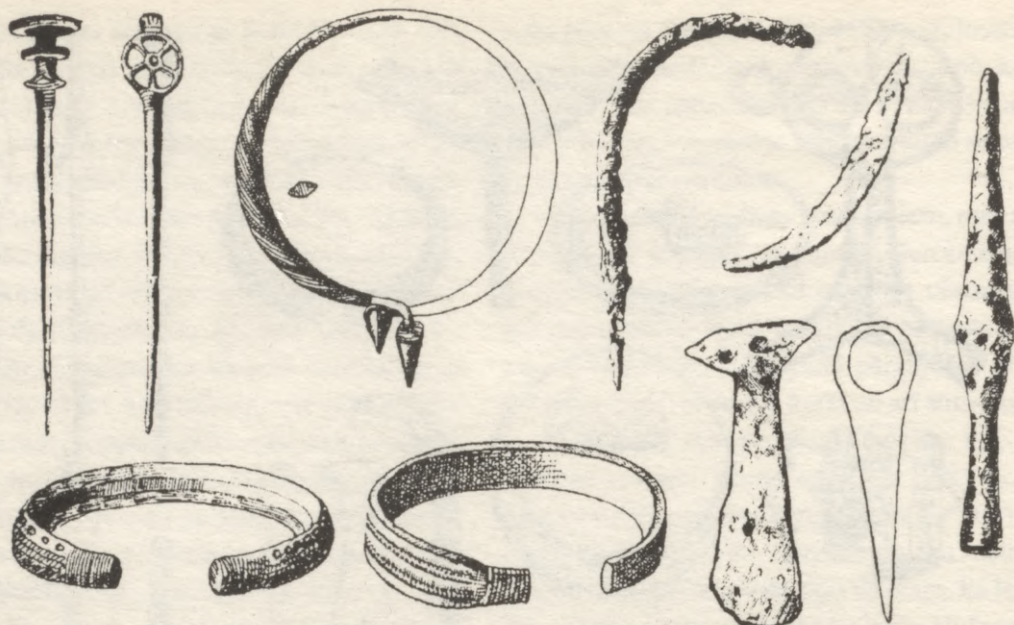
6. Kādas attiecības ir papriekš apskatītajai vidējā dzelzs laikmeta beigu posma kultūrai ar šo savu priekšteci, paugurkapu kultūru? – Abu kultūru nesēji

3. att. Austrumlatvijas vidējā dzelzs laikmeta beigu posma formu izplatība (o – apkakles, I – adatas, + – šaurie cirvji)

4. att. Paugurkapu kultūras izplatījums (H. Mooras karte). Daugava IV. 1929

5. att. Paugurkapu kultūras senlietas

aprok savus mirušos nesadedzinātus. Abu kultūru kapos atrodamas tiklab rotas lietas, kā ieroči un darbarīki. Abām kultūrām ir radniecīgas arī dažas senlietu formas: cirvji ar šauru asmeni, kas zināmās formās pazīstami tikai dienvidrītu Baltijā, kā arī sirpjī. Pastāv tātad zināma radniecība abu kultūru starpā. Bet vai pareizs ir uzskats, ka latgaļu kultūra izveidojusies uz vietas no paugurkapu kultūras, uzskats, kuru nupat aizstāv prof. F. Balodis un kuram dažus gadus atpakaļ piekrita arī šo rindiņu rakstītājs?

Mums jāsalīdzina abu kultūru senlietu formas. Cirvju (5 h un 2 i) līdzība ir pavirša: vecais cirvis ir smags, biezs, ar apaļu kāta caurumu, jaunais – viegls, plāns, neliels, ar ovālu kāta caurumu; starp tiem trūkst pakāpenisku pāreju. Sirpim, kas līdzīgā lokveidīgā formā kā latgaļu kultūrā (2 h) redzams jau jaunākajos paugurkapu atradumos (5 f), ir vienkārša darba forma ar nelielu variēšanās spēju, tāpēc to līdzībai ir samērā maza nozīme. Pārējās senlietas turpretim (salīdz. apkakles 2 b, f un 5 c, aproces 2 d, c un 5 d, adatas 2 k un 5 a, b, šķēpu galus 2 l, m un 5 i) nerāda nekādu radniecību. Jaunās formas nav izcēlušās no vecajām, tās ir ienācējas. Ja salīdzinām vecās, smagās un masīvās formas ar jaunajām, kuras ir vieglas, plakanas, bieži skārdveidīgi plānas, ja ievērojam jaunus elementus ornamentā (trīsoša līnija aprocei 2 e, stieples tinums adatai 2 k un apkaklei 2 b), tad jāatzīst, ka latgaļu kultūrai ir jauns un gluži citāds stils nekā vecajai paugurkapu kultūrai. Paugurkapu kultūra nav latgaļu vidējā dzelzs laikmeta beigu posma kultūras māte, latgaļu kultūra ir ienācēja. To pierāda arī lakūna abu kultūru starpā: trūkst

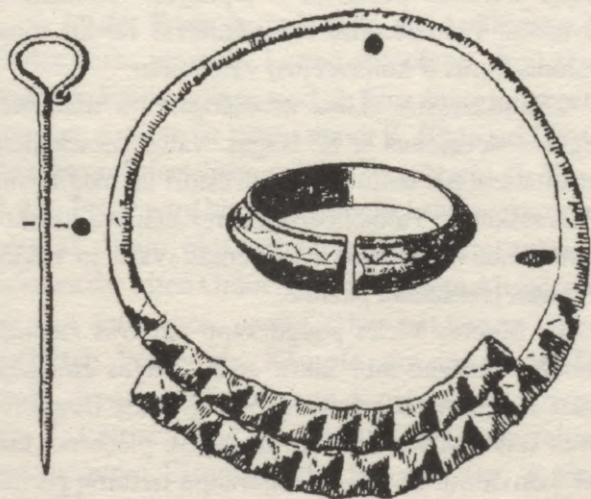
kapu, kas saturētu abu kultūru formas, kas saistītu abas šīs kultūras. Atgādāsimies, ka latgaļu kapu lauki nesniedzas atpakaļ tālāk kā līdz 700. gadam, ka viņu jaunie kapu lauki nāk ar jaunām senlietām. Vecās senlietas un vecās kapsētas izbeidzas pat zināmu laika sprīdi priekš jaunās kultūras nostiprināšanās. Ienākošā kultūra neaprobežojas ar to apgabalu, kuru Latvijā ieņēma iepriekšējā kultūra, bet dodas tālāk uz ziemeļiem un iekaro Vidzemes un Latgales ziemeļus. Tas viss rāda, ka vidējā dzelzs laikmeta beigās, īsi priekš 700. gada, Austrumlatviju iekarojusi jauna ienācēja cilts: notikusi seno latgaļu ienākšana Latvijā.

7. No kurienes latgaļi nāk? Kur meklējamas viņu kultūras saknes? Mums jāskatās atpakaļ vidējā un vecākā dzelzs laikmetā apkārtējās zemēs un jāmeklē ienācēju kultūras senlietu raduraksti. Līdzīgus cirvjus un sirpjus mēs jau redzējām vecākā un vidējā dzelzs laikmeta paugurkapu kultūrā. Latgaļu apkaklēm ar seglu un kāšu galu (2 b) radniecīgas apkakles (bet ar cilpu un kāsi) ir pazīstamas Mazuros, Rietumlietuvā, Rietumlatvijā un Viļņas apgabalā, tikai šīs radnieces ir daudz agrākas, tās pieder apmēram 4. gs. pēc Kr. Latgaļu kruķadatu radnieces ir gredzengalvas adatas (6 a), kas, sākot ar 1. gs. pēc Kr., pazīstamas Rītpūsijā, Rietumlietuvā, Rietumlatvijā, sporādiski arī paugurkapsētiņu novadā un somu, igauņu akmeņu krāvuma kapos. Latgaļu apkaklēm ar pāri tverošiem, plakaniem galiem (2 f) Rietumlatvijā un Rietumlietuvā atbilst 5.–6./7. gs. apkakles ar apaļiem vai skaldņotiem galiem (6 c). Tādas pašas attiecības ir

Rietumlatvijas un Rietumlietuvas masīvajām aprocēm ar vidusšķautni (6 b) un latgaļu skārdveidīgajām aprocēm ar dobo šķautni (2 e). Zināma radniecība ir Rietumlietuvas un Rietumlatvijas aprocēm ar vāļu galiem un analogiskām latgaļu aprocēm. Beidzot Rītrūsijā jau 5.–6./7. gs. ir pazīstamas saktis, kuras ir mūsu latgaļu sakšu (2 c) vecākās radnieces. Mēs redzam, ka gandrīz visas latgaļu kultūras senlietu formas pieder Rītrūsijas, Lietuvas un Dienvidlatvijas vecākā vai arī vidējā dzelzs laikmeta formu pasaulei. Tāpēc latgaļu kultūra pieder pie Baltijas dienvidrītu kultūru grupas un Rītrūsijas, Lietuvas un Viļņas apgabala tiešā tuvumā meklējams latgaļu kultūras šūpulis.

8. Igaņu zinātniece M. Šmīdehelma ir izteikusi domas, ka Latvijas dzelzs laikmeta kultūra vispirms ir attīstījusies Rietumlietuvā. No turienes tā būtu izplatījusies arī pa Latviju.

Tiešām, tai periodā, kurš guļ priekš latgaļu ienākšanas Latvijā – vidējā dzelzs laikmeta sākumā, mēs atrodam Rietumlietuvā un Rietumlatvijā rotas (aproces, adatas un saktis), kuras ir radniecīgas ienākušo latgaļu rotas lietām. Bet Rietumlietuvas un Rietumlatvijas formas pieder citam masīvam, solidam stilam, no kura nav vajadzīgo pakāpenisko pāreju uz jauno stilu, kā tas būtu gaidāms, ja attīstība būtu norisinājusies uz vietas. Retie eksemplāri, kas it kā rāda meklējamo attīstību, jāatzīst par retām bastardu formām vecā un jaunā stila starpā. Rietumlietuvā vidējā dzelzs laikmeta sākumā nav nekādu priekšteču zināmām ienākušo latgaļu formām: apkaklēm (2 b, f), šķēpu galiem (2 l, m), šauriem cirvjiem (2 i),

6. att. Dažas Rietumlatvijas vidējā dzelzs laikmeta sākuma senlietas

dobām aprocēm. Rietumlietuvā nav latgaļu kultūras šūpulis – radniecīgā vidējā dzelzs laikmeta sākuma kultūra ir tikai latgaļu kultūras māsa.

Mēs nevarējām piekrist arī otram uzskatam, it kā latgaļu kultūra būtu attīstījusies no paugurkapu kultūras. Šī kultūra ir izplatīta arī Lietuvā (sk. 4. att.), tāpat arī no Lietuvas latgaļi nav ienākuši.

Viss paugurkapu kultūras novads tomēr nav viengabalains: Viļņas apgabalā izdalās sevišķa kultūras grupa. Tanī atrodam vienu otru īpatnību, kas ienākušo latgaļu kultūru tuvina tai vairāk nekā pārējai paugurkapu kultūrai. Radniecīgie elementi tomēr pazūd svešo formu starpā. Atzīmēsim tikai apbedīšanas rituāla starpību: latgaļi aprok savus mirušos, bet Viļņas novada cilts viņus sadedzina. Arī no turienes tāpat latgaļi nav nākuši.

9. Lai iegūtu pozitīvus norādījumus par latgaļu agrākajām mītnēm, mums jāmet skats visā dienvidrītu Baltijā vidējā dzelzs laikmeta beigās.

Vispirms atzīmēsim, ka jauni elementi ieplūst Rītrūsijā, Mazuros. Tur vidējā dzelzs laikmeta vidū parādās jauna kultūra. Svarīgi ir, ka tā ienes arī vairākas senlietas, kas pazīstamas Kijevas apgabalā un vēl tālāk Dienvidkrievijā. Spēcīgs jaunu elementu ieplūdums ierodas arī Nemunas grīvā, ienesdams tur tādu pašu stilu kā Austrumlatvijā. Šķēršu saktis un citas formas pierāda, ka Mazuru un Nemunas grīvas ienācēji ir viena celma atvases. Citas formas – saktis (2 a, c), zobeni (2 g), sprādzes (2 o) – pievieno arī Austrumlatvijas ienācējus šai kustībai. Tās pašas straumes elementi plūst iekšā arī Zemgalē un Kurzemē. Šī kustība izsauca jaunu, lielu kapu lauku rašanos Mazuros, Klaipēdas novadā un Austrumlatvijā un, bez šaubām, ir saistīta ar tautu kustību. Visai kustībai jāmeklē viens cēlonis un jāpieņem, ka tā nāk no vienas puses, no kādiem apgabaliem, kas guļ viens otram kaimiņos. Mazuros ienākušās senlietas rāda uz dienvidrītiem, apm. Kijevas virzienā. Tur, Lietuvas dienvidos, būtu meklējamas seno latgaļu agrākās mītnes.

Uz dienvidrītiem norāda arī daži elementi ienākušā latgaļu kultūrā. Vispirms vāļveidīgo galu aproces. Forma ar ieapaļiem, dobiem galiem (arī masīvā) atrod tuvas radnieces Dienvidkrievijā. Ar Dienvidkrievijas sprādzēm salīdzināt var arī zināmas mūsu sprādzes ar atlocītiem lociņu galiem. Beidzot – Dienvidkrievijā skitu un sarmatu kultūrā pazīstami šķēpu gali ar iedzītni, uz ko man aizrāda V. Ģinters.

Uz dienvidrītiem liek skatīties arī pūču sakšu vēsture, ja sekojam B. Nērmanim. B. Nērmanis aizrāda, ka pūču sakšu prototips ir kāda Gotlandes vidējā dzelzs laikmeta sākuma forma, kas 2 eksemplāros

pazīstama arī Latvijā. B. Nērmanis pierāda kādu gotlandiešu izceļošanu vidējā dzelzs laikmeta sākumā un saista to ar kādu viduslaiku teikā minēto izceļošanu no Gotlandes uz Krieviju un Grieķiju. Mūsu slēdzieni par latgaļu senākajām mītnēm savukārt atbalsta Nērmaņa uzskatus, jo tie novērs hronoloģiskās un tipoloģiskās grūtības, kas citādi rodas, atvasinot mūsu pūču saktis (ap 700. g.) no Gotlandes parauga (ap 450. g.): starpformas meklējamās agrākajā latgaļu teritorijā.

10. Vēl varētu minēt, ka Kijevas apgabalā atrastas dažas Rietumlatvijas tipa senlietas. Tālāk, Tambovas gubernā izraktas apakles ar seglu un kāsi (līdzīgi 2 b), kas maz atšķiras no mūsējām. Turpat iegūtas arī citas senlietas, kuras zināmā mērā var salīdzināt ar mūsējām (vainadziņi, zvārguliši, apakles).

Baltu tautu kustība vidēja dzelzs laikmeta beigās neaprobežojas ar senās Latgales (Austrumlatvijas) okupēšanu, jaunu elementu ieplūdināšanu Zemgalē, Kurzemē, Rietumlatvijā, Viļņas apgabalā un Rītprūsijā. Atsevišķi elementi iet tālāk uz ziemeļiem: mūsu formas parādās Igaunijā un Somijā. 8./9. gs. mūsu lietas ierodas arī Gotlandē un Uplandē, tāpat arī Ingermanlandē (Nēvas apgabals).

11. Mūsu jaunākā dzelzs laikmeta formu vēsture rāda, ka tautu kustība neizbeidzas arī šīnī laikā. Visā Latvijā, Lietuvā un Rītprūsijā jaunākā dzelzs laikmeta pirmajā pusē turpinās jaunu formu ieplūšana, kurām nav sakņu vidējā dzelzs laikmeta beigās. Austrumlatvijā ienāk pakavsaktis, vītas apakles ar cilpiņu galiem, apakles ar griežtiem, pāri tverošiem galiem, zvārguliši, gredzenadatas ar šauru galvu u. c. Tās ir arhaiskas formas, kurām saknes ir pa lielākajai daļai romiešu ķeizaru laikmetā (1.–4./5. gs.). Tās tomēr pieder pie Austrumbaltijas kultūrām, tās ir baltiskas. Arī jaunās latgaļu formas ir ekspansīvas un seko pa vidējā dzelzs laikmeta formu pēdām, pārspēdamas tās skaita ziņā. Latviskās pakavskatis kļūst par dominējošu rotas lietu arī Igaunijā, Somijā un ziemeļrietumu Krievijā. Zināmā mērā tās iespiežas arī Zviedrijā. Latviešu ieceļošanas laikā baltiem tātad ir piederējis liels kultūras iespaids visās kaimiņu zemēs.

12. Pārskatot dzelzs laikmetu dienvidrītu Baltijā, redzam, ka pirmais baltu vilnis plūst 2. gs. vai ap 200. g. pēc Kr. Ar viņu notiek dienvidrītu Latvijas un Lietuvas okupācija, kad tur ienāk paugurkapu kultūra. Jau šī ir ekspansija uz ziemeļiem un sūta savas senlietas līdz Somijai.

Vidējā dzelzs laikmeta sākumā, 5. gs., nāk jauns vilnis uz ziemeļiem. Apejot paugurkapu kodolu, vienā daļā ieņem Viļņas apgabalu un ienes tur uguns-

kapus. Stipri elementi ieplūst arī Rītprūsijā un rada tur zvaigznespēdas sakšu kultūru. Tai radniecīga kultūra ierodas Rietumlietuvā un Rietumlatvijā. Rietumlatvijas atzarojuma elementi dodas tālāk uz Igauniju un dara iespaidu pat uz Somiju. Rietumlatvijā šai laikā, gan kā ciņu atspoguļojums, radies Dobeskalnu ieroču depozīts pie Kokumuižas. Vecmokās Tukuma aprīnī un Igaunijā, Kirimē, Lēnes-Nigula draudzē pie Hāpsalu, ieradušies savādi depozītveidīgi uguns-kapi. Īstas Rietumlatvijas formas atrastas igauņu dārglietu depozītos (Pilstverē un Tērbatā). Atsevišķi šī viļņa elementi spiežas iekšā arī Latvijas dienvidrītu paugurkapu novadā, dodami atsevišķus atradumus.

Trešais vilnis sākas 7. gadsimtā. Tā austrumu atzarojums okupē Austrumlatviju, citi dodas uz Mazurijiem, Nemunas grīvu un Zemgali. Arī šis vilnis nes savas senlietas uz Igauniju, tur, starp citu, atkal parādās kāds depozītveidīgs uguns-kaps (Kunilepā, Jūru draudzē). Arī šī viļņa senlietas nonāk Somijā. Tas ilgst apmēram līdz 1000. gadam. Austrumlatvijā šī viļņa nesēji ir ienākošie senlatvieši.

13. Pirmais vilnis 2. gs. laika ziņā sakrīt ar gotu spiešanos uz dienvidiem no Vislas grīvas uz Dienvidkrieviju. Tāpēc gotus varam uzskatīt par tā ierosinātājiem. Arī otrā viļņa parādīšanās 5. gs. var būt sakarā ar kādām ģermāņu tautu kustībām.

Trešais vilnis 7.–10. gs. laika ziņā sakrīt ar slāvu lielo ekspansiju. Zem slāvu tautu masu spiediena balti atstājuši savas agrākās mītnes un meklējuši sev jaunu dzimteni.

14. Mēs atzīmējam jau, ka visā dzelzs laikmetā novērojama spēcīga baltu ietekme somu kultūrās. Baltu elementi pastāvīgi ir ieplūduši rietumsomu novados. Tas izskaidro baltu kultūras vārdus somu valodā, kurus ir konstatējuši valodnieki.

Salīdzināsim mūsu arheoloģiskajā materiālā iegūtos slēdzienus ar K. Būgas valodnieciskajiem rezultātiem par baltu tautu aizvēsturi un mēģināsim abus saskaņot. Valodnieciskiem rezultātiem etniskos jautājumos būs jāpiešķir galvenais svars, jo valoda ir tautas tveramākā pazīme.

H. Mooras kartes paugurkapu kultūras ziemeļu robeža diezgan labi sakrīt ar K. Būgas etniskajā kartē zīmēto baltu robežu ap 500. g. Tikai Būgas robeža velkama drusku tālāk ziemeļos, pieņemot klāt arī dienvidrītu Latviju. Paugurkapu rietumu perifērijas novadi ar neviengabalaināku formu krājumu (Zemgalē un dienvidrietumu Vidzemē) būs jāatstāj somiem. Tiem tad pieder mazliet pārveidota baltiska kultūra. Šādu aizgūšanu var izskaidrot ar baltu politisko iespaidu uz somiem. Tāpat dienvidrietumu

Kurzemē būs jāmeklē somi ar baltisku kultūru. Vidējā dzelzs laikmeta sākumā ienākusi kultūra vispirms atrod uzņemšanu jauktās kultūras novados.

Arheoloģiskajā materiālā līdz šim trūkst pietiekošu pavedienu, lai varētu saistīt Latvijas vecākā dzelzs laikmeta kultūras ar noteiktām baltu ciltīm (kuru kultūra pazīstama jaunākajā dzelzs laikmetā), kā to dara Būga, zīmēdams Augškurzemē ("Zemgales" austrumos) un Austrumlietuvā kuršus un sēļus. Ja cilšu pārvietošanās notikusi pamazām mierīgas kolonizācijas ceļā, veciem elementiem paliekot uz vietas, tad trūcīgajā materiālā mēs viegli atradīsim nepārtrauktu attīstību. Būs vajadzīgs sevišķi liels materiāls no plašiem apgabaliem, lai varētu uztvert atsevišķos svešos pavedienus un tiem izsekot. Šim nolūkam būs vajadzīgi izrakumi trūcīgāk izpētītājā Lietuvā, bet arī Zemgalē un Kurzemē.

Ienākošā latgaļu kultūra turpretim ir bijusi sakaros ar Rītrūsiju, Lietuvu un Viļņas apgabalu, tāpēc nevar būt iebildumu, ja Būga latgaļus priekš ienākšanas Latvijā lokalizē Nemunas augšgalā, tam var tikai piekrist. Mums nav vēl arheoloģisko materiālu par šiem novadiem no vecākiem dzelzs laikmeta periodiem. Uz turieni mūsu arheologiem jāvērs skati, un varbūt kādreiz Latvija varēs sūtīt turp savus zinātniekus, lai tie izdarītu izrakumus un ar taustāmu atradumu palīdzību pierādītu to, ko tagad varam secināt ar slēdzienu palīdzību.

P i e z ī m e. Šai rakstā aizstāvētās domas autors nodomājis nākotnē sīkāk pamatot.

Die Einwanderung der Altletten

1. In der Frage herrscht jetzt die Auffassung A. Bielensteins, dass die Letten autochton, die Liven dagegen Eindringlinge sind. 2. Eine ältere entgegengesetzte Ansicht ist jüngst durch K. Būga auf Grund der Ortsnamenforschung zur Geltung gebracht (1. Abb.). 3. Die Frage wird hier archäologisch zu beantworten gesucht. Beim plötzlichen Bevölkerungswechsel müssen die alten Gräbertypen mit alten Altsachenformen abbrechen, neue Gräber mit neuen Typen auftreten. Wegen der Kämpfe um den Boden ist eine Lakune oder Fundarmut dazwischen zu erwarten. 4. Lettisch sind die ostlettländ. Gräberfelder der jüngeren Eisenzeit, die bis zum Per. F hinaufreichen. Die sicher altlettischen Gräberfelder sind also die der Per. F aus Ostlettland. Die Typen sind auf Abb. 2 dargestellt. Die Ausbreitung der Kultur zeigt Karte Abb. 3.

5. Wenn wir einige seltene Funde der westlet-

tischen D-Typen übergehen, so geht der F-Kultur in SO-Lettland die Hügelgräberkultur voran. Eine Typenauswahl stellt Abb. 5. dar. Ihre Ausbreitung ist auf der Karte H. Mooras (Abb. 4.) umschrieben.

6. Ausser den Schmaläxten und Sichelhaken führen keine Typen von den älteren Gräbern in die jüngeren. Eine Entwicklung der Axtformen von den älteren zu denen der F-Kultur gibt es nicht. Auf die wenig variierenden Sichelhaken wird kein Gewicht gelegt. Die F-Kultur ist nicht bodenständig. 7. Die F-Typen gehören, aber zum Südostbaltischen Kulturkreis. Die Äxte und Sichelhaken sind denen in der Hügelgräberkultur ähnlich. In der westlettisch-litauischen C-Kultur sind gewisse Halsringe bekannt, die mit den späteren Sattelringen verwandt sind. Andere Halsringe und Armringe der F-Kultur, ebenso die Krückennadeln, besitzen ältere Verwandte in der westlettischen D-Kultur. Die Fibeln mit geriefeltem Bügel- und Tierkopfbügel der Per. F sind mit masurischen D-E-Fibeln zu vergleichen. Die ostlettische F-Kultur ist im südostbaltischen Kulturkreis entstanden. 8. Gewisse F-Typen sind mit solchen der Per. D in Westlettland verwandt. Eine typologische Lücke und eine stilistische Verschiedenheit liegt aber zwischen den beiden. Die F-Typen sind leicht, besitzen grosse Flächen, verwenden Drahtwicklung; die westlettischen der Per. D sind schwer, massiv. Die seltenen Übergangstypen treten in Semgallen auf, im Grenzgebiet der ostlettischen F-Kultur, und werden als Bastardformen aufgefasst. 9. Etwa gleichzeitig mit der ostlett. F-Kultur wandert eine verwandte E-Kultur in Masuren ein, eine Variation der F-Kultur ins Memelland. Es sind Teile einer grösseren Bewegung. Die masurische E-Kultur bringt südrussische Elemente mit sich. Dadurch wird die Richtung des Ursprungslandes der E-F-Kultur bestimmt: es liegt im SO von Masuren. Doch liegt es auch in Nachbarschaft mit Litauen. 10. Die chronologischen Schwierigkeiten der Ableitung der Eulensichel von einem gotländischen Typus werden aufgehoben: die Zwischenglieder sind in der lettischen Urheimat zu suchen. Das stimmt mit der Auffassung B. Nermans über eine Auswanderung aus Gotland nach dem SO um 450. überein. 11. Die F-Kultur bringt ihre Formen nach Estland und Finnland. Die Einwanderung in Lettland dauert während der jüngeren Eisenzeit fort und bringt neue Formen, z. T. eine Renaissance archaischer südostbaltischer Typen. Die Bewegung bringt ihre Formen auch nach Estland, Finnland, N-W-Russland und Schweden. Die Balten üben einen Kultureinfluss auf diese Länder aus. 12. Der lettischen Wanderung sind andere

baltische Völkerwellen vorausgegangen. Es sind dies die D-Kultur bringende Welle und die Welle der Hügelgräberkultur (B-C). 13. Die baltischen Wanderungen haben wohl in germanischen und slavischen Völkerverschiebungen ihre Ursachen. 14. Die archäologischen Ergebnisse stimmen im Grossen und Ganzen mit den Resultaten K. Būga's überein.

Übereinstimmend mit ihm ist die Hügelgräberkultur (B-C-D) für baltisch zu halten, ausser seiner westl. Peripherie. Nordwestlitauische und westlettische Kultur der älteren Eisenzeit ist als kolonialbaltisch auf finnischem Boden aufzufassen. Die Urheimat der Letten ist am oberen Njeman zu suchen.

Dzintars mūsu senlietās un tautas dziesmās

Nebūs gan vajadzīgs aprakstīt parasto dzintara izskatu. Ikkatrs pazīst tā zeltaino, gaiši dzelteno, iesarkano vai brūzģano krāsu, gandrīz stiklam līdzīgo caurspīdīgumu un dzintara rotas lietu spožumu. Tāds pats spožums dzintaram ir arī plīsuma vietās, kur raksturīgs ir lūzuma virspuses gliemežvākam līdzīgs zīmējums ar sikiem, koncentriskiem vilnišiem. Parastās dzintara krāsas svārstās ap dzelteno, sākot ar dzeltenīgu un beidzot ar tumši brūnu. Retas ir citas krāsas: baltā, zaļā, violetā, sevišķi zilā un melnā. Dzidrā caurspīdīguma dzintaram nereti trūkst. Visai mazi vai arī lielāki gaisa pūslīši dara to vai nu "mākoņainu", kad skaidrā masā ir atsevišķas, mazāk caurspīdīgas vietas, vai "aizmiglotu" (viscaur maz caurspīdīgu), "kaulainu" (necaurspīdīgu) vai "putainu" (ar lielākiem pūslīšiem). Ar sīkos pūslīšos notiekošo gaismas interferenci izskaidro arī reto zilo krāsu dzintārā. No zemes izņemts, dzintars ir grumbuļains. To pārklāj trausla, nespodra dēdējuma kārtā.

Tāpat katrs zina, ka dzintaru atrod jūrmalā. Arī mūsu jūrmalā, tāpat kā ap visu Baltijas jūru, viņņi to izmet krastā. Tie tomēr ir tikai sīki gabaliņi. Tie neattaisno mēģinājumus piešķirt arī mūsu zemei "dzintarzemes" vārdu. Lielākus gabalus paretam atrod ap Liepāju un tālāk dienvidos. Īstā dzintarzeme ir Sāmlande Rītprūsijā. Tā ir mūsu tautas dziesmu "dzintara zeme" (II. 3161–3168), "Ķenčbergas zeme" (II. 3165), no kurienes tautu dēls vedis līgavu, kad visai bargā ziemā "sasala jūriņa līdz dibenam". Bagātākais ir Sāmlandes rietumu krasts no Pilavas līdz Bristerortai, tam piešķir "dzintarkrasta" vārdu; mazāk šādu nosaukumu pelna Sāmlandes ziemeļu jūrmala no Bristerortas līdz Krantij (*Krantz*). "Dzintarvējam" pūšot, jūra met dzintaru ārā, izskalodama kādus slāņus ar dzintaru jūras dibenā Sāmlandes tuvumā. Dzintarvējš visai piekrastei neesot viens un tas pats, visvairāk šo vārdu nesot WNW vējš. Jūras straume, kuru gar Prūsijas piekrasti dzen ilgstošie vakarvēji, nes dzintaru arī tālāk uz Lietuvas un mūsu Kurzemes krastu.

Dzintarzemes jūrmalā uzlasītais vai krasta tuvumā izzvejotais dzintars tagad dod tikai apmēram 1/10 no visas dzintara ražas. Pārējo iegūst, norokot

dzintaru saturošos "zilās zemes" slāņus, Sāmlandes rietumos pie Palmniekiem (*Palmnicken*) un Krastapils (*Kraxteppelin*). Dzintara formācija pieder pie vecākā terciārā laikmeta nogulumiem, un raktuvju vietās tā guļ aprakta zem jaunākiem terciārā laikmeta un leduslaikmeta nogulumiem. Vispirms norok ar modernām zemes smeļamām mašīnām apmēram 40 m biezos slāņus, kas sedz dzintara formāciju. Tā sastāv no zaļgani pelēkām, mālainām smiltīm un biezumā sasniedz no 6 līdz 8 m. Ar tām pašām mašīnām norok arī šo kārtu un zilo zemi transportē uz skalotavu. Ūdens strūklas, ar kurām zilo zemi skalo, izlasa no tās dzintaru ar vieglākiem priekšmetiem, jo dzintars ir tikai mazliet smagāks par ūdeni. (Īp. sv. 1,05–1,095.) Iegūto dzintaru atsvabina no dēdējuma kārtas un gabalus šķiro pēc lieluma un labuma. Lielāko gabalu sortimenti iet uz greznuma lietu fabrikām, sīkos, nederīgos gabaliņus, apmēram 3/4 no visas dzintarražas, turpat uz vietas destilē, sakausējot par "dzintarkolofonu". Kā blakusproduktus pie tam iegūst dzintareļļu un dzintarskābi. Dzintarkolofonu patērē laku fabrikās. Kopš pagājušā gadsimta pēdējā ceturksņa sīkos gabaliņus pārvērš arī ambroidā — spiestā dzintārā. Dzintargabaliņus sasilda, dzen caur smalku sietu un ar stipra spiediena palīdzību sakausē lielākos gabalos. Saspiesto dzintaru ražo aprobežotā vairumā, lai nenosītu dzintara cenas, jo spiestam dzintaram ir dabiskā dzintara īpašības un tos grūti atšķirt. Vieglākā atšķirība ir tā, ka spiestais dzintars berzējot kļūst nespodrs.

Dzintaru dažādi vilto, imitējot ar stiklu, celuloīdu, arābu gumiju, sveķu maisījumiem u. c. Šie viltojumi tomēr diezgan viegli pazīstami: stikls ar savu cietumu, citi berzējot kļūst mīksti un traipīgi, berzējot nerodas nedz elektrizācija, ar kuru dzintars pievelk, piem., papīra gabaliņus, nedz raksturīgā dzintara smarža.

Dzintara iegūšana Prūsijā ir valsts monopols jau kopš Vācu ordeņa laiku sākuma (13. gs.), pie tam ordenis šo kārtību nav ievēdis, bet mantojis no agrākajiem zemes kungiem aizvēsturiskos laikos.

Mazos vairumos dzintaru atrod daudzās zemēs. Gar Nemunu, Vislu un Dņepru tas guļ vecākos

terciāros slāņos, kas ir radniecīgi Sāmlandes dzintara formācijai. Jaunākos, sevišķi ledus un pēcleduslaikmeta nogulumos dzintaru uziet Eiropas Krievijā, Somijā, Igaunijā, Latvijā, Lietuvā, Polijā, Silēzijā, Ziemeļvācijā, Dienvidzvidrijā, Holandē un Anglijā. Blakus Baltijas jūras dzintarzemei Rītprūsijā senatnē bijusi vēl otra dzintarzeme Dānijā, Jitlandes rietumu krastā, jo arī Ziemeļjūra izskalo dzintaru. Vēl ap 1800. gadu esot salasīts apmēram 1500 kg gadā. Tagad tur dzintara bagātība ir izbeigusies un pilnīgi pazūd Sāmlandē iegūstamo vairumu priekšā, kur uzlasīts tiek desmitiem un izrakts simtiem tūkstošu kilogramu gadā (1923. gadā kopā 424 974 kg).

Dzintars ir senāku ģeoloģisku periodu sveķu suga. Tam līdzīgi fosili sveķi sastopami daudzās zemēs visā pasaulē. Eiropā lomu ir spēlējis vienīgi Baltijas dzintars – sukcinīts.

Mūsu Baltijas dzintars ir radies vecākajā terciārajā laikmetā apakšējā oligocēna posmā no toreizējo skuju koku – sevišķi no dzintarpriedes (*Pinus succinifera*) sveķiem. Ziemeļeiropa atradusies augstāk virs jūras līmeņa, un Skandināvija, kurā auguši dzintarkoki, bijusi lielāka nekā tagad. Turpretim Viduseiropa bijusi pārklāta ar jūru. Ziemeļeiropa baudījusi subtropisku klimatu kā tagad Ziemeļāfrika, ar 20 °C vidējo temperatūru. Subtropiskie negaisi un daudzi kaitēkļi kokus stipri postījuši, un dzintarsveķi mūžamežos radušies lielos daudzumos. Ieskaloti jūrā, tie nogulsņējušies Sāmlandes “zilās zemes” zaļi pelēkajos smilšu slāņos. Dzintarformācija ir radusies jūrā, krasta tuvumā. Dzintarā ir saglabājušās stādu un sīku dzīvnieku paliekas; sevišķi bieži tie ir kukaiņi, kas tur iekļuvuši, kad sveķi vēl bijuši mīksti. Caurspīdīgajā masā šie ieslēgumi viegli atrodami un dod ģeologiem sīkas un bagātas ziņas par daudziem apakšējā oligocēna stadiem un dzīvniekiem: palmu lapām, priedēm, odiem, skudrām, vabolēm.

Baltijas dzintars atšķiras no citiem Eiropas, Āzijas, Āfrikas un Amerikas dzintaram līdzīgiem fosiliem sveķiem. Tas satur līdz 8% dzintarskābes, kamēr citu “dzintaru” dzintarskābes saturs nesasniedz 1%, ja atskaita dažas retas (Galīcijas un Rumānijas) “dzintara” sugas. Ar ķīmisko analīzi izzinot dzintarskābes saturu, var pazīt Baltijas dzintaru senlietu atradumos Dienvidēiropā un pierādīt dzintara tirdzniecību jau otrā gadu tūkstoši pr. Kr. Pie tam dzintarskābes trūkums vēl nepierāda, ka kādas senlietas dzintars nebūtu nācis no Baltijas zemēm, jo arī dažas mūsu dzintara pasugas satur maz dzintarskābes.

Dzintaram ir īpašības, kas jau visai sen ir pievilkušas cilvēka uzmanību, pamudinājušas ar to greznoties un meklēt tajā amuletu pret tumšiem, nai-

dīgiem spēkiem. Vienkārt, dzintaram ir spoža, gaiši dzeltena krāsa, otrkārt, berzējot to, rodas patikama smarža un noslēpumainas magnētiskas īpašības, beidzot, ugunī tas sadeg. Tas lietots kā līdzeklis pret dažādām slimībām. Ticība dzintara maģiskām īpašībām vēl nesen bijusi dzīva. Vēl pagājušā gs. vidū kāda māte Zemgalē nēsājusi dzintara kakla rotu kā līdzekli pret kakla sāpēm. Līdzīga ticība bijusi gandrīz 2000 g. atpakaļ Po ielejas zemniecēm. Plīnijs liecina, ka viņas nēsājušas dzintaru, lai pasargātos no kakla uztūkuma.

Dzintaru apstrādā griežot, urbējot, dreijājot un pulējot. Smalkākus darbus pagatavojot, ņem palīgā arī gravējamo irbuli. Vecākie paņēmieni ir griešana, urbšana un pulēšana, tie lietoti jau jaunākajā akmens laikmetā (neolitā).

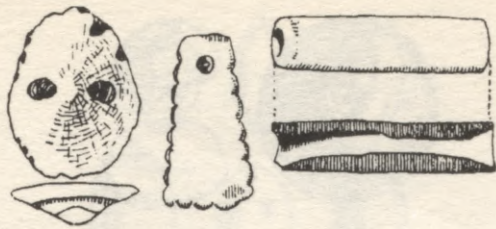
Dzintars ir uziets jau dažās vecā akmens laikmeta – paleolīta dzīvesvietās Austrijā, Čehijā un Francijā. Tādi atradumi tomēr ir visai reti. Tas ir labi saprotams: abas senās dzintarzemes – Rītprūsija un Jitlande guļ Ziemeļeiropā un paleolītā nav bijušas apdzīvotas; vismaz nav pazīstamas tur paleolīta cilvēku mītņu pēdas. To var izskaidrot ar klimata apstākļiem: vecajā akmens laikmetā Ziemeļeiropu sedzis

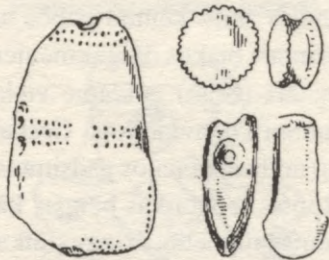
1. att. Akmens laikmeta piekariņš, atrasts Kuršu jomā pie Jodkrantes (*Schwarzort*) Lietuvā

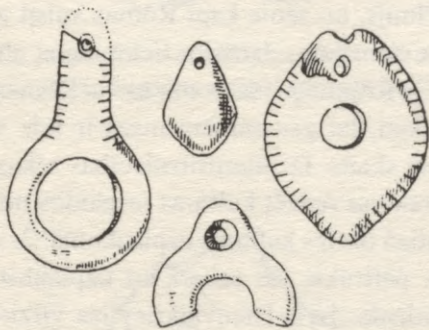
2. att. Akmens laikmeta piekariņš, atrasts Kuršu jomā pie Jodkrantes Lietuvā

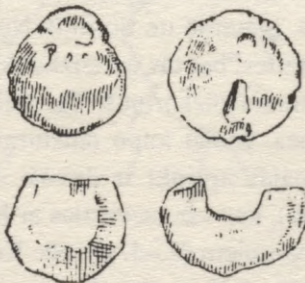
3. att. Akmens laikmeta poga (pa kreisi), piekariņš (vidū) un krelle (pa labi), atrasta Kuršu jomā pie Jodkrantes Lietuvā

4. att. Akmens laikmeta poga (augšā pa labi) un piekariņi, atrasti Kuršu jomā pie Jodkrantes Lietuvā

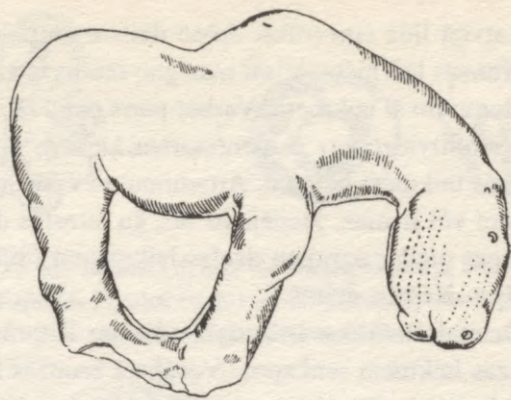

5. att. Akmens laikmeta piekariņi, atrasti Kuršu jomā pie Jodkrantes Lietuvā

6. att. Akmens laikmeta poga (augšā pa labi) un piekariņi, atrasti Rīgas jūrmalā pie Dubultiem

šļūdoņa ledus, kas aizsniedzis Beļģiju, Vidusvāciju, Dienvidpoliju un Mazkrieviju. Cilvēka darināto lietu atradumu ir maz vēl vidējā akmens laikmetā. Tikai jaunajā akmens laikmetā (neolītā), apmēram 5000.–2000. g. pr. Kr., abas dzintarzemes ir pietiekoši apdzīvotas un atradumos parādās dzintara lietas. Dzintars izplatās pa Austrumeiropu un Viduseiropas ziemeļu daļu, t. i., pa zemēm, kas pieslien

7. att. Akmens laikmeta piekariņš, atrasts Voldenbergā, Neimarkā Vācijā

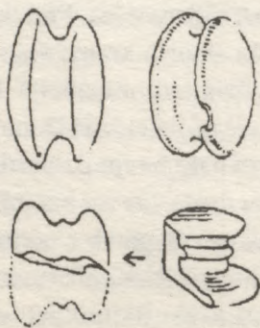
Ziemeļeiropai, saistīdamās divos Ziemeļeiropas kultūras apgabalos. Par galveno dzintara iznēsātāju neolītā uzskata tautu kustību, kas gājušas no ziemeļvakariem uz dienvidrītiem. Starp Galīciju un Rītrūsiju ir pierādīta arī tirdzniecība. Pret dzintaru nāk uz ziemeļiem sevišķi skaistā krama suga — slokšņainais krams, kura dzimtene ir Galīcijā. Līdz Dienvideiropai dzintars vēl neaiziet. Arī Donavas baseinā tā vēl trūkst. Šveices pāļu būvju dzintarlietu piederība neolītam nav visai droša, tās var būt iekļuvušas ūdenī arī jaunākos laikos. Bagātākie akmens laikmeta dzintarlietu atradumi ir Rietumlietuvā un Rītrūsijā, tad Dānijā. Mums tuvās Rietumlietuvā un Rītrūsijas atradumi iederas Austrumeiropas kultūras novadā. To raksturo plastisku figūru cienīšana. Daži Rietumlietuvā un Latvijas atradumi rādīti 1.–6. attēlā: cilvēka (1. att.) un dzīvnieka (2. att.) veida piekariņi, gredzenveidīgi piekariņi (5. un 6. att.), pogas (3., 4., 6. att.) un krelles (3. att.). Mūsu – Ziemeļriteiropas kultūras novadam pieskaita arī Voldenbergas (Neimarkā Vācijā) dzīvnieka figūru (7. att.).

Jaunākajam akmens laikmetam sekojošā bronzas laikmetā (2000.–800. pr. Kr.) dzintars atrod ceļu uz Dienvideiropu. Ziemeļeiropā trūkušas vara raktuves un arī citus metālus vajadzējis ievest. Viens no produktiem, ko Ziemeļeiropa varēja dot pretim, ir dzintars, un pastāv uzskats, ka Dānijai par tās metāllietu bagātību bronzas laikmetā stipri jāpateicas Jitlandes dzintaram. Tāpat Rītrūsijas dzintars iet uz dienvidiem un uzpeld Kaukāzā. Tas iet arī uz Dienvidgriekiju, un to atrod gadu tūkstoša vidum piederošos Mikēnu ķēniņu kapos. Nedaudz vēlāk dzintars sasniedz Ēģipti. Rītrūsijas sakarus ar dienvidrītiem pierāda bronzas dieva figūriņa, kas atrasta Rietumlietuvā, Klaipēdas aprīnķī, un ievesta no kāda Mazāzijas hetiem kulturāli radniecīga apgabala. Novērojamas arī dažas līdzīgas senlietas no vienas puses Rītrūsijā, no otras — Kaukāzā.

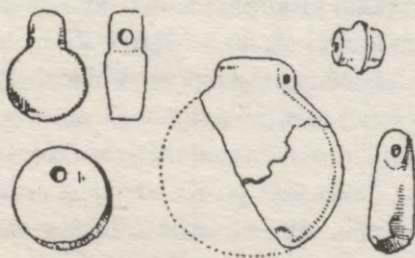
Latvijā līdz šim trūkst drošu dzintara atradumu no bronzas laikmeta. Visai maz gan mums ir vispār atradumu no šī laikmeta. Varbūt pāris pogu (8. att.) no Rietumvidzemes akmensšķirstu kapiem pieder bronzas laikmeta beigām. Atradumu no minētajiem kapiem vēl ir maz. Iespējams arī, ka atrastās dzintarpogas pieder agrajam dzelzs laikmetam (800. g. pr. Kr. – Kristus dzimš.).

Dzintara netrūkst istās dzintarzemes Rītrūsijas bronzas laikmeta senkapos. Vecākajā bronzas laikmetā lietoti apaļi vai četrstūrīgi, plakani piekariņi, bieži ar garu caurumu paralēli vienai malai vai puslodes veidā, ar urbumu paralēli bāzei. Jaunākā bronzas laikmeta kapos atrasti gandrīz vienīgi neapstrādāti dzintara gabali.

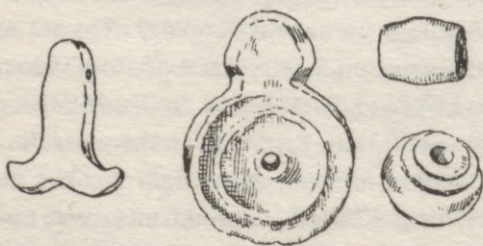
Dzelzs laikmeta sākumā dzintara daudzums Dienvidēropā nav liels. Grieķijā klasiskajā laikmetā dzin-

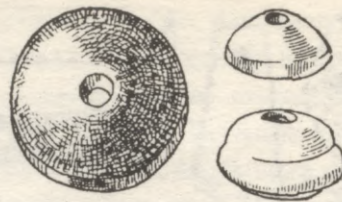
8. att. Bronzas laikmeta vai agrā dzelzs laikmeta pogas, atrastas Auciemā Cēsu apriņķī (pa kreisi) un Vaidavas Strazdos Valmieras apriņķī (Tērbatas muzejā)

9. att. Vecākā dzelzs laikmeta krelles un piekariņi, atrasti Rucavā Liepājas apriņķī (Valsts vēsturiskajā muzejā)

10. att. Vecākā dzelzs laikmeta krelles un piekariņš, atrasts Kapsēdē Medzes pagastā Liepājas apriņķī

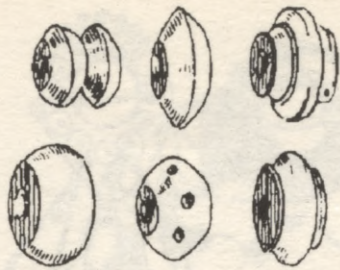

11. att. Vecākā dzelzs laikmeta krelles, atrastas Kapsēdē Medzes pagastā Liepājas apriņķī (Jelgavas muzejā)

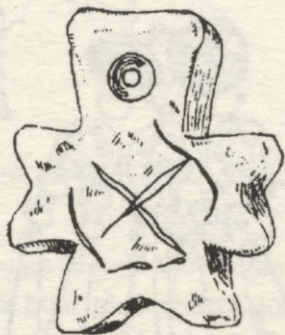
tars iziet no modes, tāpat grieķu kolonijās Itālijā. Dienvidkrievijas skitu ķēniņu kapos atrastas dārglietas, kur dzintars blakus dārgakmeņiem un emaljai lietots kā metālā (zeltā) guldāma viela. Nav lielas lomas dzintaram Dienvidēropā (ieskaitot Franciju un Balkānus) arī beidzamajos gadsimtos priekš Kristus. Tikai Romas republikas beigās, kā arī sākot ar Romas ķeizaru laikmetu, dzintars atkal nāk modē. Sākas rosīga dzintartirdzniecība, kurā lielus vairumus dod Rītrūsija – aistu zeme. Dzintars iet no Rītrūsijas caur Vīni un Akvileju uz Itāliju. Par šo ceļu stāsta Plīnijs, un senie kapi Romas valstī apliecina dzintara cienīšanu; dzintara lietas tajos atrod lielā skaitā. Uz Rītrūsiju nāk romiešu vai Romas provinču fabrikāti, lai gan samērā mazs ir līdz šim tādu atradumu skaits. Dzintartirdzniecības sekas Rītrūsijā vairāk var redzēt kultūras iespaidos no Čehijas un bagātīgā dzelzs kultūras uzplaukumā. 2. vai 3. gs. pēc Kr. pārtrūkst šie sakari un uzplaukst sevišķi dzīva tirdzniecība ar Dienvidkrievijas virzienā guļošām zemēm. Turp iet mūsu kaimiņu dzintars, no turienes nāk jaunas rotas lietu formas un romiešu naudas, kuras atrod arī mūsu senkapos. Šīs tirdzniecības iespaidi tādā kārtā sajūtami Rietumlatvijā, arī Rietumlietuvā, Igaunijā un Somijā. No dienvidiem ievad stikla krelles, bet tās te neizkonkurē dzintarkrelles un dzintara piekariņus. Tie tiek pagatavoti dažādās formās. Mūsu kapu atradumi Rucavā un Kapsēdē Liepājas apriņķī ir devuši dzintarlietas (9., 10., 11. att.), kas var sacensties ar Rītrūsijas tā paša laika atradumiem (2.–4. gs. pēc Kr.).

Tautu staigāšanas laikmetā (5.–8. gs.) neizbeidzas tirdzniecība ar dienvidrītu zemēm; dzintara atradumu netrūkst Dienvidkrievijas un Kaukāza senkapos. Ja 7.–8. gs. šādu atradumu it kā būtu mazāk, tad varbūt tur vainojamas tautu kustības, kas saistās ar slāvu cilšu izplešanos pa austrumu un vidus Eiropu. Pašos slāvu kapos piedevu ir maz, un šie kapi samērā maz pazīstami.

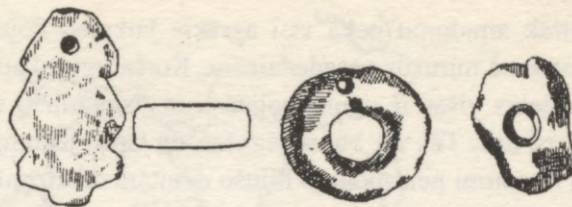
Mūsu zemēs Latvijā, Lietuvā un Rītrūsijā turpinās arī uz priekšu dzintara lietošana. 12. att. rāda Latvijas tautu staigāšanas laikmeta dzintarkrelles. Bieži vien mazāk apstrādāti ir prāvie dzintara pie-

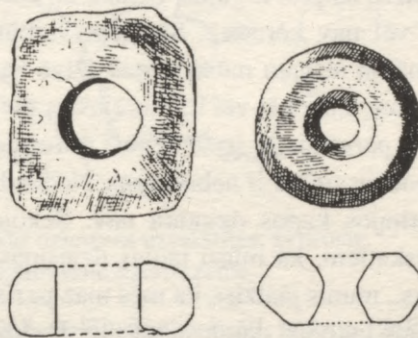
12. att. Vidējā dzelzs laikmeta krelles, atrastas Šķērstaīņos Dobeles pagastā Jelgavas apriņķī (Valsts vēsturiskajā muzejā)

13. att. Jaunākā dzelzs laikmeta piekariņš, atrasts Sesavas Pujās Jelgavas apriņķī (privātā kolekcijā)

14. att. Jaunākā dzelzs laikmeta piekariņi, atrasti Turaidas Pūteļos (vidū) un Ikšķiles Kābelēs Rīgas apriņķī (Rīgas Doma muzejā)

15. att. Jaunākā dzelzs laikmeta piekariņi, atrasti Ikšķiles Kābelēs (pa kreisi) un Turaidas Pūteļos Rīgas apriņķī (Rīgas Doma muzejā)

16. att. Aizvēstures laiku dzintarlietu atradumi Latvijā. Melns punkts apzīmē akmens laikmeta atradumu vietu, pūsmelna ripiņa – bronzas laikmeta un gredzentiņš – dzelzs laikmeta atradumu vietu

kariņi (13.–15. att.), kādi ir iemīļoti Zemgalē un Rietumvidzemē jaunākajā dzelzs laikmetā (9.–12. gs.).

Ja pametam skatu uz karti (16. att.), kas rāda mūsu aizvēsturiskās dzintarlietu atradumu vietas, tad redzam, ka tās guļ gandrīz vienīgi Latvijas rietumu daļā. Austrumvidzemē un Latgalē atradumu tikpat kā nav. Bagāta ir Rietumvidzeme; sevišķi Gau-

jas lejjala lībiešu kapos ir daudz dzintaru. Dzintaru atrod arī Zemgalē un Kurzemē. Kurzemes atradumu vairumu ir devuši romiešu ķeizaru laikmeta kapi (2.–4. gs. pēc Kr.). Atradumu droši vien tur būtu vairāk, ja, vienkārt, Kurzemei pētnieki būtu veltījuši vairāk uzmanības un ja, otrkārt, jaunākajā dzelzs laikmetā (9.–12./13. gs.), kad mūsu zemē parādās lielie un bagātie kapu lauki, kas vieni paši devuši

vairāk atradumu nekā visi agrākie laikmeti kopā, Kurzemē mirušos nesadedzinātu. Kuršu ugunskapu senlietas visas ir ugunī bojātas, un dzintarlietu to starpā nav. Tās var būt sadegušas, un tāpēc jādomā, ka atradumi neatspoguļo bijušo dzintara daudzumu Kurzemē.

Vecāko vēsturisko laiku dzintarlietas vēl nav pazīstamas. Latvijā vēl maz pētīti vēsturisko laiku kapi, lai gan tādi ir zināmi krietni lielā skaitā. Aizvēstures pētnieki tiem labprāt ir gājuši garām, un vēsturnieki pie tiem vēl nav ķērušies. Šie kapi varbūt varētu sniegt zināmu ieskatu mūsu tautas dzīvē vācu kundzības laikos. Latvieši vēl ilgi turējušies pie aizvēstures laiku paražām un šo to devuši mirušajam līdzī kapā. Piedevas tomēr ir nabadzīgas. Nedaudzos līdz šim izpētītajos kapos dzintara nav. Sekojot prof. Šmita uzskatiem, ka mūsu tautas dziesmas radītas 13.–16. gs., mums jāatzīst, ka mēs maz pazīstam tās lietas, kuras lietojuši dainu sacerētāji. Dažos 16. gs. depozītos Igaunijā atrastas prāvas, gluži apaļas dzintara krelles, un 17. gs. depozītā Mazjumpravmuižā pie Rīgas atrasts gredzens ar dzintara akmeni – tas ir viss, ko ar zināmām ierunām varētu minēt. Mums jāizlīdzas ar jaunākām lietām, kas uzglabājušās no pāris pagājušiem gadu simteņiem un krātas etnogrāfiskas intereses dēļ. Jāpatur vērā, ka divi pagājušie gadu simteņi (atskaitot 19. gs. beigas) ir smagākās verdzības un lielākās nabadzības laiki latviešu vēsturē. Vēl iespējams, ka šīs dzintarlietas ir pilsētas amatnieku darbs un varbūt pat maz atspoguļo latvisko gaumi. Nevar apgalvot, ka par tādām saktīm (17. att.) un citām rotas lietām (piem., 18. un 19. att.) dzied tautas dziesmās, jo rotas lietu formas mēdz ātri mainīties.

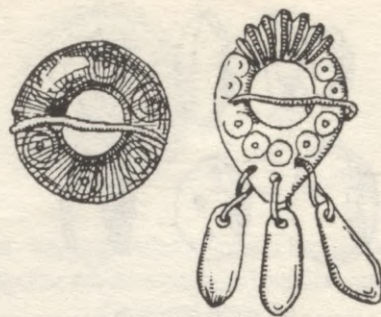
Etnogrāfiskajās mantās mums trūkst tautas dziesmu dzintara vainagu, dzintara sagšu. Var domāt, ka dzintara vainags ir bijis izšūts ar dzintara zilēm un līdzinājiem tagadējiem stikla zīļu un vizuļu vainagiem. Dziesmā:

Es deviņu brāļu māsa, man deviņi vainadziņi,

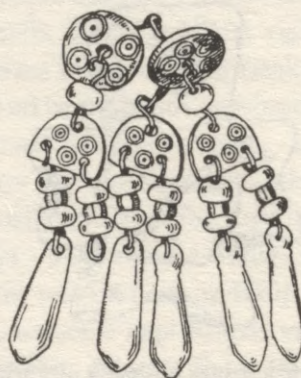
Trīs bija zelta, trīs dzintara, trīs dzeltānu vizuļišu. (B. 5831)

var ieraudzīt apstiprinājumu šādām domām, jo dzintara vainags minēts blakām vizuļu vainagam.

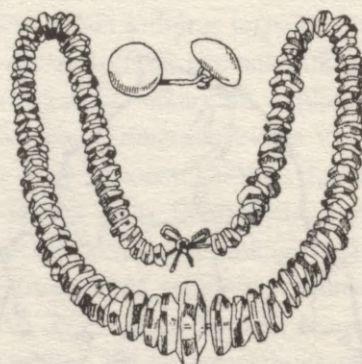
Dzintara sagšu daudzina dziesmās par braukšanu dzintara zemē. Arī “dzintara” sagšu var iedomāties, ja palūko pēc arheoloģiskām un etnogrāfiskām paralēlēm. Līdzīgas var būt zilās sagšas no 10.–12. gs., kādas ir atruktas austrumu Vidzemes un Latgales senkapos, izrotātas ar dzintaram koloristiski līdzvērtīgiem bronzas ieaudumiem. Tāds salīdzinājums sevišķi iespējams tāpēc, ka Austrumvidzemē un

17. att. Pagājušā gadsimta (?) saktis no Rucavas Liepājas apriņķī (Valsts vēsturiskajā muzejā)

18. att. Pagājušā gadsimta (?) kniepkens no Liepājas apriņķa (Valsts vēsturiskajā muzejā)

19. att. Pagājušā gadsimta (?) krelles no Jaunsaules pagasta Bauskas apriņķī un kniepkens no Liepājas apriņķa (Valsts vēsturiskajā muzejā)

Latgalē ar dzintaru nav greznojušies, bronza var būt bijusi tā vietniece. Arheoloģiskām sagšām tālas radniecības ir zilās “mēlenes” ar izšūtām bronzas spirālītēm un piekārtām bronzas mēlītēm (salīdz. Latvju tautas dainas, 3. sēj. 110. lpp. 1. zīm. prof. R. Zariņa rakstā “Villaine”). Mēlenes pazīstamas Ziemeļkurzemes etnogrāfiskajās mantās. Kāda Ķoniņu ciema mēlenei blakus bronzas spirālītēm uzšūtas arī dzintaram līdzīgu dzeltenu stikla pērlišu virknes. Ja pieņemam, ka turīgākos laikos dzintara cienītāju apgalā bronzas vietā uz zilās sagšas bijis uzšūts dzintars, tāpat malās piekārtas dzintara mēlītes, tad dabūnam hipotētisku ainu par to, kāda varētu būt bijusi tautas

20. att. Dzintardziesmu izplatība. Pagastu teritorijas, kur dziesmas uzrakstītas, svītrotas. Krustiski svītroti pagasti ar dziesmām par braukšanu dzintarzemē

dziesmu “dzintara sagša”. Varētu gan būt, ka sagšai dzintara vārds būtu tikai epitets, jo tā nākusi no “dzintara zemes”, tāpat kā dzintara zeltene. Grūti būs atrast mūsu etnogrāfiskajās mantās kādas – kaut arī hipotētiskas – ilustrācijas “dzintara kreklam”, “dzintara dvielim”, “dzintara zeķēm”, “dzintara pūram”.

Pārāk skeptiski uz šiem apzīmējumiem skatīties tomēr neatļauj daudzās variācijās atkārtotais pants:

“Viss māršas pūriņš dzintariem vizēja” (II. 3167). Turpretim skaidri iedomāta priekšstatu rotaļa ir tautu meitas dziesmā:

“Es tev došu glāza cīri, dzintariņa krēslu taisi.” (B. 22610,3 v.)

Skaistā un vērtīgā dzintara vārds labprāt lietots kā epitets dzejiskām gleznām:

“Brīnumiem, pasakām aug māsiņa bāliņos;

Liepu lapu villainīte, zītarziedu vainaciņš.” (B. 5602)

“...bijām zīda linus plūkt zītariņa kalniņā.” (B. 627. Pielik.)

“Kalēji, kalēji, Jāniša brāļi, nokala Jānišam dzintara zārku.” (B. 27421)

Dzintaram ir samērā maza loma tautas dziesmās. To rāda jau mazais uzrakstīto dziesmu skaits: 19 dziesmas 56 variantos. Visvairāk tās dzied par braukšanu “dzintara zemē dzintara zeltenes lūkoties” (37 varianti); tā ir pazīstama visā Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē (atskaitot Vidzemes austrumu daļu). Dzintara dziesmu uzrakstīšanas vietas rāda karte 20. attēlā. Aina ir tāda pati kā ar arheoloģisko atradumu vietām. Dzintardziesmu teicēji mīt Latvijas rietumu daļā, turpat, kur aizvēstures laikos dzintara nēsātāji. Tikai divas dziesmas – Tīrzā un Lubānā, pie tam viena ar kursisko dzintara vārdu latviešu zītara vietā. Tautas dziesmās atspoguļojas vēl vecās lokālās tradīcijas, kas aizvēstures laikos šķīrušas Rietumlatvijas dzintara cienītājus no Austrumlatvijas. Salīdzinot abas kartes (16. un 20. att.), liekas tomēr, ka tautas dziesmu ziedu laikā, gan sakarā ar to, ka latviešu ciltis sakūst par vienu tautu, dzintaram ir vairojušies cienītāji arī Austrumlatvijā.

Dzelzs laikmets Latvijā

Galvenie periodi: I. *V e c ā k a i s* dzelzs laikmets: 1 – agrais dzelzs laikmets (no 500. gada pr. Kr. līdz Kr. dz.) un 2 – romiešu ķeizaru laikmets: a) pirmais posms [Kr. dzimšana – 250 (300) pēc Kr.], b) otrais posms [250 (300) – 400 (450)]. II. *V i d ē j a i s* dzelzs laikmets jeb tautu staigāšanas laikmets: 1 – pirmais posms [400 (450) – 600], 2 – otrais posms (600 – 800). III. *J a u n ā k a i s* dzelzs laikmets: 1 – pirmais posms (800 – 1000), 2 – otrais posms (1000 – 1250).

Pilnīga dzelzs laikmeta sākumā caur Latviju iet 2 kultūru un tautu grupu robeža: Dienvidlatvija pieder tai kultūru vienībai, kas aptver Lietuvu (ieskaitot Viļņas apgabalu), Austrumprūsiju un, domājams, vēl kādus Lietuvas robežapgabalus Baltkrievijā un Ziemeļpolijā, kas arheoloģiski vēl nav izpētīti un tāpēc tuvāk nav apzīmējami. Šo kultūru nesējas ir baltu ciltis. Viņu ziemeļu kaimiņos – Ziemeļlatvijā, Igaunijā un Somijā – ir otra kultūru grupa, ko piešķir somu ciltīm. Baltu kultūras ir bijušas aktīvas ziemeļu virzienā un kopš 2. gs. beigām savā ietekmē pakļāvušas minētās ziemeļu kultūras tā, ka tās var nosaukt par provinciālbaltiskām. Arī uz austrumiem darbojusies baltu kultūru aktivitāte; bet šai virzienā kaut cik izpētītie apgabali beidzas jau pie tagadējām Latvijas un Viļņas apgabala robežām. Baltu ietekmes pierādījumi blakus Dienvidkrievijas ģermāniskiem elementiem sastopami tikai pie Maskavas un Rjažas Krievijas vidienē. Baltu tautu kultūru ietekme visā dzelzs laikmeta gaitā novērojama vēl Gotlandes salā (tirdzniecības centrs). Baltu rietumu kaimiņos un dienvidos gar Vislu, sākot ar Vislas grīvu, atrodamas ģermāņu kultūras, kuras stipri ietekmējušas baltu kultūru rietumu provincēs tā, ka tās var saukt par provinciāļģermāniskām (Talgrēns). Šāds stāvoklis pastāv gandrīz līdz tautu staigāšanas laikmeta sākumam (līdz 4. gs.), kad dienvidos un rietumos izzūd ģermāniskās kultūras; šī laikmeta beigās viņu vietā ierodas slāvi, kas spiežas uz ziemeļiem. Slāvu spiestas, sakustas arī baltu tautas, un rezultātā baltu ziemeļu robeža Vidzemē pārceļas apmēram līdz tagadējām robežām; Latvijā stipri pieaug atradumu skaits. Šīs teritorijas ieguvums notiek ap 700.

gadu, bet jauno elementu ieplūšana (no baltu kultūru dienvidu perifērijas?) turpinās apmēram līdz 1000. gadam (latvju ienākšana). Ap 1000. (?) gadu Daugavas un Gaujas lejgalā parādās jauna kultūra, ko piešķir libjiem. Tā satur daudz baltisku elementu, bet specifisko nokrāsu tai piešķir orientāliski pārveidotas zviedru senlietas (Krievijas varjagi?). Ap to pašu laiku vai varbūt mazliet agrāk pie Lietuvas un Latvijas austrumu robežām parādās slāvi (krievi).

A g r a i s d z e l z s l a i k m e t s

Baltisko dzelzs [laikmeta] kultūru sākums un pirmā attīstība vēl maz pazīstama. Priekš Kristus dzimšanas ir zināmi tikai diezgan sporādiski dzelzs kultūras sākumi Austrumprūsijas ziemeļu piekrastē, tad austrumos un dienvidos un Lietuvas piekrastē. (Pilnīga dzelzs kultūra parādās Vislas grīvā 2. gs. priekš Kr., bet tā ir ģermāniska.) Divas no Austrumprūsijas ievestas rotas lietas zināmas arī Latvijā. Somu dzelzs kultūras sākumi pr. Kristus pazīstami Igaunijā. Šī ziemeļu kultūra iestiepjas arī Latvijā, un pr. Kristus dzimšanas tai, liekas, piederējusi visa Vidzeme līdz Daugavai. Atrasti gan tikai nedaudzi kapī, un to piedevas ir retas (tāpēc pēdējais slēdziens nav drošs). Iespējams, ka vēl ap Kr. dz. un 150.–200. g. pēc Kr. visi pazīstamie Austrumbaltijas novadi (Lietuva trūcīgi izpētīta) ir bijuši nabagi ar metāliem un iedzīvotāji visumā iztikuši vēl arvien ar akmens un kaula ieročiem.

R o m i e š u ķ e i z a r u l a i k m e t a s ā k u m ā Austrumprūsijā turpinās tās pašas sporādiskās vietējās dzelzs kultūras pēdas un vēl retāki importa priekšmeti no ģermāņu apgabaliem. Šai laikā sākas ziemeļu (Igaunijas un Ziemeļlatvijas) kultūras sakari ar Vislas grīvu un pirmais šīs kultūras uzplaukums. Latvijā un Lietuvā atradumu tikpat kā trūkst. Aina mainās piepeši, kad ap 150.–200. gadu Dienvidlatvijā parādās spēcīga, pilnīgi izveidota dzelzs kultūra. Tai pašā laikā uzplaukst pilnīga dzelzs kultūra visās Austrumbaltijas zemēs. Lietuvā atrodam to pašu kultūru, ko Latvijā. Austrumprūsijā sākas lielie kapu lauki. Arī Ziemeļlatvijā, kas paliek vecās Somijas un Igaunijas kultūras rokās, sākas straujš uzplaukums. Ziemeļi nokļūst Dienvidlatvijas kultūras ietekmes

I. att. Vecākā dzelzs laikmeta senlietas: 1-7, 23 – saktis; 11, 12, 16, 22 – rotas adatas; 8, 13, 14 – apkakles; 9, 10, 17, 18 – aproces; 15 – važturis; 19 – šķēpa gals; 20 – sirpja nazis; 21, 24 – cirvji (1-18, 23 – no bronzas, pārējie dzelzs)

sfērā. Tomēr tie nezaudē patstāvību, turpina vecās tradīcijas un uzsūc iespaidus arī no Vislas un Elbas grīvas, kā arī no Zamlandes. Ziemeļos joprojām attīstās vecie kapu rituāli. Mirušos pa daļai rok, pa daļai sadedzina un apglabā zem lieliem akmeņu klāstiem (krāvuumiem: velna krāsmatas, velna klēpji). Šādus kapus varētu minēt Cēsu apr. Raunas pag. Kaugaros, Strantēs, Slavēkās, Tēvēnēnos; Valmieras apr. Jaunburtnieku pag. Sauliešos; Rēzeknes apr. Makašānu pag. Saleniekos; Talsu apr. Kandavas pag. Reinās. Kapu piedevas bieži vien ir sakusušas un salauzītas. Dzelzs lietas reti dotas kapos līdzī. Vairums piedevu ir bronzas rotas lietas, piemēram, saktis (1. att.: 1–7), aproces (1. att.: 9, 10), apķakles (1. att.: 8). Var vēl minēt gredzenus un stikla krelles. Romiešu ķeizaru laikmeta otrajā posmā rotas lietās bagātīgi lietota emalja (1. att.: 5). Tas norāda uz sakariem ar Kijevas apgabalu: šie sakari laikam gājuši cauri vai garām Latgalei un Viļņas novadam. Dienvidlatvijā novērojami 3 kultūras novadi, kas turpinās Lietuvā: 1. Kurzemes dienvidrietumu piekrastes kultūra, kuras centrs guļ Klaipēdas novadā; 2. Vidzemes dienvidrietumu daļa, Dienvidkurzeme, Zemgale ar turpinājumu Rietumlietuvā; 3. Dienvidaustrumu Vidzeme, Dienvidlatgale un Zemgales augšgals, kas turpinās Austrumlietuvā. Kapu rituāls visur ir līdzīgs: mirušos aprok nesadedzinātus. Piekrastes kultūrā tos ierok zemē, kamēr zemes vidienē tos noliek virs zemes un apber ar zemi, radot nelielas, apaļas, paugurveidīgas (dzimtu?) kapsētiņas, kur saguldīti katrā līdz 20 mirušiem, pēc iespējas ar galvu uz ziemeļiem, blūķu zārkos. Vecākie apbedījumi guļ virs zemes, jaunākie seklāki: tie guldīti uz vecāko kapu kopiņām. Katru pauguriņu iežogo prāvu akmeņu riņķis, kas virs zemes parasti nav redzams. Mirušajiem dotas līdzī tiklab bronzas rotas lietas, kā dzelzs ieroči (vīriešiem). Īpatnējākais un patstāvīgākais ir Dienvidlatvijas austrumu novads. Pazīstamākie atradumi ir no Vecsaukas, Sunākstes, Sēlpils, Slates Jēkabmiesta apr., Kalsnavas Leišmārtiem un Pilskalna muižas, Sausnējas, Vecsaikavas un no Iršiem Madonas apr. Raksturīgas formas ir drēbju saspraužamās adatas ar ripu galvu (1. att.: 11), ar riteņgalvu (1. att.: 12) un ar profilētu galvu (1. att.: 16), kakla riņķi ar kona galiem (1. att.: 14), apaļas un lentveidīgas aproces ar rievotiem galiem (1. att.: 17, 18), spēcīgi šaurie cirvji ar apaļu kāta caurumu (1. att.: 21), sirpjveidīgi naži (1. att.: 20) un šķēpu gali (1. att.: 19). Greznas rotas ir ažūra važturi ar važiņām (1. att.: 15), kuras piekar pie drēbēm ar adatu palīdzību (līdzīgi arī pārējā Dienvidlatvijā).

Dienvidlatvijas rietumu novadā var minēt atradu-

mus Ērbergē Jēkabmiesta apr., Iecavas Strēlniekos Bauskas apr., Zantē Tukuma apr., Nītaures Savēlās, Jaunā muižā, Krimuldas pag. [patiesībā – arī tajā laikā – atrodas Sējas pag.], Ķeipenes Ūsiņās Rīgas apriņķī. Rietumu novadā ir daudzas visai līdzīgas senlietas kā austrumu novadā, bet ar sīkām atšķirībām. Līdzīgas ripu galvu adatas, apķakles ar konu galiem, dažas aproces, šķēpu gali, sirpju naži. Citādi ir cirvji (1. att.: 24), parastākas ir vecākās apķakles ar taurveidīgiem galiem (1. att.: 13). Šai apgabalā sākas ģermāniskie iespaidi un saktīm (līdzīgi 1. att.: 1, 23) ir šādas “provinciālģermāniskas” formas. Trešais novads, Kurzemes dienvidrietumu krastmale, piesienas savai aizmugurei: saktis lietotas vēl biežāk. Sastopamas arī īpatnējas drēbju adatas (1. att.: 22), gredzeni un stikla krelles. Austrumprūsijas lielo kapu lauku kultūras atšķiras no pārējām baltu kultūrām pirmkārt ar mirušo sadedzināšanu. Pelnus līdz ar piedevām lielākoties saber traukā (urnā) un ierok zemē. Tikai kapu lauku perioda sākumā (2.–4. gs.) ir sastopami arī nesadedzināti apbedījumi. Senlietām lielākoties ir pārveidotas ģermāņu formas. No baltu formām var minēt apķakles (līdzīgas 1. att.: 13), dažas austrumu novadu adatas un lokālas rotas adatu formas. Piepešo kultūras uzplaukumu visās Austrumbaltijas zemēs (ap 150–200) parasti izskaidro ar tirdzniecību, kas attīstījusies sakarā ar gotu kustību no Vislas grīvas uz Dienvidkrieviju. Tādā kārtā tieša gotu iespaids sekas būtu mūsu dzelzs kultūras uzplaukums, pie kam tirdzniecības loma nav noliedzama. Ja dzelzs kopš pilnīgā dzelzs laikmeta sākuma iegūta mūsu pašu zemē no purva rūdas, tad viss bronzas daudzums, kas izstrādāts rotas lietās, ir importēts. Citi apstākļi norāda, ka pilnīgas dzelzs kultūras ierašanās Baltijā ir saistīta ar tautu kustību. Baltu ciltis okupē Dienvidlatviju, kas priekš tam bijusi šomu cilšu rokās. Lietuvā un Austrumprūsijā, liekas, būs pieaudzis iedzīvotāju skaits. Šo kustību var vest sakarā ar austrumģermāņu (gotu) spiešanos pa Vislu augšup uz Dienvidkrieviju. Dažas baltu ciltis, gotu spiestas, būs atstājušas savas mītnes un devušās uz ziemeļiem. Romiešu ķeizaru laikmeta otrajā posmā noris plaša tirdzniecība starp Dienvidkrieviju un Baltijas zemēm, kas bijusi sevišķi intensīva ap 300. g. un 4. gs. Baltijas jūras piekrastes zemes pārņem Dienvidkrievijas saktu formu: stopa saktu ar aptīto pēdu (1. att.: 23). Bez tam 4. gs. kapos ierodas romiešu nauda (Rietumlatvijā, Rietumlietuvā un Austrumprūsijā) un sīki provinciālromiskās industrijas ražojumi. Ievestā romiešu nauda kalta starp 100. un 250. gadu pēc Kristus. Pēc gotu tradīcijām (Jordāna *Getica*, 6. gs.) 4. gs. plaši apgabali

2. att. Vidējā dzelzs laikmeta senlietas. 1-10 – pirmā posma: 1, 6 – rotas adatas; 2, 5 – saktis; 3 – aproce; 4 – apkakle; 5 – saktis ar sudraba plātējumu; 7 – šķēpa gals; 8 – cirvis; 9 – izkaptis; 10 – kaplis. 11-23 – otrā posma: 11, 19, 21 – rotas adatas; 13, 22 – saktis; 19, 20 – apkakles; 15 – aproce; 14 – sirpis; 16, 23 – cirvjī, 17 – šķēpa gals; 18 – zobens (1-6, 11-13, 15, 19-22 – no bronzas, pārējie dzelzs)

starp Dienvidkrieviju un Baltijas jūru piederējuši viņu valstij, ko iznīcina huņņi (375. g). Mūsu eksportprece bija zvērādas (*Moora*), Rietumlietuvai un Austrumprūsijai arī dzintars. Nebūs sevišķi jāuzsver, ka balti, tāpat kā viņu kaimiņi somi, jau dzelzs laikmetā ir bijuši zemkopji. Baltijā zemkopība attīstās jau kopš jaunākā akmens laikmeta: zemkopības rīki, ko atrod romiešu ķeizaru laikmeta kapos, ir sirpji (1. att.: 20) austrumos un īsas izkaptis (līdzīgas 2. att.: 9) rietumos.

Vidējā dzelzs laikmeta ievada jaunu formu un, jādūmā, arī ieceļotāju vilnis, kas ierodas Zamlandē, Rietumlietuvā, Rietumlatvijā un Viļņas novadā. Dienvidaustrumu Latvijā un Lietuvas kaimiņu apgabalos jaunā kultūra iespiežas tikai sporādiski, tāpat tas ir Austrumprūsijas dienvidos – Mazurijā. Jaunas baltu senlietas parādās Iekšskrievijā Okas upes baseinā. Provinciālbaltiska ir vēl arvien Somija un Igaunija, pilnīgi uzņemdamā jauno kultūru. Tikai vidējā dzelzs laikmeta vidū tur sāk spiesties iekšā zviedru kultūra. Apkakles, radniecīgas Rietumlietuvai un Rietumlatvijai formām (līdzīgas 2. att.: 4), ierodas arī Zviedrijā un retumis Ziemeļvācijā. Rietumlatvijā un Igaunijā bija īpatnēji, bagāti, bet reti depozītveidīgi ugunskapi (?), atrasti Dobeskalnā pie Kokumuižas, Zvārdes pag. (Nr. 1 un 2) Vecmokās, Tukuma apr. un Kirimē pie Hāpsalu. Tajos ir daudz lielākoties bojātu ieroču, bet ir arī rotas lietas. Rietumlatvijai rotas lietas atrastas Tērbatas depozītā. Parasti mirušos dienvidrietumu Latvijā aprok nesadedzinātus, radot lielus kapu laukus (Pļavniekkalnā, Katlakalna pag., Rīgas apr., Ošos, Dobeles pag.). Mirušie guldīti lielākoties R–A virzienā. Raksturīgas senlietas ir rotas adatas (2. att.: 1,6), saktis (2. att.: 2,5), apkakles (2. att.: 4), aproces (2. att.: 3), cirvji (2. att.: 8), šķēpu gali (2. att.: 7), kapļi (2. att.: 10) un izkaptis (2. att.: 9).

Dienvidaustrumu Latvijā attīstās tālāk vecā paurkapu kultūra, mazliet pārveidodama savu inventāru. Diezgan bieži tur vērojama Viļņas apgabala ietekme. Arī Ziemeļlatvijā pastāv joprojām vecie akmeņklāstu kapi. Ap 475. gadu (pēc B. Nērmaņa) caur Latviju uz Bizantiju dodas gotlandiešu ieceļotāji. Šai laikā parādās pirmie retie Gotlandes iespaidi (1 saktis atrasta Turaidā, 1 – Kandavas Reinās). Pēc tam tie izzūd, un pārveidotas 5. gs. Gotlandes formas sastopam tikai ap 700. gadu un vēlāk.

Vidējā dzelzs laikmeta otrā posmā ievada jauna kultūra, kas ienāk Mazurijā. Šī kultūra sākas jau vidējā dzelzs laikmeta pirmā posma beigās, bet ap 650. gadu tur parādās jaunas lietas, kuru tuvākie analogi pazīstami Kijevas tu-

vumā. Mazurijas kultūras iespaidu sfērā nonāk visa Rītprūsija. Ap 700. gadu sākas sevišķs ziedu laiks Klaipeņas novadā. Turienes kultūra ir radniecīga, no vienas puses, Mazurijas kultūrai, no otras puses, kultūrām, kas (tāpat ap 700. gadu) ieplūst Zemgalē un Austrumlatvijā. Jauns baltu cilšu vilnis virzās uz ziemeļiem. Austrumlatvijai atzarojums lauž pastāvošo baltu ziemeļu robežu un padzen somus no Ziemeļvidzemes (Ziemeļlatgalē atradumu trūksti); latvji (latgaļi) ienāk Latvijā. Arī šīs kultūras šūpulis nav zināms. Radniecīgu formu dēļ tas jāmeklē, pirmkārt, Viļņas apgabala dienvidos, otrkārt, Austrumprūsijas austrumos, t. i., apgabalos, no kuriem atradumu tikpat kā nav. No arheoloģiskā viedokļa nav ierunu pret K. Būgas teoriju, ka latviešu pirmdzimtene meklējama apmēram Viļņas apgabala dienvidos – Nemunas augšgala tuvumā. Baltu cilšu kustība, kurā ietilpst arī latvju došanās uz ziemeļiem, notiek slāvu spiediena dēļ. Dažādos novados Latvijā vidējā dzelzs laikmeta beigās rāda klāt pieliktā karte. Tiklab dienvidaustrumu Latvijas paurkapu, kā Ziemeļlatvijai akmeņklāstu kapi jau ir izbeigušies. Austrumlatvijai jaunās kultūras piederīgie ierok savus mirušos līdzinā zemē, atstādami plašas kapeņnes (Krustpils Zvīdāņu silā, Aizkrauklē, Ķeipenes Saliņās Rīgas apr., Baižkalna Upmaļos Cēsu apr., Bonifacevā, Bērzpils pag. Jaunlatgales apr., Ludzā). Mirušos gulda R–A virzienā: viriešiem galva ir austrumu, sievietēm – rietumu galā. Raksturīgākās piedevas: saktis ar zvērgalvas pēdu (2. att.: 13), kruķadatas (2. att.: 11), platas aproces ar dobu vidusšķautni (2. att.: 15), apkakles ar seglu un kāšu galu (2. att.: 12), viegli šaurie cirvji ar ovalu kāta caurumu (2. att.: 16), šķēpu gali ar iedzītni (2. att.: 17), īsi vienpusīgi zobeni (2. att.: 18) un sirpji (2. att.: 14). Zemgalē turpinās vidējā dzelzs laikmeta sākuma kapu lauki (Oši Dobeles pag., Ciemalde un Vecsaules Čapāni Bauskas apr.). Raksturīgas lietas ir krustadatas (2. att.: 19), trijstūradatas ar stūra podziņām, apkakles ar cilpas un kāša slēdzēju (2. att.: 20), stopa saktis ar platu pēdu (2. att.: 22), smagi šaurie cirvji (2. att.: 23). Iespiežas arī Austrumlatvijai formas: sirpji (2. att.: 14) un aproces (2. att.: 15). No Kurzemes atradumu visai maz. Pie Grobiņas konstatēta zviedru kolonija un divi kapu lauki no 7.–8. gs.: viens ar Gotlandes, otrs ar Viduszviedrijas senkapu. Tas apstiprina ziemeļnieku sāgu tradīcijas, ka Kurzeme 7.–8. gs. piederējusi zviedriem, pēc tam kurši sacēlušies un tos padzinuši.

Jau nācā dzelzs laikmeta sākumā turpinās vecie kapu lauki, bet ierodas jaunas lietas, kas pamazām izspiež 8. gs. lietotās formas. Atra-

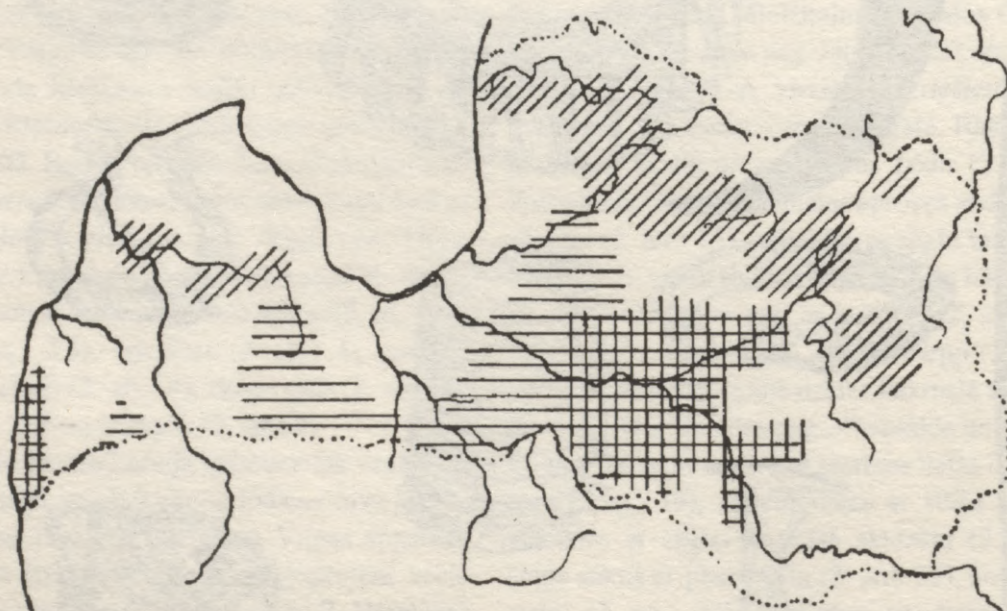
3. att. Jaunākā dzelzs laikmeta senlietas: 1, 4, 6, 7, 11, 17 – saktis; 2 – vainags; 3 – kakla važiņa; 10 – apkakle; 5, 12, 13 – aproces; 8 – gredzens; 18 – villaines stūris ar iekaltu bronzu; 9 – dzeramais rags ar bronzas malas apkalumu; 15 – šķēpa gals; 16 – cirvis (15, 16 – no dzelzs, 9 – no raga, bronzas, 18 – no vilnas ar bronzu, pārējie bronzas)

4. att. Kultūru grupas Austrumbaltijā ap 200. g. pēc Kr.
Horizontāli svītroti baltisko kultūru novadi, slīpi –
somiskie, vertikāli – ģermāniskie apgabali

biežāk. Jaunas ir karavīru aproces (3. att.: 5), kakla važiņu (3. att.: 3) un vainagu (3. att.: 2) vecākās formas. Zemgalē (Ciemaldē, Mežotnē) un Rietumvidzemē (Priekuļu Kampos) novērojamas līdzīgas formas, kas norāda uz kultūru kopību. Līdzīgi ir cirvji, šķēpu gali, apkakles, dažas saktis. Tur iespējams arī Austrumlatvijas iespaidi.

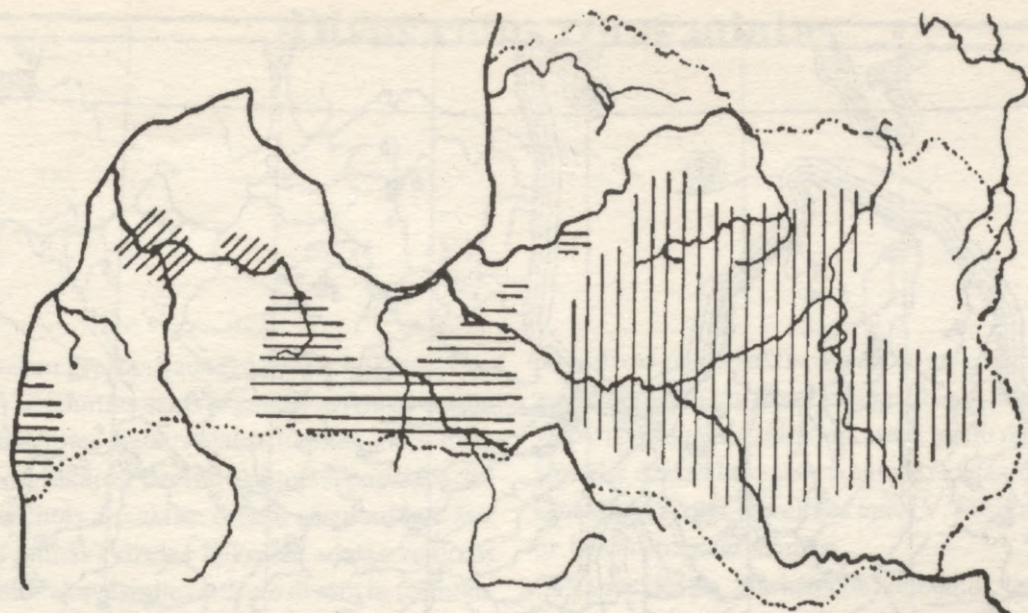
Rietumkurzemē un Ziemeļkurzemē sākas uguns-
kapi (Pasiļciems Ventspils apr., Lielivande Kuldīgas
apr.), lai gan atrasti arī nesadedzināti apbedījumi.
Arī te neizzūd vēl vidējā dzelzs laikmeta formu turpi-
nājumi (piem., 3. att.: 4). Lejaskurzes uguns-
kapi parasti ir plaši laukumi, kur līdzinā zemē zem velēnas
atrodama 30–40 cm bieza pelnu un ogļu kārtā. Tajā
bieži bez kādas kārtības guļ izkaisītas salauzītas un
sakusušas piedevas un sīki, sadeguši kauliņi. Tikai
dažās vietās ir konstatēti atsevišķi apbedījumi, kur
piedevas saliktas vienā kopiņā. Kurzemes uguns-
kapi turpinās Klaiпēdas apgabalā un Rietumlietuvā. Tiem
tuvu radniecīgi ir arī Zāmlandes jaunākā dzelzs
laikmeta kapi – tiklab kapu rituāla, kā piedevu

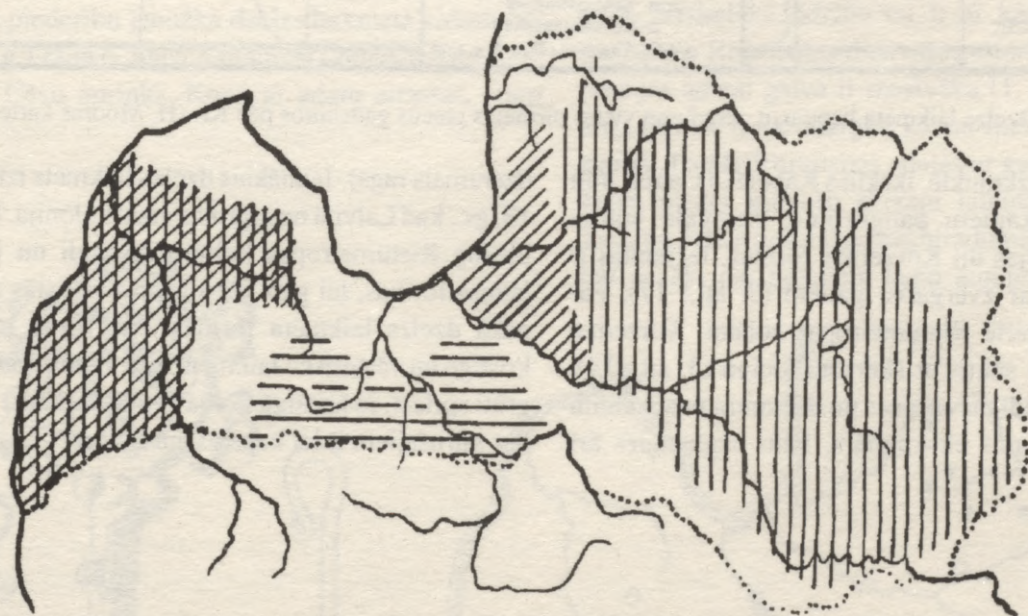
5. att. Kultūras novadi romiešu ķeizaru laikmetā. Slīpi svītroti Ziemeļlatvijas somiskie apgabali, horizontāli un
krustiski – Dienvidlatvijas baltiskās kultūras

dumu skaits stipri vairojas, kultūra kļūst bagātāka
un izsmalcinātāka. Importētās lietas liecina par
sakariem ar austrumiem (rotas lietas) un rietumiem
(ieroči). Austrumlatvijā vēl lieto maz pārveidotus
8. gs. sirpjus, zobenus, šķēpu galus, apkakles u. c.
Pirmās pakavsaktis (3. att.: 1) gan parādās vidējā
dzelzs laikmeta beigās, bet tagad tās lieto arvien

formu ziņā. Ap 1000. g. formu bagātība sasniedz
augstāko pakāpi. Izbeidzas gan jaunu baltu formu
pieplūdums, bet sevišķi dzīva tirdzniecība ar
Zviedriju ievēd lielā skaitā svešas senlietas. Varbūt
jau kopš jaunākā dzelzs laikmeta sākuma arī pa
Daugavu sāk virzīties starptautiskā tirdzniecība starp
Ziemeļeiropu un Orientu (Vidusāziju un Bizantiju),

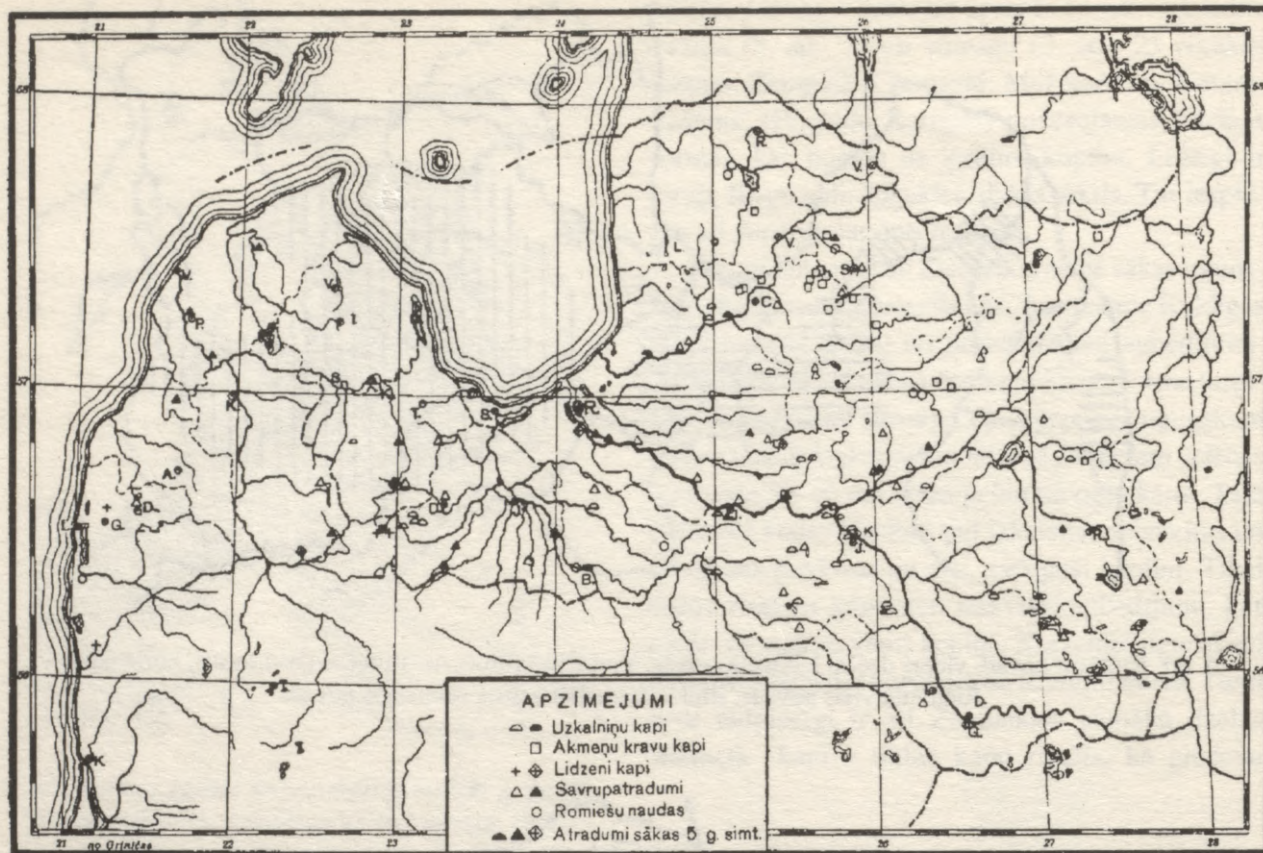
6. att. Kultūras novadi vidējā dzelzs laikmeta beigās. Vertikāli svītrots Austrumlatvijas novads, horizontāli – Rietumlatvijas novads, slīpi – Ziemeļkurzemes somiskais novads

7. att. Kultūras novadi jaunākā dzelzs laikmeta otrā posmā. Vertikāli svītrots Austrumlatvijas (latgaļu) novads, horizontāli – zemgaļu novads, slīpi – līvju novads, krustiski – Rietumkurzemes (kuršu) novads

kuras galvenie virzītāji ir zviedri. Gaujas un Daugavas leļgalā izveidojas jauna kultūra, ko piešķir lībjiem. Pie jaunākā dzelzs laikmeta otrās puses jaunajām formām pieder dažādas pakavsaktu variācijas (3. att.: 6, 7, 11), gredzeni ar imitētu priekšpusi (3. att.: 8), platie cirvji (3. att.: 16). Austrumlatvijai sevišķi raksturīgi ir vainagi (līdzīgi 3. att.: 2), kakla važiņas (līdzīgas 3. att.: 3), apkakles ar pāri sniedzošiem galiem (3. att.: 10). Sevišķu ievēribu pelna ar bronzu kaldinātās villaines, kādas atrastas Vidzemes un Latgales senkapos (villaines stūris, 3. att.: 18).

Austrumlatvijā parādās jauns apbedīšanas veids: samest virs katra kapa pauguriņu (Jaunpiebālgā Cēsu apr., Rikopolē, Kaunatas pag. Rēzeknes apr.). Pauguri jaunākajā dzelzs laikmetā pazīstami arī Kurzemē un Rietumvidzemē. Rietumvidzemes (Daugavas un Gaujas leļgala) lībju kultūra satur daudzus baltu elementus. Sevišķu nokrāsu tai piešķir zviedriskās lietas un zviedru formu derivāti. Augu motīvi to ornamentā liek domāt, ka šīs zviedru formas nāk no austrumiem (Krievijas varjagi?). Savus mirušos viņi aprok vai sadedzina. (Kapenes: Turaidas Pūteļos,

8. att. Dzelzs laikmeta kapu u. c. atradumu vietas pirmajos piecos gadsimtos pēc Kr. (H. Mooras karte)

Krimuldā, Aizkrauklē, Ikšķiles Kābelēs.) Gaujas lībji samet virs kapiem pauguriņus. Zemgalē jaucas Austrumlatvijas un Kurzemes formas. Iecienītas ir pakavsaktis ar zvērgalvu galiem (3. att.: 17). Pazīstami arī garie Rietumeiropas zobeni. Kurzemei raksturīgas ir saktis ar šķērsotu lociņu (3. att.: 14), biezas lentveidīgas aproces un dzeramragu apkalumi (3. att.: 9 – rets eksemplārs, kam uzglabājies arī

dzeramais rags). Jaunākais dzelzs laikmets izbeidzas 13. gs., kad Latvijā nostiprinās vācu kolonija. Sevišķi pieaug Rietumeiropas kultūru iespaidi un izveido jaunas formas, lai gan vēl joprojām attīstās arī jaunākā dzelzs laikmeta formas. Par jauno periodu, kristīgo un vēsturisko laikmetu, pēc kapu atradumiem grūti spriest, jo kristīgā ticība centās izskaust paražu dot mirušajiem līdzī kapos viņu lietas.

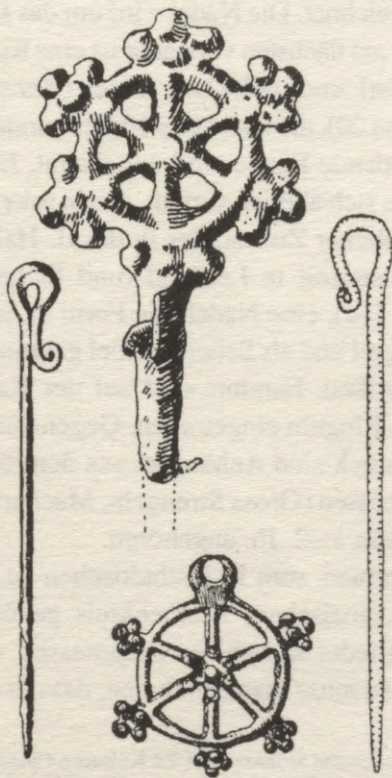
Divas retas rotas adatas

Daudzos un greznos jaunākā dzelzs laikmeta (9.–12./13.gs.) atradumos sakts ir gandrīz vienīgā drēbju sastiprināmā rotas lieta. Adatas lietotas visai maz, kurpretim agrākajos dzelzs laikmeta periodos tās sekmīgi sacentās ar saktīm drēbju saspraušanā. Bet nedaudzās jaunākā dzelzs laikmeta adatas veidotas visai dažādi. Pakavēsimies šeit pie divām to formām.

Viena adata ir visai vienkārša: tā pagatavota no smalkas stieples, izliecot augšgalu ovālā gredzenā un pašu galu saritinot (1. att.: b). Tā pazīstama 8 atradumu vietās, kas guļ Latvijas austrumu daļā (sk. karti 2. att.), un vienā vietā Rītpūsijas ziemeļos. Adatu piederību jaunākā dzelzs laikmeta vidum (ap 1000. g.) rāda 6. kapa atradums Taurenes pag. Lazdiņos Cēsu apriņķī. Kopā ar adatu atrastas, starp

citū, divas pakavsaktis, viena ar magoņgaliem, otra ar uztiem galiem, kuras pieder 11. gs.¹ Nenoteiktāki, vispārīgi jaunākā dzelzs laikmetā, adatu datē smalkās jaunākā dzelzs laikmeta važiņas, kādas ir piekārtas Ludzā² un Maltā Rēzeknes apr. (V. Vēst. muz. RLB, nr. 1033) atrastām adatām.

Ja meklēsim priekštečus šai adatai, tad 7.–8. gs. gan atradīsim dažas retas adatas ar gredzengalvu, bet to apaļais gredzens stipri atšķiras no mūsu adatas ovālās galvas. Trūkst arī pārejas formu, kas pierādītu, ka adata attīstījies Latvijā. Tāpēc var domāt, ka šī adata Latvijā ir ienācēja un tās attīstība ir notikusi citur. Vislielākā līdzība tai ir ar kādu adatu, kas pazīstama Rītpūsijas dienvidos un austrumos. Rītpūsijas adatai galva ir masīvāka (1. att.: a), citādi abas formas ir tik līdzīgas, ka var meklēt sakarus to starpā. Tomēr Rītpūsijas adatas ar gareno gredzengalvu pieder romiešu ķeizaru laikmeta sākumam, 1.–2. gs.,³ tiem nedaudzajiem atradumiem, kuri liekas būt vecāki par lielajiem kapu laukiem, kuri sākās

1. att. Retas rotadatu formas: a – spieķadate, b – spieķadate, c – rozetgalvas rotadate, d – piekariņš

2. att. Reto rotadatu atradumu vietas: • – spieķadatas (1. att.: b); o – rozetgalvas rotadatas (1. att.: c)

¹ Tallgren A.M. Zur Archäologie Eestis. – Dorpat, 1925. – Bd. 2. – S. 63–67.

² Спицин А. А. Людинский могильник // Древности Северо-Западного края. – СПб., 1893. – Т. I. – Вып. 2.

³ Bezenberger A. Das Gräberfeld bei Rominten // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1896. – Bd. 20. – S. 35–56.

2. gs. vidū. Romintē (*Rominten*) Goldapas apr., Grosstrengelnā (*Gr. Strengeln*) Angerburgas apr. un Lecē (*Lötzen*) ir ievērojamākie šādu kapu atradumi, kuri turpina Latēnas laikmeta (priekš Kristus dz.) tradīcijas. Mūsu jaunākā dzelzs laikmeta adata turpretim ir apm. 10 gadu simtus jaunāka. Nav arī pazīstami atradumi, kas uzrādītu vietu, kur mūsu adata būtu uzglabāta un mazliet pārveidota šai garajā laika spīdī. Tāpēc, ja viena adata ir otras tieša priekštece, tad to var uzlūkot par norādījumu, ka mēs vēl nepazīstam visus baltiskos novadus.

Baltisko kultūru (Rītrūsijas, Lietuvas, Latvijas) perifērijā ir jāmeklē kāds vēl nepazīstams, visai konservatīvs apgabals, kurā mūsu adata ir uzglabājusies un no kurienes ienākusi Latvijā.

Jāatzīst, ka līdzība abu tik vienkāršo formu starpā kā 1.b un 1.a zīm. adatām varētu būt radusies arī nējauši, ka daudz ticamāk būtu mēģināt mūsu 11. gs. adatu saistīt ar 5.–6. gs. adatu formām, kuru gredzengalvas nereti tuvojas trīsstūrim. Hipotēze par nepazīstamo, konservatīvo, baltisko kultūras provinci dibinās uz visai vājiem pamatiem. Atstāsim pagaidām šo jautājumu un piegriezīsimies otrai adatas formai.

Otra mūs interesējošā adata ir pagatavota lejt. Tās galva ir līdzīga kuģa stūres riteņiem. Spieķu un loka krustojumi un spieķu gali ir izrotāti mazām, apaļām kārpiņām (1. att.: c). Adata ir pazīstama trīs atradumu vietās, bet, ja pieskaita klāt vienu ripas sakti un 3 piekariņus, kam tā pati forma kā mūsu adatas galvai, tad septiņās atradumu vietās (2. att.). Jāatzīmē, ka vēl 3 līdzīgi piekariņi ir atrasti arī Igaunijā.⁴ Karte (2. att.) rāda, ka šī rota visvairāk raksturīga Zemgalei. Tur atrasti arī labākie eksemplāri.

Rotas lietas vecumu apgaismo 2 kapu atradumi: 1. Turaidas Pūteļos Rīgas apr., 23. kaps; kopā ar 2 bruņurupuču saktīm u.c., vienu arābu naudu, vienu Kanuta (1016–1035) naudu un vienu tās atdarinājumu atrasts piekariņš, kas līdzinās apskatāmās adatas galvai (1 att.: c), 2. Ciemaldē Jaunsvirlaukas pag. Jelgavas apr. līdzīgs piekariņš atrasts ar mazu pakavsakti u. c. (11.–12.gs.?).

Ja paejam garām vecākā dzelzs laikmeta riteņgalvas adatām un riteņveidīgiem piekariņiem, kuriem var būt attālāka radniecība ar mūsu adatām un piekariņiem, tad arī šai formai trūkst priekšteču Latvijā vidējā un vecākajā dzelzs laikmetā. Vistuvākie radnieki mūsu formai ir gandrīz identiski piekariņi Rītrūsijā (1. att.: d), tai pašā jau minētajā 1.–2. gs. kultūrā zemes austrumos un dienvidos. Kārpiņas rite-

ņa vidū un spieķu galos rāda šai formai Latēnas kultūras ietekmi.⁵ Abas rotas lietas – mūsu 11. gs. adata (un piekariņš) un Rītrūsijas 1.–2. gs. piekariņš ir tik līdzīgas, pat identiskas, ka nevar būt šaubu – to starpā ir jābūt sakaram. Tātad 11. gs Latvijā uzpeld rotas lieta, kura 1.–2. gs. ir pazīstama Rītrūsijā. Kur tā ir uzglabājusies 9.–10. gs., to mēs vēl nezinām. Tam apgabalam jābūt piederīgam pie austrumbaltisko kultūru novadiem, jo tiklab adatas ar ovālo gredzengalvu, kā riteņveidīgās rotas lietas ir Austrumbaltijai raksturīgas rotas.

Šai pašā hipotētiskajā kultūras novadā būs uzglabājušās arī citas senlietu formas, kas 700.–1000. g. ieplūst Latvijā un rada mūsu vidējā dzelzs laikmeta beigu un jaunākā dzelzs laikmeta sākuma kultūru. Abas apskatītās adatas ir tikai divi mazi šādas renesanses piemēri. Šo jauno, bet dziļākā pamatā visai seno formu ierašanos, kas saistīta ar citām svarīgām pārmaiņām, var izskaidrot ar latviešu ienākšanas kustību.⁶

Zwei seltene Schmucknadeln

Eine seltene Ringnadel mit schmalem Kopf (Abb. 1–b) ist in der jüngeren Eisenzeit aus Ostlettland bekannt. Die Fundort sind auf der Karte (Abb. 2) mit Punkten bezeichnet. Die Nadel wird um das Jahr 1000 datiert. Ihr am nächsten verwandt ist eine Ringnadel aus dem östl. und südl. Ostpreussen (Bezenberger SB Prussia 20), die aber etwa 10 Jahrhunderte älter ist. Verbindende Funde sind unbekannt. Eine zweite Form, die sich ähnlich verhält, ist ein seltener steuerrunderähnlicher Zierrat, der in der II. Hälfte der jüngeren Eisenzeit in Lettland (und Estland) erscheint (Abb. 1–c), eine Nadel, die Form ist aber auch als Anhängsel und als Scheibenfibel gebraucht worden. Die lettland. Fundort sind auf der Karte (Abb. 2) mit kl. Ringeln eingetragen. Gegenstücke zu diesem Zierstück sind Anhängsel aus dem östl. und südl. Ostpreussen (Gross Strengeln, Macharren u.a.), die aber dem 1.–2. Jh. angehören.

Da beide Formen zum südostbaltischen (d. h. baltischen resp. aistischen) Formenkreis gehören und die Bindeglieder sowohl in Ostpreussen wie Litauen fehlen, so muss man annehmen, dass es ein

⁴ Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis. – S.18.

⁵ Blume E. Die germanische Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur Römischen Kaiserzeit. – Würzburg, 1914. – Bd. II. – S. 90, 91. Blume nepiemin Grosstrengelnas, Gerlices u. c. atradumus; Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis. – Dorpat, 1925. – Bd. 2. – S. 18.

⁶ Jākobsons F. Senlatviešu ienākšana Latvijā // Senatne. – 1929. – Nr.1. – 2.–10. lpp.

Gebiet gibt (das zum baltischen Kulturkreis gehört), in welchem die fehlende Verbindung zwischen den ostpreussischen Formen des 1.-2. Jh. und den lettischen des 10.-12. Jh. zu suchen ist. Die angeführten Formen sind nur Beispiele von einer Renaissance archaischer Typen während des 7.-10./11.

Jh. im Ostbaltikum, die auf eine baltische Völkerwelle hinweist, welche aus dem unbekanntem, wohl aber benachbarten Gebiet stammend, Lettland, Litauen und Ostpreussen überflutet. (Vgl. Senatne 1., S. 2-10).

Recenzija par B. Nērmaņa grāmatu “Sakari starp Skandināviju un Austrumbaltiju jaunākajā dzelzs laikmetā”

Birger Nerman. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbalticum in der jüngeren Eisenzeit. – Stockholm, 1929.

Zviedru profesors B. Nērmanis apvieno savā personā literatūrvēsturnieku, sāgu pētnieku un arheologu. Savā nupat iznākušajā darbā viņš pakavējas vispirms pie vidējā dzelzs laikmeta un ar literārisko materiālu zīmē Skandināvijas attiecības ar Latviju un Igauniju. Vecākās tradīcijas slēpjas guta-sāgā, kas apraksta gotlandiešu izceļošanu uz dienvidrieti. Ap 600. g. zviedru ķēniņi ievada austrumu iekarošanas politiku, un 7. gs. vidū Ivars Vidfamne iekaro Kurzemi līdz ar Igauniju. Ap 800. g. kurši atsvabinās un padzen ienācējus. Gotlandes salas arheoloģiskais materiāls atļauj gotlandiešu izceļošanu noteikt ap 475. g. Tai pašā laikā Austrumbaltijā sāk parādīties gotlandiešu 5. gs. beigu formu derivāti. To lielais vairums gan pieder vēlākiem laikiem: 7. gs. un arī vēlāk, ko autors izskaidro ar dīvainu konservatīvātāti. Recenzents šo 5. gs. formu renesansi 7.–10. gs. izskaidro ar hipotēzi, ka gotlandiskās formas būs uzņemtas kādos baltisko kultūru perifēriskos novados, no kurienes tās ienākušas Latvijā un Igaunijā ar tautu

kustību, kas 7.–10. gs. notiek zem slāvu tautu spiediena. Atsevišķi zviedru lietu atradumi apstiprina sāgu ziņas par 7.–8. gs. sakariem. (Vēl vairāk to dara šīs vasaras pētījumi, kas atklājuši zviedru koloniju pie Grobiņas.)

Pāriedams uz jaunāko dzelzs laikmetu un apskatot vispirms literāriskos avotus, autors rāda, ka 9.–10. gs. ir gan notikuši zviedru karagājieni uz Austrumbaltiju, bet nav redzams, ka tie viņiem būtu devuši paliekošus iekarojumus. Gandrīz tas pats ir 11. gs. Tikai Brēmenes Ādams (1070. g.) pieskaita Kurzemi pie zviedru valsts. Arheoloģiskajos atradumos ir daudz zviedru lietu. Lasītājs iepazīstas ar zviedru zobeniem, zobenu maksts uzgaļiem, šķēpu galiem, saktīm un citām senlietām, kas atrastas Latvijā un Igaunijā. Tās rāda, ka zviedru iespaidi ir bijuši jau 9.–10. gs., bet sevišķi stipri tie ir 11. gs. Zviedru lietas atrastas vietējo starpā un nepierāda zviedru koloniju eksistenci Austrumbaltijā. Zviedru karagājienu pēdas nav atrodamas. Iespaidi nākuši tirdzniecības ceļā, visvairāk no tirgotāju salas – Gotlandes. Beigās autors iepazīstina ar mūsu lietām, kas atrastas Zviedrijā, lielākoties Gotlandē.

Grāmata ir glīti izdota un visai bagātīgi ilustrēta.

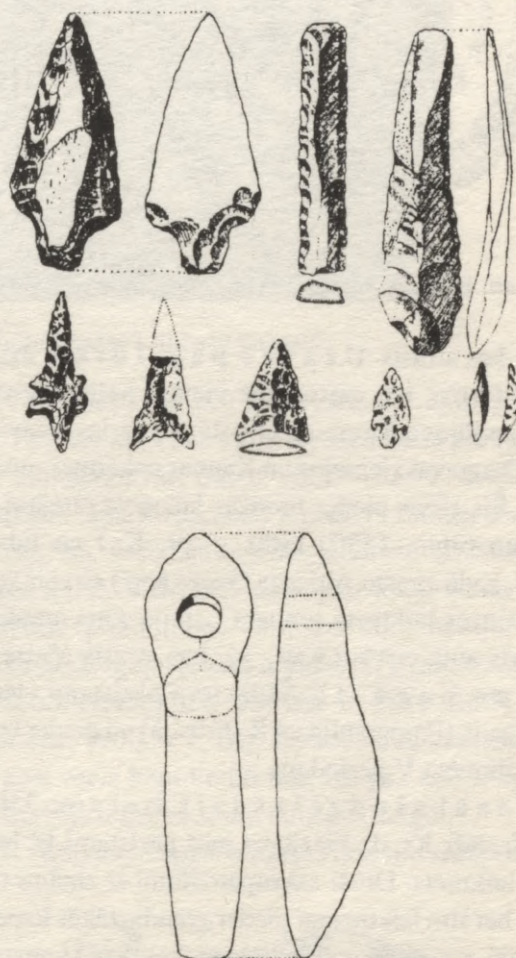
Jaunākie ieguvumi mūsu aizvēsturē*

Latvijas aizvēstures galvenie attīstības posmi un kultūras novadi jau puslīdz noskaidroti, bet, cik shematiskas un nepilnīgas vēl ir mūsu zināšanas, rāda pagājušās vasaras atradumi un izrakumi. Tie liecina, ka mūsu ieskatos par kultūras novadiem un to robežām, par svešu kultūru ietekmju apmēriem un to sekām, par atsevišķu kultūras parādību nozīmīgumu vēl tik daudz hipotētiska, ka tos var pārgrozīt vai iespaidot viens vienīgs atradums līdz šim neizpētītā novadā.

Latvijā par a k m e n s l a i k m e t u (apm. 6000.–1800. pr. Kr.) sistemātiski pētījumi līdz šim nav notikuši. Daudzie muzejos uzkrātie savrupatradumi sniedz tikai vispārēju ieskatu kultūras attīstības gaitā. Nākotnē izdarāmi sistemātiski izrakumi dažādos Latvijas novados, lai līdz šim savākto senlietu krājumu varētu pareizāk saprast un iztulkot. Atsevišķa atraduma nozīmi kultūras sakaru izpratnē mums pārlicinoši rāda krama senlietu atradumi pie Vārnu kroga Rīgas tuvumā, no kuriem šie sniedzam dažus attēlus (1. att.: a). Tie liecina par kultūras sakariem, kas akmens laikmeta pēdējā posmā (ap 2000. g. pr. Kr.) nāk no Viļņas novada, Lidas un Troku apriņķa, kur atrasti identiski vai līdzīgi senlietu tipi.

Kāds cits atradums liecina par iespaidiem no dienvidiem: R.-Kurzemē šogad atrasta divos eksemplāros īpatnēja kapļu forma (1. att.: b) ar stūrainiem paplašinājumiem ap kāta caurumu ("čūskas galva"). Šādi kapļi pazīstami vienīgi A.-Prūsijā un R.-Lietuvā, kamēr Latvijā līdz šim bija zināms tikai viens atradums (Liepājas apkārtnē).

B r o n z a s l a i k m e t s (apm. no 1800. līdz 750. g. pr. Kr.) pieder vēl arvien mūsu aizvēstures tumšākajiem posmiem. No šī vairāk nekā tūkstoš gadu ilgā laika bija pazīstamas līdz 1927. gadam tikai 15 senlietas un 11 kapenes: 10 "velna laivas" un viens uzkalniņa kaps pie Jaunās muižas Krimuldas pagastā. Jau pagājušais, 1928. gads sniedza 3 jaunus bronzas laikmeta atradumus. Kāds bronzas šķēpa gals ar profilētu auļa apmali (3. att.: b) atrasts I n č u k a l n a D r u v i ņ ā s. Lieluma un formas ziņā tas

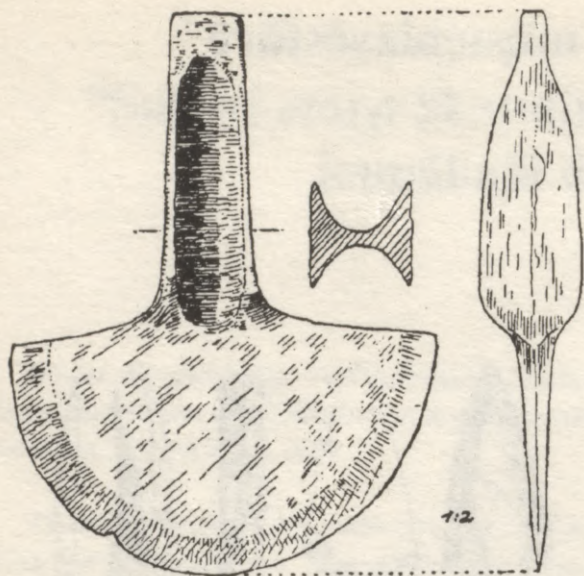

1. att. Jaunākie akmens laikmeta atradumi Latvijā:
a – pie Vārnu kroga; b – Liepājas apkārtnē

pilnīgi identisks ar Jaunās muižas uzkalniņa kapā atrasto šķēpa galu un līdzīgs kādam citam, kas atrasts Užavas pagasta Birznieku ciemā, kādā uzkalniņā starp akmeņu rindām, biežā ogļu un pelnu slānī, domājams, kādā kapā. Visi šie šķēpu gali pieder bronzas laikmeta V periodam (apm. 950.–750. g. pr. Kr.). Tai pašā gadā Sabiles tuvumā atrasts kāds bronzas auļa (uzmavas) cirvis: tas pieder pēdējam bronzas laikmeta posmam (no 750. līdz 500. g. pr. Kr.) un ir īpatnēja A.-Baltijas forma, kas ārpus Latvijas robežām pazīstama vienīgi Nemunas lejasgala novadā.

Šogad atrastas divas bronzas laikmeta senlietas. 2. attēls rāda vienu no tām: t. s. A.-Baltijas iemalu

* Līdzautors E. Šturms.

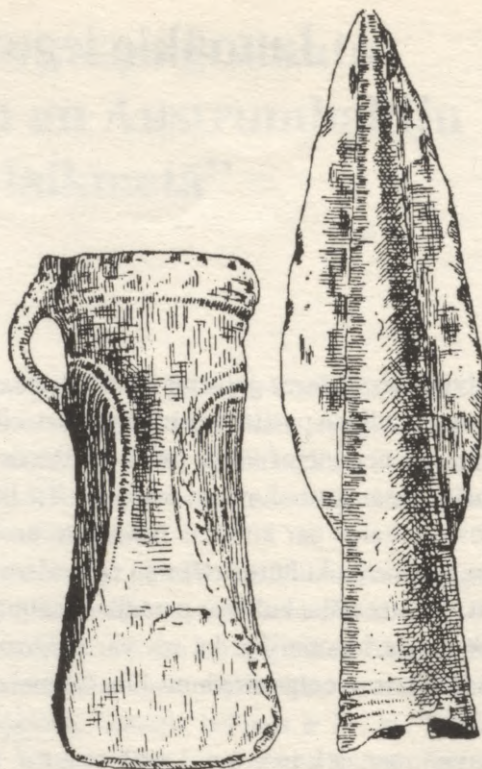

2. att. Bronzas iemalu cirvis, atrasts Užasvas Jorķos

cirvi, kas atrasts Užasvas pag. Jorķu mājās. Tā ir forma, kas sastopama vienīgi nelielā novadā Baltijas jūras austrumu piekrastē: no Vislas dienvidos līdz Daugavai ziemeļos un Kauņas apkārtnē austrumos. Šis cirvis pieder bronzas laikmeta otrajam periodam (apm. 1550.–1300. g. pr. Kr.) un līdz ar 1837. gadā atrasto Altienas (Seces pag.) cirvi ir vecākā bronzas laikmeta senlieta Latvijā. Otrs atradums ir kāds auļa cirvis (3 att.: a), kas atrasts Vidzemē, Pāles pagastā. Šādi cirvi pazīstami vienīgi Z.-Vācijā (Pomerānijā un R.-Prūsijā) un pieder bronzas laikmeta V periodam.

Senākais dzelzslaikmets (no 750. g. pr. Kr. līdz Kr. dz.) ir tikpat maz pazīstams kā bronzas laikmets. Droši savrupatradumi ir zināmi tikai divi; bet šim laikmetam pieder grandiozākās kapenes Latvijā, t. s. akmensšķirstu kapi, kas tagad konstatēti vairākās vietās R.-Vidzemē. Diemžēl ne šo kapu hronoloģija, ne kultūras piederība nav vēl pietiekoši noskaidrota; nekā pozitīva šīnī ziņā nesniedza arī šī gada izrakumi Limbažu pagastā Buļļu muižā, kuras tuvumā atrodas ap 20 šādu kapu. Izrakumos sīkāk noskaidrota šo kapu uzbūve: tie ir no laukakmeņiem celti uzkalniņi 0,5–1,5 m augsti un 7–15 m diametrā; uzkalniņa pakājes iekšpusē konstatēts no ārpuses neredzams slēgts lielu akmeņu aplis, uzkalniņa vidū trīs ap 2 m gari un 0,5 m plati akmensšķirsti (4. att.). Šķirstus veido lieli, gan šķelti, gan plakani akmeņi, dibens izbruģēts sīkiem akmeņiem; vāks turpretim nepastāvēja, kā parasti, no lielām akmens plāksnēm, bet gan no vidēja lieluma, apakšpusē plakaniem akmeņiem.

Mirušie šķirstos apbedīti nesadedzināti; no ģindeņiem palikušas pāri vienīgi zobu emaljas drumslas,

3. att. a – bronzas cirvis ar auli, atrasts Pālē; b – bronzas šķēpa gals, atrasts Inčukalna Druviņās

cits viss iznīcis. Piedevu kapos ļoti maz: centrālajā šķirstā atrastas kādas bronzas adatas (?) paliekas un dažas keramikas lauskas, austrumu šķirstā – divu bronzas riņķīšu fragmenti, rietumu šķirstā – kāda resnāka riņķa fragments.

Līdzīgas kapenes ārpus Latvijas konstatētas Igaunijā, uz salām, un Somu līča piekrastē. Līdzšinējie atradumi liecina, ka tās pieder senākā dzelzslaikmeta sākumam, bet varbūt turpinājās līdz Kristus dzimšanai un ar tām stāv ģenētiskā sakarā vēlākās krāsmatu¹ kapenes. (E. Šturms.)

Senā dzelzslaikmeta (no Kr. dz. līdz 400. g.) ievērojamākais ieguvums ir Kandavas pag. Reinās pie Daigones atrastās krāsmatu kapenes, jo tāda veida kapi Latvijā līdz šim bija pazīstami tikai Z.-Vidzemē. Tās atrodas tūruma vidū nelielā uzkalniņā Abavas ielejas kreisajā krastā. Pagājušā gada rudenī arot še atrastas dažādas, pa lielākai daļai 5.–6. gs. senlietas: saktiņa (5. att.), apkakle, aprobe, divi atspolesveidīgie šķiltavu akmeņi, divi gredzeni, divi šķēpu gali u. c. Sevišķu vēribu prasīja gotlandiskā saktiņa, kas pieder 5. gs. beigām un ir tikai otrs līdzīgs eksemplārs Latvijā.² To var uzskatīt par apstiprinājumu B. Nērmaņa teorijai par gotlandiešu

¹ Domāju, ka ar šo tautā pazīstamo nosaukumu varētu atvietot literatūrā līdz šim lietoto pasmago terminu "akmens krāvmu kapenes".

² Pirmā atrasta Turaidā un glabājas Valsts muzejā Berlīnē.

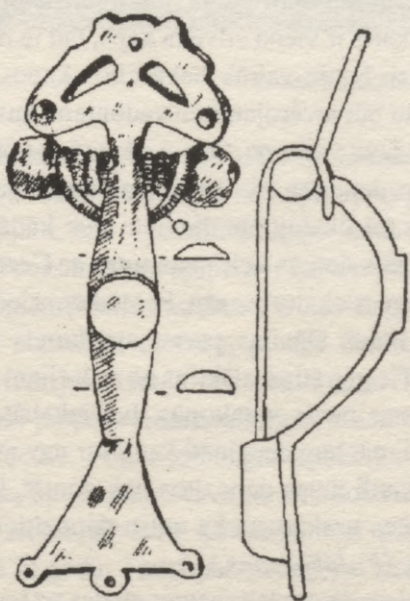

4. att. Akmens šķirstu kapenes pie Buļļu muižas Limbažu pagastā

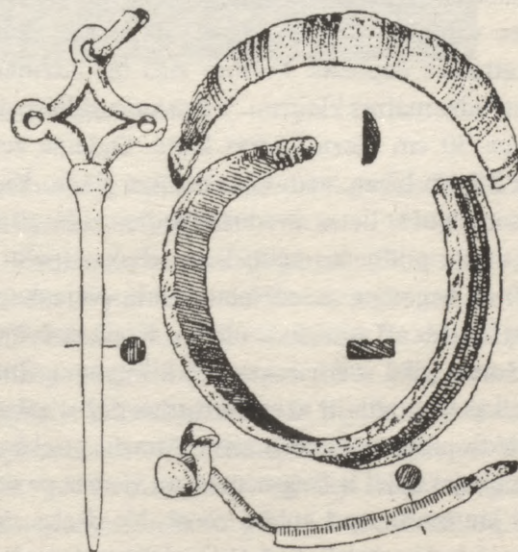
izceļošanu ap 475. g. uz dienvidrītiem. Zondējuma rakumos konstatēti nesadedzināti, bet izjaukti apbedījumi akmeņu krāvumā un atrastas dažas senlietas no 2.–3. un 8.–9. gs. Šogad izrakumus šē izdarīja zviedru viesis prof. Nērmanis. Tajos konstatēts, ka kalniņa virsus sastāv no apm. 35 cm biezas dažāda lieluma akmeņu kārtas ar ogļainu zemi pastarpām, kurā atrasti tiklab sadedzināti, kā nesadedzināti, bet fragmentāri cilvēku kauli. Piedevas bija diezgan retas; atzīmējama kāda maza un šaura 5.(?) gs. aproce ar segmentveida griezumam un 9.–10. gs. pakavsakts ar zemiem radžu galiem. Reinu māju kapenes tādā kārtā ir sevišķa Somijas, Igaunijas un

Z.-Vidzemes krāsmatu kapu variācija. Līdzīgi kapi, pēc Pieminekļu valdes ziņām, sagaidāmi pie Rendas un, domājams, arī daudz citās vietās Z.-Kurzemē. Izrakumi rāda, ka pareizas ir prof. F. Baloža izteiktās domas, ka vecākajā dzelzs laikmetā Z.-Kurzemē (tāpat kā Z.-Vidzemē) dzīvojuši kāda somu cilts. Noteiktu pierādījumu tam līdz šim nebija, tikai neskaidri Bogojavļenska apraksti (Труды десятого Археологического съезда в Риге 1896 г. – Москва, 1900. – Т. III). Atradumi Reinās rāda, ka tie paši vecie kapi lietoti līdz 10. gs., ka tik ilgi vēl tur dzīvojuši kādas somu cilts piederīgie.

R.-Kurzemes apgabalā, kurš līdz šim senajā dzelzs

5. att. Gotlandes sakts, atrasts Kandavas Reinās

6. att. Senā dzelzs laikmeta atradumi Asītes pagasta Jaunarājos

laikmetā bija tukšs, apgaismo Pieminekļu valdes arheoloģiskās ekspedīcijas iegūtais nejaušais atradums no Asītes pag. Jaunarājiem Liepājas apr. Norokot kādu uzkalniņu (paugurkapu?), atrasts auļa cirvis, apkakles fragmenti (6. att.: b), aprocas fragmenti (6. att.: c, d) un viena krustadata ar cilpiņu galiem (6. att.: a). Atrastās lietas pieder 2.–4. gs. Jauna forma Latvijā ir krustadata, kāda līdz šim bija pazīstama tikai no Igaunijas krāsmatu kapiem. Adata renesanse līdzīgā formā 7.–8. gs. liek meklēt tai dziļas saknes baltu kultūrās un pieskaitīt arī šo adatu baltu formām. Citas lietas piesienas iekšzemes kultūrai, lai gan Liepājas jūrmala ar savām īpatnējās kultūras atradumu vietām (Rucava un Kapsēde) ir tikai 40–50 km atstatu. Jaunais atradums liek domāt, ka Liepājas apgabala kultūra Latvijā aprobežojas ar šauru piekrastes joslu.

Vidējam dzelzs laikmetam (no 400. līdz 800. g.) pieder ievērojamākie šī gada atradumi. Pirmajā vietā minams depoziātam līdzīgais ugunskauss (?), kas uzziets, grāvi rokot, Zvārdes pag. Līgotnēs (bij. Kokmuižas zemē) Tukuma apriņķī. Uz atraduma vietu izbrauca Pieminekļu valdes darbinieks H. Riekstiņš.³ Izdarot izrakumus, viņam ir izdevies iegūt svarīgus norādījumus par atraduma apstākļiem. Ievērojamā vieta atrodas Dobeskalnu pakājē, apm. 200 m no Mežakalna pilskalna. Depozitā noglabātās senlietas glabājis mazs apariņš, kādi tīrumu vidū bieži sastopami mūsu dzimtenes pakalnēs. Lai to nosusinātu, jau agrāk bijis izrakts grāvis. Vecais grāvis tagad aizmilzis, tā vietā rakts jauns, taisnāks, un pie tam pārrakta pušu bedre, kurā apmēram 1400 g. atpakaļ guldīts depoziāts. H. Riekstiņš vēl varējis konstatēt, ka tas atradies ovālā, 80 x 140 cm platā bedrē. Bedres vārds nav īsti piemērots ogļainajai masai, kurā atradies depoziāts. Formas ziņā tas līdzinājies lielam rudzumaizes klaipam. Virsū tam seklākā vietā gulējusi 30 cm bieza kūdras kārtā. Ogļainā zeme bijusi 35 cm bieza, zem tās sākusies glūda. Vienā pikā sarūsējušās lietas atradušās bedres vidū; pārējo bedres daļu pildījušas ugunskausa atliekas (pelni un ogles) ar bagātīgu sadedzinātu kaulu piejaukumu. Uguni bijušas arī atrastās senlietas. Kopā sarūsējušo priekšmetu pika svērusi apm. 16 kilogramu. Strādnieks, kas to atradis, ir to sadauzījis un dažus gabalus aizsviedis projām ar grāvja zemi. Atrastie priekšmeti pa lielākajai daļai ir fragmentāri un vismaz pa daļai bojāti jau toreiz, kad guldīti zemē. No dzelzs rūsas pikām līdz šim izdalīti arī šādi priekšmeti: sudraba

³ Sekojošās ziņas par atraduma apstākļiem un atrastām senlietām saņēmu no H. Riekstiņa. Viņam man jāpateicas arī par atļauju šeit tās īsumā publicēt.

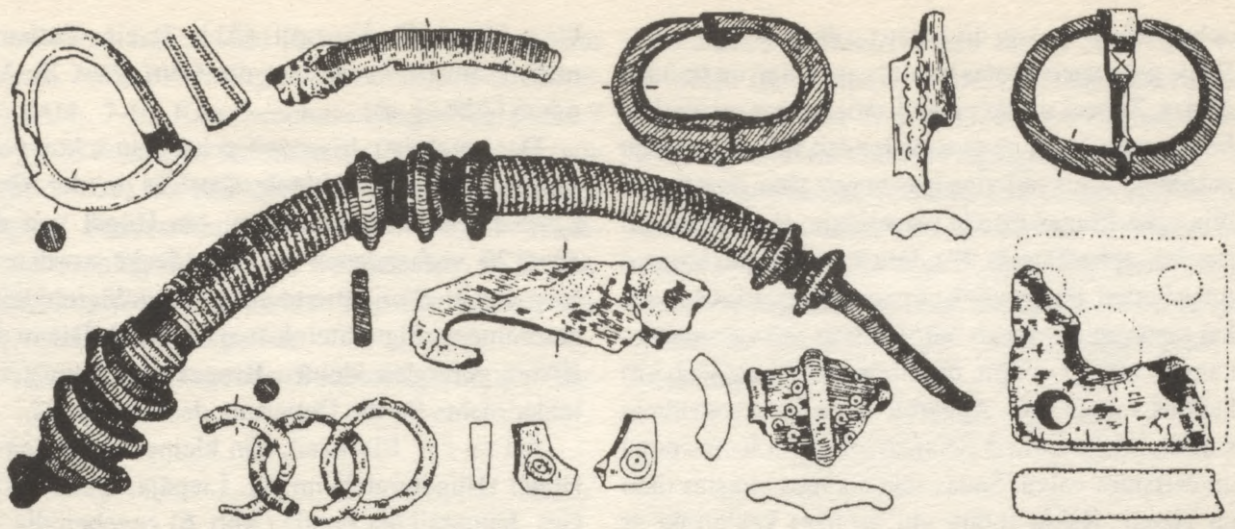
apkakles fragm. (7. att.: a), 1 bronzas aproce ar vāļu galiem (7. att.: b), 25 kaula priekšmetu fragm. (7. att.: n, i, k), 24 dzelzs un 3 bronzas sprādzes (līdzīgas 7. att.: d, e), 1 dzeramraga bronzas malas apkaluma fragm. (7. att.: c), 1 dzelzs važiņas fragm. (7. att.: g), 1 šķiltavu dzelzs fragm. (7. att.: f), 8 ovāli šķiltavu akmeņi, 9 galodiņas, 1 smilšakmens vārpstas skriemelis, 41 fragmentārs šķēpa gals, 1 auļa (uzmavas) cirvis, 2 dzelzs riņķi, 1 nagla un 3 adatu vai īlenu fragm. Laba daļa priekšmetu gaidāma no atlikušajām rūsas pikām, kuras vēl nav izdevies sadalīt.

Atrastā apkakle (7. att.: a), aproce (7. att.: b) un šķiltavu akmeņi pieder pie 5.–6. gs. senlietām, pie tam, liekas, drīzāk 5. g. simtenim vai laikam ap 500. g. nekā 6. gs.

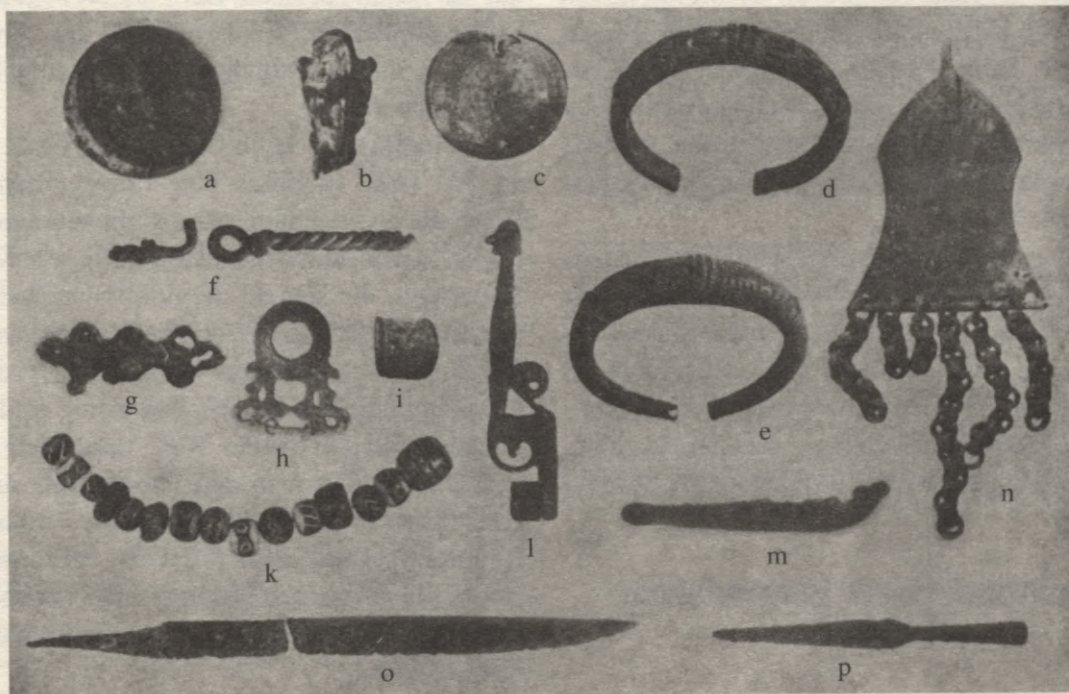
Ir pazīstami vairāki līdzīgi depoziāti. Ievērojamākais to starpā ir tas, kas gadus 60 atpakaļ atrasts gandrīz tai pašā vietā, kur nupat aprakstītais depoziāts. Tas svēris apmēram 160 kg un saturējis kādus 1200 priekšmetus. Toreiz nekādi sīkāki novērojumi nav atzīmēti, bet atrastās lietas tāpat gandrīz visas ir bojātas, dažas ar uguns pēdām. Šo atradumu var datēt ar 5. gs. vai ap 500. gadu. Līdzīgs vēl ir Vecmoku depoziāts (Tukuma apr.), kas varbūt ir nedaudz jaunāks un pieder 6. gs., tikai turienes atradumā ir arī daudzas nebojātas lietas. Visai līdzīgs ir lielais ugunskauss Igaunijā, Hāpsalu tuvumā, Kirimē, kas uzziets 1923. g. Tas satur pa lielākai daļai Zemgales tipa senlietas un aprakts ap 500. g. vai 6. gadsimtā.

Šo depoziātu raksturs nav visai skaidrs. Kirimē atradumu Talgrēns uzskata par kapu, tāpat kā vēlāk (ap 800. g.) atrasto, bet ļoti līdzīgo Kunilepa Jūru atradumu (*Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis II. – 1925. – S. 5–13*). Pieslienoties šiem uzskatiem, arī mūsu atradumi būtu jāsauc par ugunskaupiem. Ja tie pie tam katrs ir viena cilvēka kaps, tad te mirušajam dots līdzīgs daudz vairāk nekā citos kapos, un tiem vajadzētu būt ievērojamiem vadoņiem, kas pelnījuši šādu piedevu vairumu. Otrs uzskats ir izteikts sakarā ar pirmo depoziātu pie Dobeskalniem. Mantas esot apraktas kā ziedojums dieviem pēc kādām lielām kaujām. Šīs domas tiek pamatotas ar Cēzara ziņām par līdzīgu senķeltu paražu. Par tādiem ziedojumiem uzlūko lielos Dānijas purvu atradumus no 300.–500. g. Tie gan stipri atšķiras no mūsējiem: senlietas tur atrastas nevis vienkopus, bet izkaisītas lielākā laukumā, pie tam dedzināti kauli tur nav atrasti. Dedzināti kauli mūsu depoziātos liek domāt, ka pareizs ir Talgrēna uzskats un ka mūsu depoziātiem ir kapu raksturs. (*F. Jākobsons.*)

Vidējam dzelzs laikmetam pieder arī ievērojamākais šīs vasaras atradums — skandināviešu senkapi

7. att. Vidējā dzelzs laikmeta depozīta senlietas, atrastas Zvārdes pagasta Līgotnēs

8. att. Skandināvu senlietas, atrastas pie Grobiņas

pie Grobiņas Liepājas apriņķī. Še konstatēti divi plaši kapu lauki: viens līdzeno kapu lauks pie Smukuma mājām, otrs – uzkalniņu kapu lauks ar vairāk nekā 500 uzkalniņiem apmēram 1,5 km attālumā no pirmā, pie mācītāja muižas. Pirmās kapenes, pēc prof. B. Nērmaņa domām, pieder Gotlandes, otras – Zviedrijas cietzemes izceļotājiem. Tā kā abi kapu lauki pieder vienam laikmetam – no 650. līdz 800. g. pēc Kr. – un ir ļoti bagāti apbedījumiem, tad tie liecina, ka Grobiņas tuvumā šī laikā atradusies plašāka skandināviešu kolonija, kas pastāvējusi vismaz 150 gadu. Tā kā par šo kapeņu izrakumiem drīzumā sagaidāma plašāka prof. B. Nērmaņa publikācija, tad pakavēsimies īsumā tikai pie dažām pirms

izrakumiem iegūtām senlietām gotlandiešu kapenēs pie Smukumu mājām.

Pirmās ziņas par kapenēm un pirmos atradumus sniedza Pieminekļu valdes ekspedīcijas dalībniece E. Tabaka; tām sekoja skolotāja Deidera ziņojums par kapeņu postīšanu, granti rokot. Viņš un mežzinis Ziemelis grantsbedru malās bija konstatējuši četrus kapu paliekas un izņēmuši no tām senlietas. Vēlā rudenī (pēc izrakumiem) skolotājs Deiders ieguvis no kāda grants racēja vēl piektā kapa inventāru. Divos kapos bijuši apbedīti vīrieši, pārējos trīs – sievietes.

Gotlandieši savus mirušos sadedzināja un kopā ar senlietām ieraka zemē seklās, 30–40 cm dziļās bedrēs. Vīriešu kapi nav bagāti: vienā atrasts vienasmeņa

zobens (8. att.: o) un divi šķēpa gali (8. att.: p), otrā – šķēpa gals, nazis, jostas bronzas apkalumi un šķiltavu dzelzs. Zobeni un šķēpu gali saliekti, pat salauzti un līdz ar mirušo uz sārta sadedzināti; līdz ar lietotāju vajadzēja "mirt" arī viņa īpašumam: tāda, domājams, bija apbedīšanas rituāla pamatideja; tā izpaužas arī sieviešu apbedījumos. Sieviešu kapi ir bagāti bronzas rotas lietām. Pirmā vietā minama bronzas krūšu rota, kas sastāvēja no divām "vēžū" (8. att.: b) vai simetriskām (8. att.: g) saktīm, pie kurām važtuos (8. att.: n) karājās važiņu rota. Apģērbu sievietes sasprauda ar kārbīņu (8. att.: a) vai lielajām saktīm ar lociņa pogu un četrstūra galvu. Šādas saktis kapos atrastas tikai pa vienai. Kaklu rotāja vīti bronzas kaklariņķi ar cilpiņas un kāšu galiem (8. att.: f) un daudzkrāsainu zīļu rota (8. att.: k); rokas greznoja aproces (8. att.: d, e) un reti gredzeni (8. att.: l). Uz krūtīm nēsāja laikam t. s. brakteātus (8. att.: c), kas dažos kapos konstatēti 4 vai 5. Katram sieviešu kapam pieder 2–3 bronzas atslēgas (8. att.: i), skaisti profilētas un izrotātas. Atrastas arī kaula ķemmes paliekas un daudz citu priekšmetu, piem., apkalumi (8. att.: m) un sprādzes (8. att.: h).

Līdzīgas senlietas Latvijā līdz šim nebija pazīstamas. Senlietu formas un ornamentu liecina, ka tās pieder Gotlandes kolonistiem Latvijā. Šis atradums ienes pilnīgi jaunu elementu mūsu aizvēsturē un uzstāda svarīgo problēmu par skandināviešu attiecībām ar vietējiem iedzīvotājiem – senajiem kuršiem; to atrisinās, cerēsim, turpmākie pētījumi. (*E. Šturms.*)

Neue Beiträge zur Vorgeschichte Lettlands

Für die Steinzeit lieferte schon das Jahr 1927 interessante Feuersteinsachen (Abb. 1–a) aus der Gegend von Vārnu krogs unweit Riga, zu denen direkte Gegenstücke aus dem Wilnaer Gebiet bekannt sind. Die Beziehungen West-Kurlands zu Ostpreussen offenbaren sich in den in 2 Exempl. hier gefundenen Hacken (Abb. 1–b). Die Bronzezeit lieferte eine Lanzenspitze der V. Periode aus dem Gem. Inčukalns, Ges. Druviņas (Abb. 3–b), ein Gegenstück zu der Lanzenspitze aus Jaunā muiža. (Kr. Riga), wie auch zu der 1928 in der Gem. Užava, Dorf Birsnieki in einem Grabe (? – zwischen Steinreihen, Kohle und Knochen) gefundenen Lanzenspitze. In der Nähe von Sabile, Kr. Talsi, ist eine Tüllenaxt der VI. Periode geborgen, eine Form, die nur aus der Memelniederung bekannt ist. Eine ostbaltische Randaxt (die zweite in Lettland) stammt aus der

Gem. Užava, Kr. Ventspils (Abb. 2); eine Tüllenaxt nord. Form (V. Per.) – aus der Gem. Pāle, Kr. Valmiera (Abb. 3–a).

Der vorchristl. Eisenzeit gehört ein schon vor 3 Jahren entdecktes Hügelgräberfeld in der Gem. Limbaži bei Buļļumuiža an; ein Hügel von den etwa 20 vorhandenen ist aufgedeckt worden, er barg drei N–S orientierte aus grossen Steinblöcken zusammengefügte Steinkisten (Abb. 4). Die in den Kisten gefundenen kleinen Bronze-fragmente geben leider nichts für die Datierung des Grabtypus.

Ä l t e r e Eisenzeit. Ein kleiner abgetragener Hügel (Hügelgrab?) im Kr. Liepāja, Gem. Asīte, Ges. Jaunarāji hat Funde (Abb. 6) gegeben die zur Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit Südlettlands gehören. Neu ist die Kreuznadel (Abb. 6–a), bisher nur aus Estland bekannt. Der Fundort liegt in einem bisher fundleeren Gebiet, etwa 50 km von Libau, und ist z. Z. der westlichste Fund der südlettischen Hügelgräberkultur.

In Nordkurland beim Ges. Reinas, Gem. Kanda-va, Kr. Talsi, ist durch eine Probegrabung Prof. B. Nermans eine Steinsetzung mit gebrannten und ungebrannten (durcheinandergeworfenen) Knochen festgestellt, die sich an die nordlivländischen-estländischen Steinsetzungen der ält. Eisenzeit anschliesst. Die Steinpackung ist aber unregelmässig, die Kulturschicht nur 35 cm stark. Die wenig zahlreichen Funde gehören in die Per. B–G., das meiste aus der Per. D (5–6 Jh.). Von den Fundsachen sind eine gotländische Fibel (Abb. 5) aus dem 5 Jh. und eine Hufeisenfibel aus dem 9–10 Jh. hervorzuheben. Nordkurland (bisher fast unerforscht) gehört also in der ält. und mittl. Eisenzeit zum nordostbaltischen Kulturgebiet.

Der m i t t l e r e n Eisenzeit gehören die bedeutendsten Funde dieses Jahres an. Fast auf derselben Stelle (?), wo vor 60 Jahren das grosse Depot von Kokumuiža (Dobelsberg) gefunden ist, wurde beim Ziehen eines Grabens im Ges. Līgotnes, Gem. Zvārde, Kr. Kuldīga ein Zweites Depot (Brandgrab?) gehoben. Die Fundstelle ist eine kl. sumpfige Wiese mitten im Acker. H. Riekstiņš hat dort eine Nachgrabung ausgeführt und im Torf, etwa 30 cm unter der Oberfläche ein ovales Brandrest festgestellt, 80x140 cm breit, 35 cm tief, in dessen Mitte das zusammengerostete Depot gefunden war. Das Brandrest ist auf allen Seiten rundlich, nur unten, wo es auf Lehm lag, flach gewesen. Ausser Kohle und Asche hat es viele Brandknochen gehabt. Aus den Rostklumpen sind schon die meisten Fundstücke (etwa 120) ausgesondert worden,

darunter 1 frgmt. silb. Halsring mit Ringgarnitur (Abb. 7-a), 1 Armring mit Kolbenenden aus Bronze (Abb. 7-b), Knochenschmuckfragmente (Abb. 7 h-k), 24 Schnallen aus Eisen und 3 aus Bronze (wie Abb. 7-d, e), 8 weberschifförm. Feuerschlagsteine, 1 frgmt. Feuerschlageisen (Abb. 7-f), 1 Trinkhornbeschlag (Abb. 7-c), 9 Wetzsteine, 41 frgmt. Lanzenspitzen, 1 Tüllenaxt. Die Eisensachen tragen vielfach Feuerpatina.

Eine hervorragende Bedeutung für die Vor-

geschichte Lettlands haben die in der Nähe von Grobiņa (Kr. Liepāja) entdeckten skandinavischen Gräberfelder des 7. und 8. Jh.: ein Gotländisches Flachsgräberfeld und ein Hügelgräberfeld (über 500 Hügel) vom skand. Festland. Die beiden sind in diesem Sommer von Prof. B. Nerman teilweise untersucht worden. Da eine ausführliche Publikation bevorsteht, geben wir hier nur einige Abbildungen (Abb. 8), von den vor den Ausgrabungen gehobenen Gegenständen.

Die mittlere Eisenzeit [400 (450) – 800 n. Chr.]

Hauptfundorte:

Kr. Jelgava: Bāļas, Oši und Šķērstaiņi, Gem. Dobele.
Kr. Bauska: Ciemalde, Čapāni, Gem. Vecsaule; Dreņģeri und Čunkāni, Gem. Bauska; Kugrēni, Gem. Mežotne.
Kr. Tukums: Kokmuiža un Saulītes, Gem. Zvārde; Pasta muiža, Gem. Lielauce; Vecmokas. Kr. Liepāja: Remeši, Gem. Grobiņa. Kr. Jēkabpils: Mantu kalniņš und Zvidzānu sils, Gem. Krustpils. Kr. Rīga: Aizkraukle; Pļavniekkalns, Gem. Katlakalns; Saliņi, Gem. Ķeipene. Kr. Cēsis: Ķeveri, Gem. Dzērbene; Upmaļi, Gem. Baižkalns.

Die mittlere Eisenzeit oder Völkerwanderungszeit war bis vor kurzem archäologisch die am dürftigsten vertretene nachchristliche Zeitstufe. Während die erste Hälfte dieser Periode noch durch das im Gräberfeld von Pļavniekkalns und dem grossen Depotfund von Koku muiža (Kr. Tukums) gehobene Material einen gewissen Überblick über die Hauptlinien der Kulturentwicklung dieser Zeit gestattete, waren unsere Kenntnisse über die zweite Stufe, die eigentliche Übergangszeit zu der an Funden reichen jüngeren Eisenzeit äusserst gering. Seinerzeit rechnete man sogar mit einer Art Lücke während dieser Zwischenstufe.

Die in den letzten Jahren ausgeführten Grabungen bei Bauska und in Oši, Bāļas und Šķērstaiņi (Kr. Jelgava), Upmaļi (Kr. Cēsis), sowie die fortgesetzten Grabungen in Pļavniekkalns und die zufällige Bergung eines zweiten Depotfundes in Līgotnes, Gem. Zvārde (Kr. Tukums), in nächster Nähe des bekannten Fundes von Koku muiža, haben ein reichhaltiges neues Material dieser Zeit geliefert. Diese aus fachmännisch ausgeführten Grabungen stammenden Funde gestatten jetzt in der Fragen dieser Zeitstufe, besonders für Zemgale, gewisse Klarheit zu erlangen. Wenn die systematische Bodenforschung in dieser Richtung fortgesetzt wird, so wird man bald über ein Studienmaterial verfügen, das an Reichhaltigkeit dem der jüngeren Eisenzeit wenig nachstehen und für eine in gewissem Sinne ununterbrochene kulturelle Entwicklung von der älteren Eisenzeit bis zur Ordenszeit zeugen wird.

Die Grabform wird jetzt im Gegensatz zur röm. Keiserzeit eine einheitliche. Es sind grosse Flachgräberfelder mit Skeletbestattung. Die Toten sind in verschiedener Tiefe (30 cm bis über 1 m) in ausgestreckter Rückenlage, die Hände gewöhnlich auf der Brust, bestattet. Die Orientierung der Gräber ist sehr verschieden. Regelmässige Reihen, sowie die entgegengesetzte Orientierung von Männer- und Frauengräbern sind mehrfach beobachtet worden. Die Grabfüllung enthält Kohlenreste, mitunter ganze Schichten von Branderde (z. B. Pļavniekkalns). Steineinfassungen (Oši) und die Bedeckung des Toten mit Steinen (Upmaļi) sind auch anzutreffen. Ein grösseres Beobachtungsmaterial wird gewiss lokale Eigenarten für die einzelnen Gebiete unterscheiden lassen.

Das archäologische Material der I Stufe der mittleren Eisenzeit, 400 (450) – 600 n. Chr., weist neben alten auch neue, nicht von den Formen der vorhergegangenen Zeit abzuleitende Formen auf, die hauptsächlich in Samland, Westlitauen, Westlettland und in dem Vilnaer Gebiet zu beobachten sind. In Südostlettland und den angrenzenden Gebieten Litauens tritt dieser neue Kulturstrom nur sporadisch auf, ebenso im Südosten Ostpreussens – den Masuren. Die Expansion dieser Formen ist auch in Russland im Oka-Gebiet bemerkbar. Estland und Finnland stehen stark unter dem Einfluss dieser Strömung. Erst mit dem Ausgange dieser Stufe beginnen hier stärkere skandinavische Einflüsse.

Charakteristisch für Westlettland sind die grossen Depotfunde (Kokumuiža, Vecmokas), die ähnlichen, als Brandgräber gedeuteten Funden aus Estland nahe stehen. Westlettländische Formen enthält auch der Depotfund von Tartu. In Südostlettland halten sich noch die Hügelgräber und entwickeln weiter ihren Formenschatz aus der älteren Eisenzeit, aber auch sie weisen im Inventar neue Formen auf. Gewisse Verbindungen mit dem Vilnaer Gebiet scheinen hier eine Rolle zu spielen. Ebenso dauern auch in Nordlettland die Steinsetzungen fort. Nach der jüngst von B. Nerman geäusserten Ansicht, wird Lettland etwa

um 475 von gotländischen Auswanderern durchzogen. Beziehungen zu Gotland sind zwar vorhanden (Reinas, Turaida), aber für diese Zeit bisher nur ganz andeutungsweise. Die nach Nerman gotländisch beeinflussten und weiterentwickelten Fibel- und Nadelformen treten dann wieder erst um 700 und später auf. Dem 7. und 8. Jh. gehören auch die, durch die Grabungen von Nerman bei Grobiņa, Kr. Liepāja, festgestellten gotländischen und schwedischen Grabfelder.

Wie in der röm. Kaiserzeit spielen im Grabinventar auch jetzt die Halsringe eine grosse Rolle. Für die erste Stufe der mittleren Eisenzeit sind typisch die Halsringe mit verdickten Enden. Die übereinander liegenden Enden haben runden Querschnitt oder sie werden abgeflacht und mit rhombischen Facetten verziert. Die Facettierung wird auch bei den übrigen Schmuckformen häufig angewandt und ist für diese Zeitstufe besonders charakteristisch. Eine bisher seltene barocke Ausartung dieser Stilformen zeigen die silbernen Halsringe von Värenbroka. Neben diesen Halsringen finden sich seltener die von den kaiserzeitlichen Halsringen abzuleitenden Formen mit flacher Ösenplatte und Haken. Die Armringe mit Kolbenenden und die mit hohem Mittelgrat sind gleich den Halsringen schwere massive Leittypen dieser Stufe. Zu den auch hier häufigen Gewandnadeln gehören solche mit Kegelpf, mit knopfartigem Kopf und besonders die Nadeln mit Dreieckkopf. Die Nadeln mit Schneckenkopf werden auch jetzt häufig aus Eisen gebildet. Neben den Nadeln sind Fibeln ebenfalls häufig. Die späten Formen der Armbrustfibeln mit umgeschlagenem Fuss dauern fort, nehmen aber wie die übrigen Armbrustfibeln an Grösse zu. Hierher gehören auch die Fibeln mit Ringgarnitur und die mit Stern und Schauelfuss. Im Westen treten vereinzelt die aus dem Memelgebiet eingeführten Tutulusnadeln und Fibeln auf. Zur Männertracht gehört jetzt auch der Gürtel mit Schnallen aus Bronze, seltener Eisen und Beschlägen. Typisch sind die Schnallen mit ovalem in der Mitte verdicktem Schnallenrahmen. Die für die Frauentracht der jüngeren Eisenzeit so charakteristische Sternbinde ist hier in ihren frühen Formen vertreten.

Die Gräber enthalten reiche Beigaben an Waffen und Geräten. Neben den verschiedenen Formen der Lanzen spitzen und Tüllenäxte, spielt die Hacke mit Tülle oder mit Schaftloch eine grosse Rolle. Ebenso häufig sind Messer, Sensen und Sichel.

Die zweite Stufe der mittleren

Eisenzeit (600–800 n. Chr.) ist wieder eine neue Kulturperiode, und im Memelgebiet beginnt um 700 eine besondere Kulturblüte. Sie ist einerseits verwandt mit der masurischen Kultur, andererseits mit den nordbaltischen Kulturen, die um dieselbe Zeit im Zemgale und Ostlettland zu beobachten sind.

Der ostlettländische Zweig dieser Kultur durchbricht jetzt die seit der Kaiserzeit bestehende baltische Nordgrenze mit den finnischen Steinsetzungen und verdrängt aus Nordvidzeme die Stämme, die die Steinsetzungen hinterlassen haben. Auch diese Kultur ist nach dem Norden expansiv, und ihre Formen sind in Estland und Finnland häufig. In Ostlettland sind die Träger dieser Kulturbewegung, die während der jüngeren Eisenzeit fort dauert, mit den Altletten, den Vorfahren der späteren Lettgallen zu identifizieren.

Neben den schon in der ersten Stufe bekannten Typen treten jetzt neue auf, die in ihrer von der vorigen Stufe abweichenden Formgebung zur jüngeren Eisenzeit hinüberleiten.

An Stelle der noch bis in die folgende Periode fort dauernden Halsringe mit verdickten Enden, treten jetzt die Halsringe mit Haken und Sattelende, die mit den Halsringen mit abgeflachten Enden für den Osten des Landes charakteristisch sind. In Westlettland sind jetzt die Halsringe mit Hakenenden und die mit Knopf und Öse häufig.

Die Nadel mit Dreieckkopf erhält an den Enden massive Knöpfe, die später abgeflacht, wie bei den Nadeln mit Kreuzkopf, zu flachen runden Scheiben werden. Häufig ist die Nadel mit Krückenkopf (oft aus Eisen mit Bronzeumwicklung) und die Nadel mit Ringkopf.

Die Armbrustfibel wird zu mehreren lokalen Formen umgebildet. Ein neuer Zug ist die Einwirkung des Tierstils. Die Enden der gegossenen Sehne und der Fibelfuss werden in Tierköpfe umgebildet.

Ein am Ausgang dieser Periode stehender Typus ist die Fibel mit Mohnkopfen und Tierkopffuss. Die in der vorangehenden Stufe vereinzelt vorkommende Armbrustfibel mit Schlusskreuz ist jetzt zur Armbrustsprossenfibeln entwickelt.

Eine eigenartig hybrid anmutende Form ist die silberplattierte Eulenfibel. In Zemgale sind häufig Armbrustfibeln mit flachem, breitem Fuss. Die ersten in der folgenden Zeit vorherrschenden Hufeisenfibeln treten jetzt auf.

Die Waffen weisen neue Formen der Lanzen spitzen auf, und zwar die Lanzen spitze mit Angel

und mit Widerhaken. Das Blatt der Lanzen wird jetzt im Verhältnis zur Tülle sehr lang gestreckt.

Neben der Tüllenaxt spielt besonders im Osten die Schmalaxt mit ovalem Schaftloch eine Rolle.

Literatur

Aspelin J. R. Antiquités du Nord Finno-Ougrien. V. L'âge du fer. Antiquités des prov. Baltiques. – Helsinki, 1884.

Åberg N. Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. – Uppsala, 1919.

Bähr J. K. Gräber der Liven. – Dresden, 1850.

Balodis F. Senlatvieši // Daugava. – 1929. – Nr. 4.

Balodis F. Letten und lettische Kultur in vorgeschichtlicher Zeit // Geografiska Annaler. 1929. – Stockholm, 1930.

Balodis F. Latviešu aizvēsture // Latvieši. – Rīga, 1930.

Boy K. Bericht über die Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden // Sitzungsberichte Kurl. 1895.

Boy K. Ausgrabungen auf dem zum Pastorate Alt-Rahden gehörigen Tschappan-Gesinde // Sitzungsberichte Kurl. 1888.

Buchholtz A. Über ein Gräberfeld in Kaipen // Sitzungsberichte Rig. 1895.

Ebert M. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland 1913 // Prähistorische Zeitschrift. – Leipzig, 1913. – Bd. 5.

Ebert M. Führer durch die vor- und frühgeschichtliche Sammlung (des Dommuseums zu Riga). – Riga, 1914.

Friedentahl A. Nachchristliche Eisenzeit // Ebert M. Reallexikon der Vorgeschichte. – Berlin, 1929. – Bd. 13. – Südostbaltikum.

Hausman R. Einleitung zur Abteilung Archäologie // Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga 1896. – Riga, 1896.

Hausman R. Übersicht über die archäologische Forschung

in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt // Arbeiten des Ersten baltischen Historikertages zu Riga 1908. – Riga, 1908.

Hausman R. Der Depotfund von Dorpat // Montelius Festschrift. – 1913.

Hausman R. Der Depotfund von Dorpat // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte. – Riga, 1914.

Jākobsons F. Dzelzs laikmets Latvijā // Latviešu konversācijas vārdnīca. – R., 1928. – 4. sēj.

Jākobsons F. Senlatviešu ienākšana Latvijā // Senatne, 1929. – Nr. 1.

Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Theil I und Tafelband // Verhandlungen der Gelehrten Etnischen Gesellschaft. – Tartu, 1929. Bd. XXV.

Nerman B. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. – Stockholm, 1929.

Šmīdehelma M. Vidējais dzelzs laikmets // Latvijas arheoloģija. – R., 1926.

Šnore R. Izrakumi Dobeles pagasta Ošu senkapos 1926. gadā // Rīgas latviešu biedrības Zinību komisijas rakstu krājums. – R., 1929. – 19. laid.

Спицын А. А. Люцинский могильник // Древности Северо-Западного края. – СПб., 1893. – Т. I. – Вып. 2.

Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis. Bd. 2 // Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. – Tartu, 1925. – Bd. VIII. – Heft 1.

Wahle E. Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske // Pieminēkļu valdes materiālu krājumi. Arheoloģijas raksti. – R., 1928. – 1. sēj. – 1. daļa.

Robeža starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu*

Kur vilkt robežu starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu? Par to tagad, liekas, valda vienprātība. Arī mūsu pētnieki atzīst Skandināvijā un Ziemeļvācijā pieņemto iedalījumu un sāk jauno dzelzs laikmetu ar vikingu laikiem. Tas būtu ap 800. gadu. Šo atziņu mūsu arheoloģijā ievēdis prof. M. Eberts. Savā 1913. gada pārskatā¹ viņš ierindoja mūsu dzelzs laikmeta atradumus ģeniālā Rītrūsijas pētnieka Oto Tišlera 1880. gadā uzstādītos periodos (B; C; D; E = 1.-5./6. gs.).² O. Tišlera periodiem prof. M. Eberts pievienoja A. Becenbergera radīto F periodu (6.-8. gs.), kuram tad sekoja jaunākais dzelzs laikmets jeb Becenbergera G un H periods (9.-12. gs.).³ Prof. M. Eberta uzskatiem sekoja prof. Ā. Talgrēns⁴ un viņa skolnieki H. Moora⁵ un M. Šmīdehelma.⁶ Viņiem pievienojas arī prof. F. Balodis.⁷ Taču prof. F. Baloža uzskatos jāatzīmē viena otra nenoteiktība. "Latvijas arheoloģijas" jaunākā dzelzs laikmeta tipu starpā atrodas arī dažas Becenbergera F perioda jeb vidējā dzelzs laikmeta beigu formas.¹ Tāda ir važiņu rota (LA⁸ 54. att.: 6), abi malējie važiņu tipi (LA 60. att.), (jostas) sprādze (LA 69. att.: 1), aproces (LA 77. att.: 7) un manšeta proce, izkaptis un sirpis (LA 73. att.: 14, 15 u. c.). Var būt, ka šo svārstību var izskaidrot ar cita iedalījuma iespaidu.

Disonansi šai vienprātībai, kas jaunāko dzelzs laik-

metu skaita, sākot ar vikingu laikmeta iestāšanos, t. i., apm. 800. gadu, var saskatīt R. Hausmaņa uzskatos.⁹ Jaunākā dzelzs laikmeta sākumu viņš skaita no 8. gs. un jaunākajā dzelzs laikmetā ierindo arī Ķeipenes Saliņu kapulauku, tāpat Pastamuižas¹¹ u. c. atradumus, kas lielākoties ir vecāki par vikingu laikiem. Pūču saktis¹¹¹ (LA 29. att.: 9) un stopa saktis ar lieto stiegru un zvērgalvas pēdu (LA 29. att.: 7) tad piederētu jaunākajam dzelzs laikmetam. Tišlera shēmā tās iederas E periodā jeb Becenbergera F periodā, tātad vidējā dzelzs laikmeta beigās.

Ļoti uzmanīgā kārtā Hausmanis tomēr notušē šāda datējuma noteiktību. Viņš atzīst Ķeipenes Saliņās arī vecākus atradumus.

Lūkosi, vai nevaram atzīt Hausmaņa iedalījumu bez viņa ierunas. Tādā gadījumā Becenbergera F periods piederētu jaunākajam dzelzs laikmetam.

Tam par labu runā vispirms jaunais stils, kas ierodas ar F periodu. Starpību starp vecā un vidējā dzelzs laikmeta stilu vienā pusē un jaunākā dzelzs laikmeta gauri otrā pusē raksturo prof. M. Eberts.¹⁰ Vecajam stilam ir smagas un solīdas rotas lietas. Turpretim jaunākajā dzelzs laikmetā īpatnējas ir vieglas un locekļotas rotas. F periodā¹¹ vēl ir diezgan daudz vecā stila formu. Važiņas bieži vēl ir masīvas kā LA 60. att.: 1 pa kreisi. Masīvas vēl stopa saktis, dažkārt arī aproces. Bet pārsvarā ir citi jauni elementi. Važiņu locekļi biežāk pagatavoti no smalkas drāts. Valdošā aproču forma pagatavota skārdam līdzīgā plānumā (LA 31. att.: 16). Zināma tipa apkakles gredzenu pāri sniedzšie gali ir plakani kā jaunākajā dzelzs laikmetā; to redzam, salīdzinot LA 32. att.: 6 un 55. att.: 1-3. Pulkstenīši¹¹¹¹ un citi piekariņi darināti no skārda utt. F periodā redzam pilnīgi noteiktus jaunā dzelzs laikmeta stila elementus. Stilistiski F periodu var pieskaitīt jaunākajam dzelzs laikmetam.¹¹

⁹ Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896 (turpmāk - RK). - R., 1896. - S. XLV-LX.

¹⁰ Ebert M. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Prähistorische Zeitschrift. - 1913. - Bd.5. - H. 3/4. - S. 554.

¹¹ Vienkāršības pēc ierobežosimies ar F kultūras centru Latvijā: Austrumvidzemi un Latgali. Pārējās Latvijas daļās apstākļi ir sarežģītāki.

* Ar romiešu cipariem šajā un nākamajos divos rakstos apzīmētas komentāru autora piezīmes.

¹ Ebert M. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Prähistorische Zeitschrift. - 1913. - Bd.5. - H. 3/4. - S. 498-559.

² Tischler O. Ostpreußen // Katalog der Ausstellung prähistorischer und anthropologischer Funde Deutschlands zu Berlin / Hrsg. von Voss A. - Berlin, 1880. - S. 398-411. Tišlera uzskatu attīstību apskata H. Kemke (Kemke H. Kritische Betrachtungen über Tischlers Periode E der Ostpreußischen Gräberfeld // Sitzungsberichte der Altertums Gesellschaft Prussia zu Königsberg. - Königsberg, 1914. - Bd. 23. - Teil I. - S. 1-30). Tišlera absolūtā hronoloģija ir vairākkārt koriģēta.

³ Par A. Becenbergera uzskatiem sk. Katalog d. Prussia-Museums. - Königsberg, 1897. - T. II. - S. 3, 4.

⁴ Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis. - Dorpat, 1922. - Bd. I.; Dorpat, 1925. - Bd. II.

⁵ Moora H. Eestlaste kultuur muistel iseseisvus-ajal. // Veröfentlichungen des Archäologischen Kabinetts der Universität Tartu. - Tartu, 1926. - Bd. IV.

⁶ Latvijas arheoloģija. - R., 1926. - 54.-69. lpp.

⁷ Turpat. - 70.-125. lpp.

⁸ Tā saisināti tiks citēta grām. "Latvijas arheoloģija" (R., 1926).

Ar jauno stilu ierodas arī jaunas formas. Reizē ar to vecās formas izzūd vai parādās stipri pārveidotas. Jaunas ir minētās īpatnējās stopa saktis (LA 29. att.: 7, 9), apkakles gredzeni ar seglu un kāšu galiem (LA 32. att.: 7), šķēpu gali ar iedzītni (LA 33. att.: 8 un 34. att.: 3), īsie vienzobainie zobeni (LA 33. att.: 9), sprādzes ar atlocītiem lociņa galiem (LA 29. att.: 16 un 69. att.: 1) u. c. Izzudušas vecās profilētās adatas (LA 24. att.: 3), ripu un riteņgalvu adatas (LA 18. att.: 8, 9), tāpat apkakles gredzeni ar konusu galiem (LA 22. att.: 4). Stipri pārveidoti ir apkakles gredzeni ar pāri sniedzošiem galiem (salīdz. LA 32. att.: 2, 6), gredzengalvas adatas (salīdz. RK 9. att.: 15 un 13. att.: 21);^{VI} aproces ar vidussķautni (salīdz. LA 31. att.: 20, 16), šaurie cirvji (salīdz. LA 18. att.: 1 un 34. att.: 4). Jaievēro, ka tikai šaurie cirvji ir raksturīgi pauguru kapiem. Pārējās pārveidotās formas sakņojas tālāk rietumos: rietumu Latvijā un rietumu Lietuvā.

Ievērosim vēl, ka jaunajām F formām ir citāds izplatījums nekā to lokālajām priekštecēm Latvijas dienvidrītu pauguru kapos. Šo starpību rāda pauguru kapiem raksturīgo šauro cirvju satradumu vietas^{VII} un tās vietas, kur atrasti jaunāko tipu šaurie cirvji, kādi ierodas Latvijā, sākot ar F periodu. Mēs redzam, ka, sākot ar F periodu, notikusi ekspansija uz ziemeļiem, pa daļai uz rietumiem.^{VIII}

Beidzot jāatzīmē kāds negatīvs fakts. Nav pazīstams neviens kops, kurš saturētu kādu vecā dzelzs laikmeta pauguru kapu formu kopā ar F perioda formām. Nav pārejas laikmeta kapu, kuri ar vienu kāju stāvētu vienā, ar otru otrā periodā, kā tas mēdz būt, ja viens periods uz pēdām seko otram. Tāpēc jāatzīst, ka zināma lakūna šķir dienvidrītu pauguru kapus no tiem sekojošiem līdzienā zemē ieraktiem kapiem.^{IX} Te jāatmin, ka F perioda kapulauki tiek lietoti jaunākajā dzelzs laikmetā, piem., Ludzā,^X Līčagalā, Pastamuižā, Ķeipenē. F periods ievada jaunāko dzelzs laikmetu.

Savilksim kopā. F perioda priekšā ir izzudušas vecās senlietu formas un vecais veids apbedīt pauguros. F periods nes lūzumu stilā, nes jaunas formas ar citu izplatījumu, nes jaunu apbedīšanas veidu, jaunus kapu laukus, kuri tikai pēc kāda starpbrīža seko vecajiem pauguru kapiem. To var izskaidrot tikai tādējādi, ka pirms F perioda jaunas ciltis ieplūst austrumu Latvijā. Tās tad izceļ no vietām vecos ie-

dzīvotājus, izsauc pārtraukumu kapos. To momentu, kad kustība apstājas, kad dzīve sāk atstāt pēdas plašāku kapu lauku veidā, tad labi var uzskatīt par jauna laikmeta iestāšanos.

Neievērojot šāda iedalījuma priekšrocības, mūsu ievērojamākie arheologi prof. M. Eberts un Ā. Talgrēns tomēr ir pievērsušies O. Tišlera un A. Becenbergera shēmai. Vai mēs varam viņiem sekot? Atbildi meklēsim sakarā ar cita jautājuma atrisinājumu.

Kas ir šīs ciltis, kas īsi priekš "jaunākā dzelzs laikmeta" sākumā ieņem austrumu Latviju? Kādās attiecībās tās stāv ar agrākajiem Latvijas iedzīvotājiem? No kuras puses tās nāk? Par to mēs varam meklēt ziņas kapu atradumos.

Mums jāpieskaras etnogrāfiskai problēmai. Drošu pamatu dod vēsturiskie avoti par dažādo cilšu teritorijām vēsturisko laiku sākumā vai jaunākā dzelzs laikmeta beigās. Pamatodamies uz tiem un uz A. Bilenšteina valodnieciskajiem pētījumiem, R. Hausmanis ir devis mūsu jaunākā dzelzs laikmeta materiālu izskaidrojumu. Mūs interesējošā austrumu Latvijā jaunākajā dzelzs laikmetā dzīvo latvieši. Mēs redzējam, ka tas pats jāsaka par F periodu. Tiklīdz visi pētnieki būtu vienis prātis, ja vien divi krievu pētnieki nebūtu izteikuši citādas domas.

Publicēdams ziņas par Ludzas kapu lauku, Spicins izsakās,¹³ ka tas laikam pieder lībiešiem. Šīs domas mēģina pierādīt Bogojavlenskis.¹⁴ Viņš patur domu, ka lībieši ir ieceļotāji, un norāda, ka nav domājama ieceļošana pa jūrasceļu. Mūsu līdzeno kapu lībiskumu jeb somiskumu viņš pierāda ar to, ka mūsu vainagī un kapu rituāls atkārtojas Okas apgabalā un citos somu kapos. Citas senlietas Bogojavlenskis ignorē. Ludzas, Aizkraukles un Ķeipenes kapu laukus būtu atstājuši lībieši, virzīdamies no Karēlijas uz Vidzemes jūrmalu. Bogojavlenskis var atbildēt: jāpierāda, ka zināmais kapu rituāls un galvasrotas pieder tikai somiem. Ja citu cēloņu dēļ mūsu kapi jāpiešķir latviešiem, tad var konstatēt, ka zināmi elementi latviešiem kopīgi ar somiem.^{XI}

F periodā uzsāktās kapsētas dibinājušas ienākušās latviešu ciltis.

Lai atbildētu uz nākošo jautājumu – kādas ir ienācēju attiecības ar agrākajiem iedzīvotājiem, vai latvieši ienāk svešu tautu zemē, mums jāapskata F perioda formu vēsture. Bet papriekš metīsim īsu

¹² Šo lakūnu pazīst visi agrākie pētnieki, tikai uzlūko to par samērā ilgu. Dienvidaustrumu Latvijas pauguru kapu norobežošana laika ziņā uz leju vēl arvien nav iespējama. Trūkst neapšaubāmu saišu ar rietumu apgabalu labāk datējamām formām. Tās vairāk ir redzamas šī novada austrumu un rietumu perifērijā – Latgalē un Zemgalē vai rietumu Vidzemē.

¹³ *Стыцль А. А. Люцинский могильник // Древности Северо-Западного края. – СПб., 1893. – Т. I. – Вып. 2. – С. 4.*

¹⁴ *Богоявленский С. К. Раскопки в Лифляндской и Курляндской губерниях летом 1896 года // Труды десятого Археологического съезда в Риге в 1896 г. – Москва, 1900. – Т. III. – С. 93–100.*

skatu vecākajā dzelzs laikmetā un vidējā dzelzs laikmeta sākumā.

Latvijā šais laikmetos izšķir divas galvenās kultūras grupas. Viena atrodas Latvijas ziemeļos: Vidzemes un Latgales ziemeļu daļā. Tā turpinās Igaunijā un Somijā. Tai trūkst radniecīgu sakaru ar latviešu ciltīm, kas F periodā iekaro tās apgabalus austrumu Latvijā.

Otra kultūras grupa atrodas dienvidu daļā – Zemgalē un Kurzemē. Tās smaguma centrs guļ, liekas, Lietuvā. Šai grupai tuvu radniecīga ir Rītprūsija. Latvijas dienvidus, Lietuvu un Rītprūsiju kopā apzīmēsim par dienvidrītu Baltiju.

Pāriesim tagad uz F perioda formu vēsturi. Arī te mēs aprobežosimies ar to zaru, kas iestiepjas austrumu Latvijā. (Otrs F perioda kultūras zars izlaužas līdz Nemunas grīvai un stipri iespaido Kurzemi. Abas strāvas jauca Zemgalē.)^{xii}

Stopu saktis ar zvēra galvas pēdu sastopamas jau D periodā dienvidrītu Baltijas vakaros, Rītprūsijā.¹⁵ Kāda D perioda beigu forma, kas atrasta Daumenē Allenšteinas apr.¹⁶ ir mūsu LA 29. att.: 7 pirmtips. Pārveidotas tikai spirāles galu pogas un organiskās stiegras vietā iekārta platā, lietā un ornamentētā.

Apkakles gredzeni ar seglu un kāšu galiem (LA 56. att.: 3, 5, 9) ir to formu pārveidojums, kuru slēdzējs sastāv no cilpas un kāša (LA 22. att.: 3). Kāša virsus paplašināts par seglu, bet cilpa kruķveidīgi izliekta. Izejas forma pieder C/D periodam. Tā nav svešiniece rietumu Lietuvā, Zemgalē un Kurzemē.^{xiii}

Apkakles gredzeni ar pāri guļošiem galiem (LA 32. att.: 60) ir radīti, padarot plakanus apaļos galus, kādi ir apkaklēm rietumu Vidzemē, Zemgalē un Kurzemē D periodā (līdzīgi LA 32. att.: 2, 3, bet tievākiem galiem).

Manšetveidīgās, plānās aproces ar vidējo šķautni (LA 31. att.: 16) ir pārveidotas Zemgales un Rietumvidzemes D perioda masīvajās aprocēs (LA 31. att.: 20).

Gredzengalvas adatas, kas dažādi izveidotas, iecienītas F periodā (RK 13. att.: 16, 21), ir labi pazīstamas B, C un D periodā Rītprūsijā, Kurzemē, Zemgalē un arī pauguru kapu novadā. Tās gan nav svešas arī ziemeļaustrumu Baltijas akmeņkrāvumu kapos.^{xiv}

Ļoti iecienītas F perioda rotas ir spirālaproces.

¹⁵ Åberg N. Ostpreussen in Völkerwanderungszeit. – Uppsala, 1919. – S. 93–97.

¹⁶ Heydeck J. Das Gräberfeld von Daumen und ein Rückblick auf den Anfang einer deutschnationalen Kunst // Sitzungsberichte der Altertums Gesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1895. – Bd. 19. – Taf. VI: 9.

Arī tās pieder Latvijas rietumu daļas formu skaitam C/D periodā.

Šaurie cirvi, kas pārveidoti ierodas, sākot ar F periodu, ir raksturīgs paugurkapu ierocis kopš C perioda. Tikai C un D perioda cirvju formas ir spēcīgas un smagas, to kāta caurums ir apaļš. Turpretim F perioda cirvi ir plāni, viegli, to kāta caurums ovāls. Svarīgi ir atzīmēt, ka ovālais kāta caurums šauriem cirviem parādās jau D periodā Viļņas apgabalā.

Mēs varam konstatēt, ka, pirmkārt, F periodā ienākušās formas lielākā vairumā sakņojas mums zināmās dienvidrītu Baltijas formās, otrkārt, tās nes atpakaļ formas, kuras bijušas lietošanā vecākos periodos.¹⁷ Tas norāda, ka ienācēji jau vairākus periodus dzīvo dienvidrītu Baltijas kultūras novadā, kādā vēl neizpētītā apgabalā. Kultūras ziņā tie nav svešinieki vecākā un vidējā dzelzs laikmeta Latvijas, Lietuvas un Rītprūsijas iedzīvotājiem.

No kurienes nāk F perioda kustība, par to tiešu norādījumu trūkst. Mēs redzējam, ka ienācēji ir bijuši tuvos sakaros ar Rītprūsiju un dienvidu Latviju, ar Lietuvu, Viļņas novadu ieskaitot. Tāpēc ienācēju agrākās mītnes jāmeklē šo zemju kaimiņos – tagadējās poļu un baltkrievu zemēs. Šie apgabali vēl maz izpētīti. Par mājienu var uzskatīt kādu šauro cirvi,^{xv} kas atrasts pie Minskas.¹⁸ Otru norādījumu par F perioda kultūras austrumu strāvas dzimteni dod daži atradumi Tambovas guberņā, Šackas aprinķī, Tomnikovas kapulaukā.¹⁹ ^{xvi}

Raksturīgo somu lietu starpā tur atrasti apkakles gredzeni ar seglu un kāšu slēdzēju, kuri tipoloģiski ir vecāki par LA 32. att.: 7 redzamo. Turpat atrasti arī vainagi, kas tikai nedaudz atšķiras no mūsējiem: spirāļu vietā tiem tikai skārda caurulītes.^{xvii}

Uz dienvidrītiem norāda arī pūču saktis (LA 29. att.: 9), ja piekrīt B. Nērmaņa hipotēzei. Pūču saktis viņš atvasina no kādas Gotlandes 5. gs. formas.²⁰ Saktu parādīšanos dienvidrītu Baltijā Nērmanis ved sakarā ar kādu teiku par izceļošanu no Gotlandes uz dienvidrītiem, Krieviju un Bizantiju. Šādas izceļošanas sekas viņš redz Gotlandes atradumu nabadzībā

¹⁷ Salīdz.: Bezenberger A. Analysen vorgeschichtlichen Bronzen Ostpreussens. – Königsberg, 1904. – S. 92. – Abb. 120.

¹⁸ Tyszkiewicz E. Rzuty oka na zródło archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności, odkryte w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego. – Wilno, 1842. – Tab. IV: 12.

¹⁹ Русские древности в памятниках искусства, издаваемые графом И. Толстым и Н. Кондаковым. Курганские древности и клады домонгольского периода. – С.-Петербург, 1897. – С. 82. – Рис. 87.

²⁰ Nerman B. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. – Stockholm, 1929. – S. 23–25.

ap 500. gadu. Atzīstot Nērmaņa hipotēzi, jāpieņem, ka pūču saktis izveidojušās no sava Gotlandes parauga tai pašā vēl neizpētītajā apgabalā Latvijas un Lietuvas dienvidos vai dienvidrītos, no kura nāk pārējās F perioda formas.^{xviii}

Interesantu ainu rāda skats visā pazīstamajā dienvidrītu Baltijā vidējā dzelzs laikmeta beigās. Jākonstatē kāda plašāka kustība. Mazuros ierodas E perioda kultūra, kurai raksturīgas šķēršu saktis. E perioda kultūras saknes meklējamas tai pašā dienvidrītu virzienā. To rāda vairākas sakšu formas šinī strāvā – ar galvas vairodziņu un rombisko pēdu, kuras izveidotas Kijevas apgabalā vai dienvidu Krievijā.^{xix} Līdzīgas šķēršu saktis kā Mazuros, mazliet citādi izveidotas un vairumā tipoloģiski nedaudz vēlākas ir sastopamas rietumu Lietuvas F perioda kultūrā. F laikmeta kultūras Latvijas zars savukārt liekas būt nedaudz vēlāks par rietumu Lietuvas strāvu. Blakus šiem jauno formu centriem ir apgabali, kurus tie tikai iespaido. Mazuru ietekmes sfērā ir visa pārējā Rītrūsija. Klaipēdas apgabala formas atrodam Kurzemē un Zemgalē (Zemgalē gan jāatzīmē arī īpatnējas lokālas formas), tāpat vidus un rietumu Lietuvā. Latvijas un Klaipēdas [kultūras] zaru iespaids jaucaus Zemgalē un divainā kārtā arī Viļņas apgabalā. Jaunākās strāvas atrod dažādu uzņemšanu. E perioda kultūra Mazuros nekādu lūzumu nenēs. Tā nes tikai zināmu ziedu laiku pēc nabadzīgās D perioda kultūras. Pa daļai tiek turpināti tie paši urnu lauki, uzskākti arī jauni.

Klaipēdas apgabalā F perioda kultūra nes stipru lūzumu. Vispirms stilistiski [senlietu formās] jaunus elementus kā austrumu Latvijā, otrkārt, arī kapu laukos. Kapu forma gan nemainās, bet trūkst skaidru saišu ar D periodu, tāpat kā austrumu Latvijā.

Zemgalē un vidus Lietuvā F perioda formas ierodas bez lūzuma. Jaunais stils te vismazāk jūtams, tāpat arī rietumu Vidzemē. Lūzuma nav, liekas, arī Viļņas apgabalā. Uz to norāda kapu pastāvība vidējā un jaunākajā dzelzs laikmetā.

No kustības gaitas varam spriest, ka kāds cēlonis, kas darbojas austrumu virzienā gar dienvidrītu Baltijas dienvidu robežu, ir spiedis no turienes uz ziemeļiem mūsu E un F perioda nesējus. Valodnieki uzskata slāvus par cēloni, kas izsaucis baltu cilšu kustību, un Pripetes upes ziemeļos meklē baltu pirmdzimteni. Tas apstiprina mūsu slēdzienu pareizību.

Atgriezīsimies pie periodizācijas jautājuma, kura dēļ mēs meklējam, vai ienākušie latvieši ir bijuši tuvos sakaros ar vecākā un vidējā dzelzs laikmeta dienvidu Latvijas iedzīvotājiem. Radniecība mums bija jāatzīst. Tāpēc nenostājamies uz šaura Latvijas

viedokļa – mēs nevaram sākt jaunāko dzelzs laikmetu ar minētās kustības epizodi Latvijā. Paturot acīs visas dienvidrītu Baltijas vienību, mums būs jāpatur O. Tišlera tipoloģiskā periodizācija, kā to darījis prof. M. Eberts un prof. Ā. Talgrēns. Sakarā ar to jaunais dzelzs laikmets būtu jāsāk ar vikingu laikiem.

Jautājuma galīgā izšķiršana jāatstāj nākotnei. Viņa atkarāsies no tam, ko rādīs gaidāmie atradumi dienvidrītos. Ja tautu kustība, kuras sastāvā ir latviešu ieceļošana austrumu Latvijā, norisinājusies ātri, tad priekšroka var arī būt jādod tam iedalījumam, kas jauno laikmetu sāk ar šo kustību – ar E un F periodu.

ⁱ F. Jākobsona aizrādījums par grāmatā "Latvijas arheoloģija" (R., 1926) F. Baloža sarakstītajā nodaļā vēlajam dzelzs laikmetam pieskaitītiem vidējā dzelzs laikmeta priekšmetiem ir pamatots, izņemot varbūt vienīgi manšetaproci (LA 77. att.: 19.), kura ir datējama ar vēlā dzelzs laikmeta sākumu, t. i., 9. gs. Bez F. Jākobsona norādītajiem priekšmetiem vēl dažas vidējā dzelzs laikmeta senlietas – šķēpa gali (LA 72. att.: 4, 8), kaklariņķis (LA 58. att.) – pieskaitītas vēlajam dzelzs laikmetam.

ⁱⁱ Pastamuižas kapulauka senlietas datējamās galvenokārt ar 9. gadsimtu.

ⁱⁱⁱ Pēc V. Urtāna pētījumiem (Pūces sakta // Arheoloģija un etnogrāfija. – R., 1961. – III laid. – 39.–59. lpp.) daļa pūcessaktu pieder jau 9. gadsimtam, tādā jau vēlajam dzelzs laikmetam. Ar laiku ap 800. gadu datējama ir arī publicētā Lubānas Ličagala pūcessakta (LA 29. att.: 7).

^{iv} Acīmredzot domāti apaļie jeb vairogevida piekariņi.

^v Šeit runa ir tikai par vidējā dzelzs laikmeta beigu un vēlā dzelzs laikmeta latgaļu kultūru. Austrumlatvijā tik tiešām vidējā dzelzs laikmeta otrajā posmā izveidojusies latgaļu lidzeno kapulauku kultūra ģenētiski un stilistiski ir vienota ar vēlā dzelzs laikmeta latgaļu kultūru, kad latgaļus šeit min rakstītie avoti. Kopš 7. gadsimta līdz 12.–13. gs. ir novērojama nepārtraukta latgaļu kultūras attīstība.

^{vi} Te ir runa par spieķadatām un kruķadatām, kuras F. Jākobsons nosaucis par gredzenagalvas adatām. Viņš kruķadatu izcelsmi šeit saista ar spieķadatām. Par kruķadatu izcelsmi pagaidām nav speciālu pētījumu. Katrā ziņā šādu varbūtību var pieļaut. Taču jāatzīmē, ka izdalās divas lokālas grupas: viena Zemgalē, kur raksturīgas kruķadatas ar galvas veidotājas stieples pagarinājumu gar kātu uz leju, otra latgaļu lidzeno kapulauku kultūrā. Pēc komentāru autora domām, latgaļiem tipiskās kruķadatas ir izveidojušās un tālāk attīstījušās uz vietas no hronoloģiski senākām formām, kuras sastopamas jau Dņepras-Daugavas kultūrā – Cerkoviščē, Blizņakos, Demidovkā (sk. Шмидт Е. А. Племена верховьев Днепра до образования Древнерусского государства. Днепро-Двинские племена. – Москва, 1992. – Таб. 11:6,7; 12:21; 32:6). To tālāka attīstība ir dzelzs kruķadatas Kivtu apmetnē. (Sk. Šnore E. Celtniecības liecības Kivtu apmetnē // Arheoloģija un etnogrāfija. – R., 1978. – 12. laid. – 62. lpp., 17. att.: 1.)

^{vii} Jautājums par latgaļu 7.–9. gs. šaurasmens cirvju ģenētisko saistību ar hronoloģiski agrākajiem agrā un vidējā dzelzs laikmeta pirmās puses cirvjiem pilnībā vēl nav atrisināts. Nedaudzie ar 5.–6. gs. datējamie cirvji ar ovālu kātu ir masivāki, ar platāku asmeni nekā vēlākie latgaļu lidzenajiem kapulaukiem tipiskie šaurasmens cirvji. No agrā dzelzs laikmeta cirvju formām vēl varētu būt ģenētiski izveidojušās Zemgales vēlā dzelzs laikmeta sākuma formas, kā to jau norādījis F. Jākobsons darbā par šaurasmens cirvju tipoloģiju. Tomēr visticamāk cirvju formās

atšķirības ir skaidrojamas ne tikai ar hronoloģiskām, bet arī ar reģionālām atšķirībām.

^{viii} Par latgaļu cirvju formu ekspansiju uz ziemeļiem vidējā dzelzs laikmeta beigās (8. gs.) nav nekādu šaubu. Tie izplatās līdz ar latgaļu kapulaukiem gan uz augšu pa Aivieksti un Pededzi, gan parādās Gaujas baseinā. Sarežģītāk ir ar Zemgali. Zemgalē šaurasmens cirvis ar ovālu kātcaurumu ap 7./8. gs. nomaina uz mazas cirvju, taču Zemgales šaurasmens cirvju formas ir masīvākas, smagākas. Tās ir vieglāk tipoloģiski atvasināt no agrākajām 5.–6. gs. Austrumlatvijas un Austrumlietuvas formām ar apaļu kāta caurumu nekā no latgaļu līdzētajos kapulaukos sastopamajām. Visumā tomēr jāpievienojas F. Jākobsona domai par iespējamu latgaļu ekspansiju Zemgalē. Bez šaurasmens cirvjiem Zemgalē parādās skramasaksi, iedzītņa vītollapas šķēpu gali, stopsaktas ar magongalvu galiem, izkapšu vietā ieviešas sirpji. Jāatzīmē, ka minēto senlietu formu vidū nav tipoloģiski agrāko, ar 7.–8. gadsimtu datējamo, kādas ir plaši izplatītas Austrumlatvijā. To var skaidrot ar latgaļu ekspansiju Zemgalē ap 8.–9. gs., kas noved arī pie zemgaļu antropoģiskā tipa izmaiņām, ko pirmais konstatējis M. Atgāzis pētījumos Dreņģeru-Čunkānu kapulaukā. (*Atgāzis M. Pētījumi Dreņģeru-Čunkānu kapulaukā un pārbaudes izrakumi Stelpes Berķu kapulaukā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem.* – R., 1992. – 23.–29. lpp.)

^{ix} Pamatots jāpiekrist F. Jākobsona paustajai domai, ka veselai virknei latgaļu līdzēto kapulauku senlietu nav prototipa agrākā posma senlietās. Taču F. Jākobsona dzīves laikā Sēlijas un dienvidrietumu Vidzemes arheoloģiskais materiāls bija daudz mazāks. Nebija veikti tik plaši izrakumi Ābeļu Boķu kapulaukā, Aizkraukles Lejasbitēnos, Jaunpiebalgas Ezerbricos u. c. Tāpat F. Jākobsonam nebija pieejamas dažas nozīmīgas kolekcijas (Krustpils Dreimaņi, Slate, Zāses Antuži), kas glabājas Maskavā. Pēc mūsdienu pēnieku rīcībā esošā materiāla varam secināt, ka kolektīvo uzkalniņkapu kultūras austrumu grupas un latgaļu agrāko (7. gs.) līdzēto kapulauku izplatības areāli visumā sakrīt. Ir virkne senlietu formu, kas sastopamas pašos vēlākajos uzkalniņu kapos un agrākajos latgaļu un sēļu līdzētajos kapulaukos, kā, piemēram, lentveida skārda aproces ar nedaudz paplašinātiem galiem, bronzas trīsstūrveida piekariņi, dzelzs kruķadatas bez bronzas notinuma u. c. Par to ir sīkāk stāstīts komentāru autora rakstā "Some notes on the chronology of Latgalian and Selonian artefacts in the Middle Iron Age" (iespiešanā). Daudz neskaidrāka problēma ir agrā dzelzs laikmeta senlietu formu nomaīņa un apbedījumu skaita krasa samazināšanās 5. gs. pirmajā pusē minētajā kultūras apgabalā. Tās risinājums prasa vēl speciālus pētījumus. Veselai virknei kolektīvo uzkalniņu kapulauku hronoloģisks turpinājums ir līdzētie latgaļu un sēļu kapulauki (Ābeļu Boķi, Aizkraukles Lejasbitēni, Ķeipenes Ūsiņi, Sūkās Ratulāni u. c.). Tomēr vēlreiz jāuzsver, ka bez jaunu iedzīvotāju pieplūduma, tikai no kolektīvo uzkalniņkapu kultūras atvasināt vēlāko latgaļu līdzēto kapulauku kultūru nav iespējams.

^x Ludzas Odukalna kapulaukā tomēr 8. gs. senlietu nav. Viena planšete ar vidējā dzelzs laikmeta (8. gs.) mantām Maskavā, Valsts vēstures muzejā, acīmredzot ir piejaukta no kādas citas kolekcijas, jo publikācijās un pirmdokumentācijā tādas senlietas nav minētas. Par Kokneses Pastamuižas datējumu sk. II piezīmi.

^{xi} Mūsdienās neviens nesaista Austrumlatvijas vēlā dzelzs laikmeta līdzētos kapus ar somu ciltīm. Jaunākajos laikos domu, ka libieši ir samērā vēli ieceļotāji no Karēlijas, atbalstījis tikai J. Ozols (sk. *Ozols J. Libiešu jautājums // Universitas.* – 1971. – Nr. 27. – 24.–27. lpp.). Pēc viņa domām, Daugavas lejtecē libiešus pārvietojuši skandināvu vikingi. Tomēr daudz vairāk piekritēju (Ē. Mugerēvičs, agrāk E. Šturms u. c.) ir libiešu Kurzemes izcelsmes teorijai. (Sk. *Мугуревич Э. Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X–XIV вв. // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов.* – Рига, 1970. – С. 36; *Šturms E. Zur Vorgeschichte Liven // Eurasia septentrionalis antiqua.* – Helsinki, 1936. – Bd. X. – S. 25–53.) Daži igauņu pētnieki, kā, piemēram, E. Tenisons (agrāk H. Moora, A. Stubavs), aizstāv autohtonu libiešu izcelsmi Daugavas lejtecē (sk. *Tenisons Ē. Arheologu domas par libiešu izcelsmi //*

Libieši. – R., 1994. – 30. lpp.; *Moora H. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā.* – R., 1952. – 168. lpp.; *Стубавс А. Некоторые аспекты этногенеза ливов и балты // Проблемы этнической истории балтов.* – Р., 1977. – С. 50–54).

^{xii} Par Mazuru apgabala ietekmēm Rietumlatvijas un Rietumlietuvas kultūrā visumā var piekrist. To labi rāda, piemēram, stopsakta un jostas garnitūras formas. Taču jāatzīmē, ka Zemgalē vidējā dzelzs laikmetā pēc materiālās kultūras iezīmēm cieši saistīta ar dienvidrietumiem – žemaišu, kuršu un prūšu apdzīvoto teritoriju. Vidējā dzelzs laikmeta beigās un vēlā dzelzs laikmeta sākumā notiek latgaļu līdzēto kapulauku senlietu formu ekspansija Zemgalē. Tā stipri ietekmē Zemgales vēlā dzelzs laikmeta sākuma kultūru, tomēr visumā saglabā savu savdabību. Pēc komentāru autora uzskatiem, šo latgalisko formu ekspansijas sekas daudz mazākā mērā turpinās tālāk uz rietumiem un ietekmē arī kuršu kultūru. Tas izraisa zemgalisko un žemaišiem raksturīgo senlietu formu lielu pieplūdumu piejūras kuršu kultūrā. Tas, domājams, izraisa izmaiņas arī apbedīšanas tradīcijās, ieviešot sieviešu un vīriešu kapu pretējo orientāciju. Ar šīs ietekmes sekām var skaidrot latgaļu senlietām līdzīgu formu klātbūtni kuršu vidējā dzelzs laikmeta beigās un vēlā dzelzs laikmeta pirmā posma senkapos.

^{xiii} Minētais latgaļu kaklariņķa tips acīmredzot ir radies no kaklariņķiem ar cilpu un āķi, taču ne no lokālas formas, kas sastopama F. Jākobsona norādītajā apgabalā, bet no radniecīgas formas, kas izplatīta austrumbaltu apdzīvotajā teritorijā. Te izsekojama šo kaklariņķu seglu gala pakāpeniska, nepārtraukta attīstība no agrākiem pirmparaugiem Piedņeprā līdz masīvām, latgaļiem raksturīgām formām vēlajā dzelzs laikmetā. Ar šo dienvidaustrumu izcelsmi skaidrojama salīdzinoši plaša šī tipa kaklariņķu izplatība arī uz austrumiem no Latvijas teritorijas.

^{xiv} Ja ir runa par spieķadātām, tad šo tēzi var saprast. F. Jākobsons šeit "gredzengalvas rotadatu" grupā bez spieķadātām ietvēris arī kruķadatas un riņķadatas.

^{xv} Cik var spriest pēc publikācijas, tad šis cirvis pārstāv tipisku Austrumlietuvas uzkalniņkapu kultūrā sastopamu šaurasmens cirvju formu.

^{xvi} Latgaļiem līdzīgo formu izplatība Augšokā ir salīdzinoši niecīga. To pastāvēšana ir cieši saistīta ar Moščinu kultūras ģenēzi, kuru liela daļa pētnieku (*Sedovs V. Balti senatnē.* – R., 1992. – 87.–92. lpp. u. c.) saista ar austrumbaltiem. Acīmredzot līdzīgo formu esamību un paralēlu eksistenci varam saistīt ar kopējo austrumbaltisko cilmi un Piedņepras reģiona ietekmēm gan latgaļu kultūrā, gan Augšokas baltu un Augšvolgas somugru kultūrās.

^{xvii} Tiesa, Moščinu kultūra hronoloģiski ir mazliet senāka par latgaļu līdzēto kapulauku kultūru. Tomēr tradicionāli datē ar 4.–7. gadsimtu. Tomēr ģenētisku saiti starp tām saskaņot grūti. Te materiālās kultūras attīstība tomēr iet citu ceļu, un īpatnējā un atšķirīgā tajā ir pārāk daudz. Runa var būt tikai par Moščinu un latgaļu līdzēto kapulauku kultūras paralēlu attīstību.

^{xviii} Šī F. Jākobsona doma nav guvusi apstiprinājumu. Mūsdienu Baltkrēvijas un Polijas arheoloģiskajā materiālā nav zināma neviena pūcessakta. Tādas jaunākos laikos ir iegūtas arī zemgaļu kapulaukos (Jauneiki, Dreņģeri-Čunkāni, Šuķoņi), kas F. Jākobsona laikā nebija pārstāvēti ne ar vienu eksemplāru.

^{xix} Te F. Jākobsons acīmredzot domājis loka jeb pirkstu saktas (*Büggelfibel; пальчатая фибула*). Ar Piedņepru un slāviem Kijivas apgabalā saistāma tipoloģiski pavēlā Vidusdņepras reģionam raksturīgā Boķu III uzkalniņa 23. kapā atrastā loka sakta. Visticamāk tā Latvijas teritorijā nokļuvusi pa Dņepras–Daugavas ceļu. Latvijas pārējā teritorijā atrastās loka saktas (Striķi, Kapsēde, izņemot varbūt saktu RLB 1400, kurai nav zināma konkrēta atrašanās vieta) skaidrojamas kā imports no rietumiem, visticamāk, no Mazuru apgabala, un to izcelsme ir saistāma ar austrumģermāņiem.

F. Jākobsona rokrakstā saglabājies darbs "Robeža starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu" it kā ievada un papildina viņa publicētajos darbos paustās idejas par etniskajiem procesiem Latvijā 1. gadu tūkstoši pēc Kristus. Raksts tapis 1929. vai pat 1930. gadā, jo tajā ir atsauce uz B. Nērmaņa 1929. gadā iznākušo grāmatu. Rakstā izklāstītie uzskati lielā mērā atkārtojas arī viņa publicētajos darbos, tāpēc viņa etniskās vēstures problēmām veltītie darbi prasa plašāku analīzi. Kopumā raksti "Robeža starp vidējo un jaunāko dzelzs laikmetu", "Senlatviešu ienākšana Latvijā", "Dzelzs laikmets Latvijā" un varbūt nedaudz mazākā mērā pārējie F. Jākobsona darbi viņu raksturo kā Latvijas arheoloģijā līdz šim spilgtāko migrāciju teoriju piekritēju baltu etnoģenēzē.

F. Jākobsons etnisko un kultūras parādību skaidrošanā visumā ir bijis stiprā filologu, konkrēti – izcilā lietuviešu valodnieka Kazimira Būgas darbu ietekmē. Tajā laikā K. Būga bija viena no lielākajām autoritātēm baltu valodniecībā un viņa uzskati bija noteicošie valodnieku vidū baltu etnoģenēzes pētniecībā. F. Jākobsons K. Būgas uzskatus par baltu cilšu dzīvesvietām 1. gadu tūkstoša vidū ir mēģinājis sasaistīt ar konkrētām arheoloģiskām kultūrām. Šādi uzskati tiek pausti rakstos žurnālā "Senatne" un Latviešu konversācijas vārdnīcā. K. Būga savā darbā "Aiščių praeitis vietų vardu šviesoje" lokalizē pēc vietvārdiem 6. gadsimta baltu cilšu teritorijas no mūsdienu zināšanu viedokļa ļoti savdabīgi.¹ Pēc K. Būgas uzskatiem, šajā laikā lietuviešu ciltis dzīvojušas Dņepras augštecē līdz Smoļenskai ziemeļos un līdz Pripelei dienvidos. Latgaļus viņš lokalizē Nemunas augštecē un Rietumbaltkrievijā līdz Minskai, zemgaļus – starp Viliju un Daugavu, bet kuršus un sēļus kopā – Dienvidzemgalē un Viduslietuvā. Savukārt visu Kurzemi un Rietumlietuvu K. Būga atdod Baltijas somu ciltīm.

Lieliski pazīdams Austrumbaltijas arheoloģisko materiālu, F. Jākobsons secināja, ka ne vienmēr Latvijas arheoloģiskajā materiālā var saskatīt nepārtrauktu ģenētisku saikni starp dažādu periodu senlietām un apbedīšanas tradīcijām. Šīs lakūnas, kas arī mūsdienu salīdzinoši bagātīgi uzkrātajā arheoloģiskajā materiālā diezgan labi iezīmējas, viņš mēģināja skaidrot ar baltu cilšu migrācijām. Tautu pārvietošanās laikā notikušās militārās sadursmes, kuru rezultātā vieni iedzīvotāji tiek padzīti, citi ienāk to

¹ Būga K. Aiščių praeitis vietų vardu šviesoje // Rinkiniai raštai. – Vilnius, 1961. – T. 3. – P. 736, 737. [Karte 732. lpp.]

vietā, pēc F. Jākobsona domām, ir iemesls, kas izraisa pārtraukumus kapulauku nepārtrauktā attīstībā.

Latvijas teritorijā dzelzs laikmetā viņš saskata trīs lielus migrāciju viļņus. Pirmo ap 150.–200. gadu, kad, gotu spiesti, balti pārvietojas uz ziemeļiem, kā rezultātā Dienvidlatvijā ienāk baltu ciltis, kas te atstājušas kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūru. Ar otro, visai iespējamo migrāciju vidējā dzelzs laikmeta sākumā viņš skaidro jaunu senlietu formu parādīšanos Sembijas pussalā, Rietumlietuvā un ugunskapu ieviešanos Viļņas novadā. Ar trešo migrācijas vilni slāvu spiediena rezultātā F. Jākobsons saista latgaļu ienākšanu Austrumlatvijā un jaunu iedzīvotāju pieplūdumu Mazuru ezeru apgabalā, Nemunas grīvas rajonā un Zemgalē.

Padomju perioda baltu un latviešu cilšu etnoģenēzei veltītajos darbos dzelzs laikmetā viscaur dominē cilšu autohtonās attīstības piekritēju viedoklis, kas atzīst tikai baltu cilšu spiešanos ziemeļu virzienā, aizņemot agrākās Baltijas somu apdzīvotās teritorijas Latvijas ziemeļos.² Šie uzskati daļēji sakņojas F. Baloža darbos, kas latgaļu un sēļu izcelsmi saistīja tikai ar kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūru, bieži vien neizdalot sēļus kā atsevišķu etnisku vienību.³ Tomēr, šķiet, noteicošā nozīme autohtonās attīstības uzskatiem arheoloģijā bija padomju zinātnē valdošajai mācībai par ražotāj spēku attīstību un sociāli ekonomisko formāciju nomaiņām. Ar ražotāj spēku attīstību tika skaidrotas visas materiālās kultūras izmaiņas, bet kultūras aizguvumu (it sevišķi no rietumiem) un iedzīvotāju migrāciju loma kultūras attīstībā tika ļoti pieklusēta.

Jautājumā par kolektīvo uzkalniņkapu kultūras ģenēzi Latvijas arheoloģijā tiek pausti dažādi viedokļi. Trīsdesmitajos gados, kad švikātās keramikas kultūras pieminekļi (Klaņģukalns)⁴ tika uzskatīti par Baltijas somu ciltīm piederīgiem, ar kolektīvo uzkalniņkapu parādīšanos tika saistīta baltu (latviešu) cilšu ienākšana Latvijā.⁵ 50.–80. gados dominēja viedoklis, ka kolektīvo uzkalniņkapu kultūra ir izveidojusies uz vietas no senākā dzelzs laikmeta kultūras.⁶

² Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 92., 128.–130., 171. lpp.

³ Balodis F. Senākie laiki: Latviešu senvēsture // Latviešu vēsture / F. Baloža un A. Tentela redakcijā. – R., 1938. – 1. sēj. – 1. daļa. – 81., 87. lpp.

⁴ Šnore R. Izrakumi Doles pag. Klaņģu pilskalnā // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr.1. – 66., 67. lpp.; Balodis F. Senākie laiki: Latviešu senvēsture // Latviešu vēsture. – 69. lpp.

⁵ Balodis F. Senākie laiki: Latviešu senvēsture // Latviešu vēsture. – 86. lpp.

⁶ Moora H. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. – R., 1952. – 62., 63. lpp.; Latvijas PSR arheoloģija. – 92.–129. lpp.

Pēdējā laikā šie uzskati tomēr zaudē savu dominanti. A. Vasks uzskata, ka kolektīvo uzkalniņkapu kultūru nevar atvasināt tikai no vietējām tradīcijām, taču tai pašā laikā šīs kultūras tālākā attīstībā arī švikātās keramikas kultūru nedrīkst uzskatīt par pasīvu.⁷ Lielu lomu migrācijai no dienvidiem vai dienvidrietumiem kolektīvo uzkalniņkapu kultūrai raksturīgo antropoloģisko tipu izcelsmē (antropoloģiskais materiāls iegūts tikai no žemaišu apdzīvotās teritorijas) piedēvē antropoloģe R. Denisova.⁸ Kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūras izcelšanos sakarā ar jaunu iedzīvotāju pieplūšanu no Rietumlietuvas ir pieļāvis arī M. Mihelberts.⁹ Komentāru autors visumā piekrīt A. Vaska uzskatiem. Vispirms jau vesela virkne metāla priekšmetu formu kolektīvo uzkalniņkapu kultūru vieno ar rietumbaltu kultūras apgabaliem Prūsijā un Rietumlietuvā, kā, piemēram, prūšu sērijas acsaktas, agrās profilētās saktas, kaklariņķi ar tauru galiem, agrās ripu adatas. Uzkalniņkapu kultūras austrumu grupas senlietām var atrast vairākas paralēles Mazuru ezeru apgabalā. Tiesa, tās varēja aizgūt arī kultūras sakaru ceļā, taču apmestās keramikas izcelsme Ziemeļlietuvā un Latvijā un jaunais kapu veids – uzkalniņi ar akmeņu riņķi – būtu saistāms ar kādas iedzīvotāju daļas pārvietošanos, kas atnestu jaunās tradīcijas. Vietējās vēlās švikātās keramikas un Dņepras–Daugavas kultūras ietekmes un loma liecina, ka uzkalniņkapu kultūras ģenēze nebija pasīva. To, piemēram, rāda iepriekš minētajām un kolektīvo uzkalniņkapu kultūrai kopīgie sirpjveida likie naži. Ar jaunās kultūras nesēju ekspansiju varētu skaidrot arī apdzīvotības izbeigšanos militāru konfliktu rezultātā veselā virknē agro pilskalnu ar švikāto un gludo keramiku. Tāds piemērs varētu būt (pēc A. Stubava) ar 2. gadsimtu datējamā 6. slāņa ugunsgrēka pēdas Stupeļu pilskalnā, pēc kura pilskalns pamests.¹⁰ Ar šo laiku tradicionāli datējama švikātās keramikas izzušana un kolektīvo kapu uzkalniņu un apmestās keramikas parādīšanās Sēlijā.¹¹ Acīmredzot F. Jākobsona domai par jaunu cilšu ienākšanu ap 150.–200. gadu ir bijis racionāls pamats. Pēc kome-

tāru autora domām, šis process jau norisējis nedaudz agrāk, vismaz B² fāzē, t. i., 70./80.–150. g. pēc Kristus.

Otru migrācijas vilni F. Jākobsons saskata ap 5. gadsimtu, ko izsaukusi kāda ģermāņu cilšu pārvietošanās. Ar to viņš saista jaunu senlietu formu parādīšanos Sembijas pussalā, Rietumlietuvā, Rietumlatvijā, Viļņas novadā (Austrumlietuvā) un jaunu apbedīšanas veidu – lielus līdzēnos skeletkapu kapulaukus. Zemgaļu teritorijā viņš kā spilgtāko piemēru min Pļavniekkalna kapulauku. Latvijas PSR arheoloģijā šī pāreja tiek skaidrota ar lielo patriarhālo saimju sairšanu un mazo, individuālo ģimeņu izdalīšanos.¹² Līdzīgās domās ir pazīstamais zemgaļu pētnieks M. Atgāzis, kurš uzskata, ka Zemgalē ir novērojama nepārtraukta kultūras attīstība mūsu ēras 1. gadu tūkstoši.¹³ Taču jaunākajā laikā ir izteiktas arī citas domas. A. Vasks pieļauj arī Lielupes baseina austrumu un vidus daļā radniecīgu iedzīvotāju pieplūdumu no Lietuvas teritorijas.¹⁴ R. Volkaite-Kulikauskene līdzēno kapulauku parādīšanos Lietuvas teritorijā Žemaitijā saista ar cilšu migrāciju no centrālās Lietuvas līdzēno kapulauku apgabala uz ziemeļiem.¹⁵ Ņemot vērā, ka Žemaitijā, līdzīgi Zemgalei, vidējā dzelzs laikmetā valdošais ir masīvais dolihokrānais šaursejainais antropoloģiskais tips,¹⁶ var pieļaut iespēju, ka šī migrācija sasniedza arī Zemgali. Žemaišu un zemgaļu materiālās kultūras lielā līdzība arheoloģiskajā materiālā šādu iespēju pieļauj. Par ietekmēm no Lietuvas arheoloģiskajā materiālā liecina, piemēram, Lietuvas tipa sirpju atradumi Kakužēnu Mīklas kalna senkapos un Tērvetes pilskalnā. Jāpievērš uzmanība arī citām iespējamām ietekmēm. Žemaišu teritorijā Šarku līdzēnā kapulauka materiālā B. Tautavičiene apbedīšanas tradīcijās un senlietu formās saskata lielu līdzību ar Rietumlietuvas līdzēnājiem

⁷ Vasks A. Keramika эпохи поздней бронзы и раннего железа. – Рига, 1991. – С. 106, 108.

⁸ Denisova R. Baltu cilšu etniskās vēstures procesi m. ē. I gadu tūkstoši // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1989. – 21.–23. lpp.

⁹ Michelberts M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. – Vilnius, 1986. – P. 268, 269.

¹⁰ Stubavs Ā. Arheoloģiskie pētījumi Ritē (1976.–1979.g.) // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1979. gada pētījumu rezultātiem. – R., 1980. – 92.–93. lpp.

¹¹ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 105., 106., 121., 122., 363. lpp.

¹² Turpat. – 147. lpp.

¹³ Аггазис М. Вопросы этнической истории земгалов // Из древнейшей истории балтских народов по данным археологии и антропологии. – Рига, 1980. – С. 89–100.

¹⁴ Vasks A. Kultūretniskā situācija agrajā un vidējā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā (1.–8. gs) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1998. – Nr. 1. – 17. lpp.

¹⁵ Волкайте-Куликаускаене Р. К вопросу этнической принадлежности грунтовых могильников центральной Литвы // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. – Бильнюс, 1986. – С. 30–34.

¹⁶ Чеснис Г. Этническая антропология балтских племен на территории Литвы в I тысячелетии н. э. // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. – Вильнюс, 1986. – С. 151; Денисова Р. Я. География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в I начале II тысячелетия н. э. на территории Литвы и Латвии // Балты, славяне, прибалтийские финны. Этногенетические процессы. – Рига, 1990. – С. 61, 62, 66.

¹⁷ Tautavičienē B. Šarkų plokštinis kapyninas // Lietuvos Archeologija. – Vilnius, 1984. – T.3. – P. 25–41.

kapulaukiem.¹⁷ Pēc publicētajiem materiāliem tas apstiprinās, piemēram, salīdzinot ar tā paša laika Tūbausi,¹⁸ Reketes,¹⁹ Lazdininku kapulaukiem.²⁰ Domājams, līdzīgas ietekmes atspoguļojas arī Rietumzemgales kapulaukos, kur Tērvetes Stūros un Dobeles Ošos ir novēroti līdzīgi akmeņu iežogi.²¹ Ar kuršu ietekmi varētu saistīt arī izkapšu parādīšanos zemgaļu kapos, sākot ar 5. gadsimtu. Taču tie nav noteicošie. Tā, piemēram, neparādās tradīcija likt kapos māla miniatūrtrauciņus. Kopumā jāsecina, ka, nenoliedzot iespējamo migrāciju pastāvēšanu un kultūras ietekmes no dienvidiem un dienvidrietumiem, Zemgales kultūras attīstībā 5.–8. gadsimtā noteicošā loma tomēr bija vietējam elementam, kā to paudis M. Atgāzis. Zemgale būtu jāvērtē vidējā dzelzs laikmeta pirmajā pusē (lietojot F. Jākobsona terminoloģiju) kā provinciālietumbaltiska.

Pie jautājuma par latgaļu ienākšanu Latvijā jāpakavējas nedaudz ilgāk, jo tas ir pēdējā laikā viens no visvairāk diskutētajiem jautājumiem Latvijas arheoloģijā. Latgaļu etnoģenēzē 20.–80. gados valdošie bija autohtonās izcelsmes piekritēju uzskati. Latgaļu izcelsme tika saistīta ar kolektīvo uzkalniņkapu kultūras tālāku attīstību un transformēšanos lidzenajos kapulaukos.²² Jau 20. gados pret šo uzskatu uzstājās F. Jākobsons. Bez F. Jākobsona pamatargumentiem, ka apbedīšanas tradīcijās un senlietu formās nevar saskatīt pēctecību starp kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūru un vēlāko latgaļu lidzeno kapulauku kultūru, ir nākuši klāt antropologu slēdzieni par iedzīvotāju antropoloģiskā tipa nomaiņu Austrumlatvijā vidējā dzelzs laikmeta vidū.²³ F. Jākobsons meklē latgaļu dzimteni Dienvidlietuvā un tai tuvos kaimiņu apgabalos – teritorijā, kas mūsu gadsimta 20. gados bija arheoloģiski vāji pētīta, savā ziņā baltais plankums tālaika arheoloģijas kartē. Jāņem vērā, ka 1. gadu tūkstoša trešās ceturtdaļas pie-

minekļi Austrumeiropā tika iepazīti un izdalīti salīdzinoši vēlu, vairākus gadu desmitus pēc F. Jākobsona nāves. Tā 1. gadu tūkstoša trešās ceturtdaļas austrumbaltu teritorijā (Dņepras augštece, Ziemeļ- un Vidusbaltkrievija) eksistējošās Tušemļas-Banceroavas kultūras pieminekļi tika pirmoreiz izdalīti 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā.²⁴ Ap to pašu laiku kļuva pazīstami Koločinas tipa pieminekļi.²⁵ Pat slāvu 1. gadu tūkstoša trešā ceturksņa pieminekļus (Korčakas tipa) pētnieki īsti iepazīta tagadējās Ukrainas un Baltkrievijas teritorijā tikai 50. gados.²⁶ Tāpēc pilnīgi loģiski ir F. Jākobsona mēģinājumi lokalizēt latgaļu pirmdzimteni vēl arheoloģiski maz pētītā apgabalā, kur 1. gadu tūkstoša vidus pieminekļi nebija tolaik zināmi un kur, pēc valodnieku uzskatiem, tā atradusies. Mūsdienās Nemunas augštecē vidējā dzelzs laikmeta pirmās puses (5.–6. gs.) pieminekļi ir zināmi – un tajos veikti samērā plaši izrakumi. Vidusbaltkrievijā, Nemunas augšteces baseina austrumu daļā ir atklāti Tušemļas-Banceroavas tipa pieminekļi,²⁷ rietumu daļu aizņem Austrumlietuvu uzkalniņu kapi,²⁸ bet Nemunas augšteces baseina dienvidu daļa un Suvalku, Augustovas apkaime Polijā ietilpa jāvingu apdzīvotajā teritorijā ar tiem raksturīgiem akmeņu uzkalniņiem.²⁹ Šim arheoloģiskajām kultūrām, lai arī ir daži kopēji elementi (senlietu formas) ar latgaļu lidzeno kapulauku kultūru, tomēr tie ir pārāk niecīgi, lai varētu tās izcelsmi saistīt ar kādu no minētajām kultūrām.

Sekojojot F. Jākobsona domai, daļa mūsdienu Latvijas pētnieku latgaļu kultūras izcelsmi saista ar jaunu iedzīvotāju ienākšanu no Centrāllietuvas³⁰ vai arī

¹⁸ Rimantiēnē R. Tūbausių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. – Vilnius, 1968. – P. 183–209.

¹⁹ Navickaitē-Kuncienē O. Reketės kapinynai // Lietuvos archeologiniai paminklai. – P. 161–182.

²⁰ Butēnienē E. Lazdininku kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. – P. 143–161.

²¹ Latvijas PSR arheoloģija. – R., 1974. – 147. lpp.

²² Turpat. – 149. lpp.; Шноре Э. К вопросу этногенеза латгалов // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. – С. 39–46; Шноре E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. – Rīga, 1993. – 76.–87. lpp.

²³ Denisova R. Latgaļu etniskās vēstures jautājumi // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1988. un 1989. gada pētījumu rezultātiem. – R., 1990. – 79.–81. lpp.; Денисова Р. Я. География антропологических типов... – С. 66, 67.

²⁴ Третьяков П. Н., Шмидт Е. А. Древние городища Смоленщины. – Москва, 1963. – С. 3–133.

²⁵ Сыманович Э. А. Городище Колочин I на Гомельщине // Материалы и исследования по археологии СССР. – Москва, 1963. – С. 97–137.

²⁶ Петров В. П. Памятники корчакского типа (по материалам раскопок С. С. Гамченко) // Материалы и исследования по археологии СССР. – С. 16–38; Кукаренко Ю. В. Славянские древности V–IX вв. на территории Припятского Полесья // Краткие сообщения Института археологии. – Москва, 1955. – Вып. 57. – С. 111–124.

²⁷ Митрофанов А. Г. Железный век средней Белоруссии (VII–VI вв. до н. э. – VIII в. н. э.). – Минск, 1978. – С. 84–124.

²⁸ Таутавичюс А. Восточнолитовские курганы // Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции. – Москва, 1959. – Т. I. – С. 128–145.

²⁹ Tautavičius A. Lietuvių ir jotvingų genčių gyventų plotų ribų klausimu // Lietuvos Mokslų akademijos darbai, serija A. – 1966. – Nr. 2 (21). – P. 161–182; Antoniewicz J. The Sudovians. – Białystok, 1962. – P. 20 + XXIV tab.; Астравскас А. Порпобальные памятники ятвяжской земли // Vakarų baltų archeologija ir istorija. – Klaipėda, 1989. – P. 70–77.

³⁰ Денисова Р. Я. География антропологических типов... – С. 66–68.

uzskata ienācējus no Centrālīetuvā par vienu no komponentiem latgaļu etnoģenēzē.³¹ F. Jākobsona sekotāju centieni meklēt latgaļu dzimteni Lietuvā, šķiet, ir kļūdaini. Tikai Centrālīetuvā vidējā dzelzs laikmeta pirmās puses līdzenajiem kapulaukiem raksturīgās senlietu formas gandrīz pilnīgi iztrūkst latgaļu apdzīvotajā teritorijā. Latgaļu līdzenajos kapulaukos nav konstatēta neviena (!) Centrālīetuvai tik raksturīgā stopsakta ar atliekto trīsstūra pēdu un aptinumu.³² Tāpat iztrūkst Lietuvas tipa sirpji. Komentāru autoram Latvijā ir zināmi vispār tikai četri šo sirpju eksemplāri – sirpja fragments ar raksturīgo gala atliekumu no Sēlpils Spietiņu 1. uzkalniņa, pa vienam Madalānu un Tērvetes pilskalnā, Jaunsvirlaukas Kakužēnu Miklas kalna senkapos. Vēl jāatzīmē, ka gan Madalānu, gan Spietiņu eksemplāri pieder pie Volkaites-Kulikauskienes izdalītās pirmās grupas, kas vairāk raksturīgi tieši Austrumlietuvā uzkalniņu kapiem.³³ Kaklariņķi ar karotveida galiem Latvijā ir pārstāvēti tikai divos eksemplāros Istras Mišķiņevas depozītā,³⁴ ko tomēr nekādi nevar saistīt ar latgaļu līdzenajiem kapulaukiem. Maz latgaļu apdzīvotajā teritorijā ir stopsaktu ar krusta pēdu vai stopsaktu ar šķēršiem agro formu, bet tās jau ir vispārrietumbaltiskas formas, tāpat kā virkne citu abu arheoloģisko kultūru pieminekļos biežāk sastopamu senlietu. Tātad par iedzīvotāju migrāciju no Centrālīetuvā šajā gadījumā ir ļoti grūti runāt. Līdzības skaidrojamas gan ar kultūras sakariem, gan ar rietumbaltu kultūras ietekmēm latgaļu līdzeno kapulauku kultūrā caur Zemgali. Daudz plašāk mūsdienās ir pazīstami jātvingu vidējā dzelzs laikmeta pieminekļi Dienvidlietuvā un tās kaimiņu apgabalos. Šajos kapulaukos vidējā dzelzs laikmetā gandrīz pilnīgi iztrūkst kopēju elementu ar latgaļu vidējā dzelzs laikmeta otrās puses kultūru. Daudz vairāk kopēju elementu mēs varam saskatīt Austrumlietuvā uzkalniņkapu un latgaļu kultūras starpā (kaklariņķi ar

noplacinātiem galiem, dažas Austrumlietuvā uzkalniņkapu kultūrai raksturīgas jostassprādzes u. c.), tomēr to ir pārāk maz, lai varētu atvasināt otro no pirmās. Acīmredzot varam runāt par atsevišķiem kopējiem elementiem un par salīdzinoši stipru Austrumlietuvā uzkalniņkapu kultūras ietekmi dienvidaustrumu Latvijā, it īpaši 5.–6. gs., t. i., laikā pirms latgaļu līdzeno kapulauku parādīšanās šajā teritorijā.

Šodien mūsu rīcībā esošais arheoloģiskais materiāls rāda, ka nav pilnīga pārrāvuma starp kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) un latgaļu līdzeno kapulauku kultūru. Ir virkne elementu, kas tos saista.³⁵ Tomēr atšķirīgā ir pārlietu daudz, lai pareizs būtu aizvadītajos gadu desmitos valdošais uzskats, ka latgaļu kultūra izveidojusies tikai uz vietas no kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūras. Komentāru autors visumā piekrīt A. Rādiņa izstrādātajam latgaļu etnoģenēzes modelim, kurā latgaļu izcelsmi saista ar austrumbaltu un kolektīvo uzkalniņkapu kultūras (kuru ietekmējuši atnācēji no kuršu, zemgaļu un Centrālās Lietuvas teritorijas) sintēzi Aiviekstes baseinā ziemeļos no Daugavas. Vēlākā laika posmā šo apbedīšanas tradīciju pārņem apgabalos uz austrumiem no Aiviekstes.³⁶ Jāpiekrīt, ka latgaļu kultūra veidojas uz vietas, saplūstot kolektīvo uzkalniņkapu kultūras austrumu apgabala iedzīvotājiem ar jaunatnācējiem austrumbaltiem no tagadējās Baltkrievijas teritorijas un dienvidaustrumu Latgales. Formēšanās procesā tā saņem spēcīgus impulsus no zemgaļu kultūras un mazāk nozīmīgus no Austrumlietuvā uzkalniņu kultūras. Komentāru autors noliedz centrālās Lietuvas jeb augštaišu līdzeno kapulauku kaut cik ievērojamu lomu latgaļu etnoģenēzē. Identificējot austrumbaltus, kas tieši piedalās latgaļu etnoģenēzē, pēc komentāru autora domām, var apvienot vienā arheoloģiskajā kultūrā (?) virkni dienvidaustrumu Latvijas un tās kaimiņu teritoriju 4.–7. gs. pieminekļu. Konkrēti to pārstāv Madalānu pilskalna trešais slānis, kuru raksturo pārsvarā bieza, rupji zvirgzdains gludā keramika un datē dzelzs stopsakta (A 12443:76) un dzelzs piesis (A 12443:85). Slāni ir Latvijas teritorijai liels agrās apmestās keramikas īpatsvars.³⁷ Tā paša laika slāni ir pārstāvēti

³¹ Rādiņš A. 10.–13. gs. kapulauki latgaļu teritorijā un daži Austrumlietuvā etniskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1994. – Nr. 1. – 18.–25. lpp.; Vaskis A. Kultūretniskā situācija agrajā un vidējā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā (1.–8. gs) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1998. – Nr. 1. – 20., 21. lpp.

³² Lietuvos TSR archeologijos atlasas. – Vilnius, 1978. – P. 42, [27. karte pielikumā].

³³ Волкайте-Куликаускаене Р. О серпах литовского типа // Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий. – Таллинн, 1985. – С. 7–13.

³⁴ Описание некоторых древностей, найденных в Витебской губернии // Древности Северо-Западного края. – СПб., 1890. – Т. I. – Вып. 1. – С. 50; Отчет императорской археологической комиссии за 1878–1879 годы. – СПб., 1881. – С. XXXVIII; Сементовский А. М. Беларусские древности. – СПб., 1890. – С. 65.

³⁵ Ciglis J. Some notes on the chronology of Latgalian and Selonian artefacts in the Middle Iron Age (iespiešanās).

³⁶ Рāдиньш А. К вопросу об этнической истории латгалов // Гістарычна-археалагічны зборнік. – Мінск, 1997. – Вып. 12. – С. 207–219; Rādiņš A. 10.–13. gadsimta senkapī latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlietuvā etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Promocijas darba kopsavilkums. – R., 1998. – 21., 22. lpp.

³⁷ Васкис А. Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии. – Рига, 1991. – С. 68, 81.

Dignājas pilskalnā³⁸ un apmetnē,³⁹ Jodoņu pilskalnā un apmetnē Lietuvā⁴⁰ un Prudņiku pilskalna apmetnē Baltkrievijā.⁴¹ Viens no pamatkomponentiem šai izdalītajai kultūrai varētu būt Dņepras–Daugavas rietumu varianta kultūras cilšu pēcnācēji, kas Tušemļas–Bancerovas kultūras formēšanās laikā daļēji tika atspiesti tālāk uz rietumiem. Tie aizņem agrāko vēlās švikātās keramikas kultūras cilšu apdzīvoto teritoriju dienvidaustrumu Latvijā un daļēji arī kolektīvo uzkalniņkapu kultūras izplatības areālu, uzsūcot arī sevī iepriekšējo elementus. Plašāki pētījumi dienvidaustrumu Latvijā 4.–7./8. gs. dzīvesvietās ļautu šīs kultūras īpatnības izdalīt detalizētāk. Atbilstoši kapu pieminekļi pagaidām nav zināmi. Šo jaunizdalīto kultūru varētu uzskatīt par vienu no komponentiem vidējā dzelzs laikmeta latgaļu līdzeno kapulauku kultūras ģenēzē. Līdz ar to būtu daļēji atrisināts antropologu paustais uzskats par pilnīgu iedzīvotāju antropoloģiskā tipa nomaiņu līdz ar latgaļu ienākšanu Austrumlatvijā. Būtu atrasta teritorija, no kurienes latgaļi ienākuši! Vēlreiz jāatzīmē, ka ar agro dzelzs laikmetu un vidējā dzelzs laikmeta pirmo pusī datējama antropoloģiskā materiāla no Austrumlatvijas gandrīz pilnīgi trūkst. Masīvais, platsejainais antropoloģiskais tips varēja būt pārstāvēts gan Dņepras–Daugavas kultūrā, gan uz vietas Latvijā, teritorijā, kur agro metālu periodā pārsvarā bija gludā keramika. Vēlāk, agrā dzelzs laikmeta beigās un vidējā dzelzs laikmeta pirmajā pusē, bija saglabājušies Madalānu pilskalna vidējā slāņa tipa pieminekļi. Protams, tā ir tikai hipotēze, lai to apstiprinātu vai noliegtu, nepieciešami plašāki pētījumi un jauns arheoloģiskais un antropoloģiskais materiāls no šīs kultūras pieminekļiem.

F. Jākobsona nopelns ir tas, ka viņš pirms daudziem gadu desmitiem spēja saskatīt tajā laikā un vēl ilgi pēc tam latviešu etnoģenēzē valdošo uzskatu neatbilstību konkrētajam arheoloģiskajam materiālam un uz tālāka arheoloģiskā materiāla bāzes mēģināja šo problēmu risināt.

Būdam labs Latvijas arheoloģiskā materiāla pazi-

³⁸ Šnore E. Dignājas pilskalns (īss pārskats par 1929. g. izrakumiem) // *Senatne un Māksla*. – 1939. – Nr. 4. – 46.–64. lpp.

³⁹ Vasks A. Dignājas pilskalna apmetne // *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem*. – R., 1992. – 107.–109. lpp.

⁴⁰ Grigalavičienė E. Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė (Rokiškio raj.) // *Lietuvos archeologija*. – 1992. – T. 9. – P. 41–91; Nakaite L. Juodonių gyvenvietės (Rokiškio raj.) archeologinių tyrimų duomenys // *Iš Lietuvių kultūros istorijos*. – Vilnius, 1959. – P. 138–150.

⁴¹ Шадыра В. И. Селища Пруднікі на Беларуска-латышскім парубежжы // *Гістарычна-археалагічны зборнік*. – Мінск, 1993. – Вып. 2. – С. 170–182.

nējs, F. Jākobsons pirmais spēja kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūru pēc senlietu materiāla sadalīt divās lokālās grupās. Kā vienu grupu viņš izdalīja Zemgali un Rietumvidzemi ar turpinājumu Lietuvas teritorijā, otrā iekļāva Sēlijā un Aiviekstes baseinā esošos kapu uzkalniņus un to turpinājumu uz dienvidiem Lietuvas teritorijā. Latvijas arheoloģijā šis dalījums ar nelielām korekcijām tiek pieņemts arī mūsdienās. Debatējams ir jautājums par viņa izdalīto trešo lokālo grupu – agrajiem Austrumlietuvas kapu uzkalniņiem ar akmeņu riņķi un skeletapbedījumiem.

Latgaļu ienākšanai Austrumlatvijā līdzīgu problēmu F. Jākobsons saskata kuršu apdzīvotajā teritorijā Rietumlietuvā. Jaunākajos laikos līdzīgu problēmu ir saskatījusi un par to rakstījusi arī R. Volkaite-Kulikauskienē.⁴² Klaipēdas novadā apmēram 6. gs. beigās un 7. gs. sākumā izbeidzas apbedīšana līdzēnajos kapulaukos ar akmeņu iežogojumiem. Tā ziemeļu daļā parādās ap 8. gs. vidū līdzēnie kapulauki ar skeletapbedījumiem un sieviešu un vīriešu pretēju orientāciju. Latvijas teritorijā šis lūzums minētajā kultūrā izpaužas vēl krasāk. Te ir vāji pārstāvēti (būtībā vispār nav zināmi) arī 8.–9. gs. kapu pieminekļi. To gan varētu saistīt ar skandināvu klātbūtni Grobiņas apkārtnē, kas kuršus atspieduši uz dienvidiem. Pēc skandināvu padzišanas no Kurzemes kurši pakāpeniski virzījās uz ziemeļiem, ierīkojot jaunus kapulaukus. Tikpat lielā mērā to var skaidrot ar ietekmēm no austrumiem – žemaišu un zemgaļu ekspansiju kuršu apgabalos latgaļu vai lietuviešu cilšu spiediena rezultātā, kad kuršu piejūras kultūrā notiek pāreja uz līdzēnajiem kapulaukiem ar vīriešu un sieviešu pretējo orientāciju un parādās žemaišiem raksturīgās zemgaliskās un arī latgaliskās formas. Latvijas teritorijā šo procesu izpētei pagaidām nav zināmi 7.–9. gs. kuršu kapulauki, bet Lietuvas teritorijas lielo kapulauku materiāli (Palanga, Aukštaķieme, Anduļi) ir vai nu nepublicēti, vai Otrā pasaules kara laikā gājuši zudumā. Šīs hipotēzes komentāru autoram radās, iepazīstoties ar tālāka kuršu kapulauku materiāliem F. Jākobsona arhīvā un nedaudzajām Lietuvas arheoloģiskā materiāla publikācijām. Problēma katrā ziņā prasa nopietnus pētījumus ar plašu arheoloģisko materiālu.

⁴² Волкайте-Куликаускаене Р. К этническому вопросу грунтовых могильников I начала II тысячелетия, расположенных у литовского взморья // *Studia archeologica in memoriam Harri Moora*. – Tallinn, 1970. – P. 243–344.

Vecāko Austrumbaltijas šauro cirvju hronoloģijas mēģinājums

Uz profesora M. Eberta ierosinājumu 1924. gada ziemā un pavasarī vācu materiālu Latvijas Universitātes pirmsvēstures semināra referātam par vecākā dzelzs laikmeta ieročiem Latvijā. Šī materiāla cirvju skices ir pamatā šim rakstīgam. Tajās ietilpa Valsts Vēsturiskā muzeja¹; Rīgas Doma muzeja²; Jelgavas muzeja³ un Jēkabpils vidusskolas⁴ krājuma cirvji. Vēlāk man bija iespējams materiālu paplašināt ar Karaļauču "Prūsijas" muzeja⁵ un Kauņas pilsētas muzeja⁶ radniecīgiem cirvjiem. Trūkst vēl Viļņas un Tērbatas krājumu, taču domāju, ka tas nevar kopsavilkuma rezultātiem kaitēt.

Austrumbaltijas šaurais cirvis ir dienvidastrumu Latvijas un austrumu Lietuvas lokāla forma, kura nav pazīstama ziemeļos (ziemeļu Vidzemē, Igaunijā, Somijā), ne vakaros (Zviedrijā, Norvēģijā, Dānijā, ziemeļu Vācijā). Arī austrumos un dienvidos (Krievijā un Polijā) šis cirvis svešs.

Tā variantiem ir šādas kopīgas pazīmes: apaļa pieta ar ovālu pietas segu, apaļš vai apaļi ovāls kāta caurums, šaurs, atpakaļ vērsts gēlzis⁷. Šaurākā gēlza vieta ir leļpus kāta cauruma. Uz asmens pusi platums pieaug, bet nesasniedz cirvja garuma trešdaļu un svārstās ap ceturtdaļu.

Cieši turēdamies pie savas formas, šis cirvis tomēr veidojas ilgā attīstībā. Tās vecākai daļai mēģināsim šeit izsekot.

Par apskatāmajiem cirvjiem trūka pētījumu.⁸ R. Hausmanis "Rīgas kataloga" ievadā tikai konstatē, ka šaurais cirvis vecāks par plato un sastopams jau tā pirmajā periodā¹ un arī otrajā². R. Hausmaņa uzskats tika vispārēji pieņemts. Vēl nupat Ā. M. Tallgrens "Zur Archäologie Eestis" II daļā³ saka, ka RK XXII:10 tipa šaurais cirvis esot sastopams jau Dobeskalnu depo atradumā, bet turpinās vēl vikingu laikā.

Sekojošā [raksta] mērķis ir izšķirt šauro cirvju tipus un noteikt to hronoloģiju. Līdz šim atrastie eksemplāri vairumā ir savrupatradumi, tāpēc, tos šķirojot, jāķeras pie tipoloģijas. Dažu tipu ierindojums

paliek hipotētisks un gaida apstiprinājumu no nākošajiem atradumiem. Jāpiezīmē, ka nav asu robežu starp tipi, taču pārejas formas pierāda to ģenētisku sakaru.

Varam izšķirt divas tipu grupas: vienai apaļš kāta caurums un stipri atpakaļ vērsts gēlzis, otrai apaļi ovāls kāta caurums un mazāk atpakaļ vērsts gēlzis. Otra grupa ir jaunākā. Datējami kapu atradumi [Keipenē, IV kaps, RK 622; Pastamuižā, VIII kaps, RK 628, uzglab. Rīgas Doma muzejā;⁴ Priekuļu Kampu I kaps, glabājas Valsts Vēsturiskajā muzejā⁵] novieto to variantus vidējā dzelzs laikmeta beigās un jaunākā sākumā. Šeit apskatīsim tikai vecākās grupas tipus – ar apaļu kāta caurumu.

Aplūkojamo cirvju formās pietas segas, gēlza un asmens dažādo veidojumu dēļ izšķirsim sešus tipus. Tos sauksim ievērojamāko atradumu vietu vārdiem par Romintes, Salas, Sēlpils, Sunākstes, Dobeskalnu⁶ un Saukas tipu.⁷

Romintes tipam ir raksturīgi, ka pietas sega ir tikai pasākumos (1. att.: 1). Tā gēlzis ir viegls un plāns, liekts atpakaļ puslīdz vienmērīgā lokā. Asmens ļoti šaurs, līdzinās cirvja garuma ceturtdaļai. Maz liektā lokā tas stāv krustis pret gēlza virzienu. Tāpēc asmens priekšējais un pakalējais stūris vienāds.

Tips pieder B periodam, kā to rāda trīs Rītprūsijas [Austrumprūsijas] kapu atradumi. [Divi Rītprūsijas atradumi datējami viens perioda vidū, otrs sākumā.]

1. Rominte Goldapas apr., I kaps, skeletkaps.⁸ Cirvis, garumā 170 mm, [kapā vēl] apaļa dzelzs sprādze, māla trauks ar apaļu dibenu, konisku augšdaļu, īsu, cilindrisku kaklu, atlocītām malām, vairākkārt izcirstu osu.⁹ [Atradās] "Prūsijas" muzejā.¹⁰

2. Grosstengelna II Angerburgas apr., 150. kaps, apbedījums urnā,¹¹ cirvis, garumā 178 mm (zīmēts kā tips), [kapā vēl] dzelzs gredzengalvas adata ar mazu gredzenu, fragmentāra, līdzīga Sb. Pruss. XX, 7. fig., urna, līdz. iepriekš (1) minētajam traukam.¹² [Atradās] "Prūsijas" muzejā.

¹ Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga 1896. – R., 1896. – S. XXX. Tekstā minētais darbs lietots saīsināti – RK.

² Turpat. – LVI lpp.

³ Tallgren A. M. Zur Archäologie Eestis. – Dorpat, 1925. – Bd. 2. – S. 128.

⁴ Bezenberger A. Das Gräberfeld bei Rominten // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1896. – Bd. 20. – S. 37. – Abb. 1, 2. – Tab. II:8. Tālāk tekstā saīsinājumos – Sb. Pruss.

⁵ Turpat. – 43. lpp.

3. Rudovka Sensburgas apr., 161. b kaps.^{XVI} Cirvis, garumā 154 mm. [Kapā vēl] pincete ar platiem zobiem, dzelzs; piesis, dzelzs, līdz. M. Jāna grāmatā publicētajam,⁶ 2 šķēpa gali ar vāju vidusšķautni, nazis ar liku muguru, garu spalvu un gredzenveidīgu cilpu.^{XVII}

Pirmā un otrā atraduma vispārēju datējumu B periodā (1. un 2. gs.) sniedz A. Becenbergers.⁷ Sprādzes, kas līdzinās 1. atradumam piederošajai, datē E. Blume.⁸ Trešajam atradumam piederošais piesis pēc sava tipa jādatē ar 1. gs. pēc Kr.⁹

Romintes tips ir rets. Tam jāpieskaita četri atradumi pa vienam eksemplāram Rītrūsijas austrumos, divi gabali vakaru un divi vidus Lietuvā, viens Zemgalē un viens, maz raksturīgs administratīvās Zemgales austrumu daļā (īsuma pēc sauksim to par Augšgali).^{XVIII} Lietuvas un Latvijas eksemplāri atšķiras ar attīstītu pietas segu un drusku biezāku gēlzi. Tās ir, mēs tālāk redzēsīm, vēlākas pazīmes. Tāpēc varēsīm tos datēt ar B perioda beigām.

Salas tips atšķiras no iepriekšējā sevišķi ar masīvo, mazāk izliekto gēlzi (1. att.: 2). Pie tam gēlža virziens atpakaļ nav mazinājies, jo tas sākas jau pie kāta cauruma. Augšdaļā gēlža biezums tuvojas kāta cauruma diametram. Cirvja garums stipri pieaudzis. Ja izslēdz nedrošos eksemplārus, tad lielums svārstās starp 206 un 265 mm, ar caurmēra garumu 226 mm. Augusi arī pietas sega. Tā vienmērīgi paplašināta uz priekšu un atpakaļ. Šaurais asmens stāv gandrīz krustis pret gēlža virzienu, un priekšējais stūris ir asāks pret pakaļējo.

C perioda sākumā tas jānovieto tāpēc, ka ir B periodam piederošā Romintes tipa tieša tālākās attīstības forma. Tai pašā laikā jādatē arī sekojošais kaps, kurā atrasts šī tipa cirvis.^{XIX}

Salas pag. Boķu mājas Jaunjelgavas apr., I kaps,^{XX} skelets akmeņiem iežogotā paugurā. Cirvis, garumā 235 mm (zīmēts kā tips). [Kapā vēl] riteņgalvas adata, bronzas, līdz. RK XIII:5, bet mazāka. [Glabājas] Jēkabmiesta Skolas muzejā. Par riteņgalvu adatām [rakstijis] M. Eberts.¹⁰

Atradumi vairojušies austrumos, turpretim rietumos to trūkst.^{XXI} Izplatīšanās apgabalā ietilpst dienvidrītu Vidzeme un Augšgale.

Cirvja formas tālākā attīstībā gēlža izliekums tiek

pārnestis no vidus uz augšu. Tāds izliekuma veids valda visos vēlākajos tipos, izņemot tos, kuru gēlzis taisns. [Arī Dobeskalnu depo atradumā.]

Forma, kura tipoloģiski ir vidū starp nupat aprakstīto Salas tipu un vēlāko Dobeskalnu tipu, būs arī laika ziņā jānovieto abu starpā. Tas ir Sēlpils tips (1. att.: 3). Tā lielums un masīvums ir apmēram tāds pats kā Salas tipam, gēlža izliekums turpretim augšā kā Dobeskalnu tipam. Pietas sega vēl vairāk pieaugusi. Asmens ir drusku slīpi pret gēlža virzienu tā, ka pakaļējais stūris strups.

Tipoloģisku iemeslu dēļ varam datēt šo ar C perioda vidu un beigām. Ar šī perioda sākumu jādatē sekojošais atradums, kurš izrakts tālu ārpus tipa galvenā izplatījuma apvidus un uzrāda mazliet citādu formu. Vienkārta, cirvja pietas sega ir mazāka, otrkārt, gēlža izliekums niecīgāks.

Vikava, Fišhauzes apr., 44. kaps, divkārtš apbedījums,^{XXII} cirvis, garumā 208 mm.^{XXIII} [Vēl kapā] dzelzs sprādze ar augstu taisnstūrīgu rāmi,¹¹ dzelzs jostas gala mēlīte paplašinātu pamatu, četrstūrīga, auļa kalts, garumā 230 mm, auļa cirvja fragments, šķēpa gals(?), 2 šķēpa galu auļu fragmenti.¹²

Tipi izplatīti tai pašā apgabalā, kur iepriekšējais. Klāt nāk austrumu Lietuva, kurā Salas tipa atradumu trūka, domājams, tikai gadījuma dēļ. Divi atradumi uzpeld Zamijā.^{XIV} [Jāatzīmē, ka Lietuvas eksemplāriem trūkst gēlža izliekuma.]

Sunākstes tips (1. att.: 4) uzrāda gēlža lejasdaļas pārveidojumu: tā kļuvusi plānāka, asmens [kļuvis] platāks, ar vieglu priekšējā stūra virzienu uz priekšu. Asmens stāv slīpi pret gēlža virzienu, ar noapaļotu pakaļējo stūri. Pietas sega parasti vairāk paplašināta atpakaļ nekā uz priekšu. Cirvja garums ir caurmērā drusku mazāks nekā iepriekšējai formai. [Tas svārstās starp 185 un 243 mm; vidējais mērs ir 212 mm.]

Tipu var datēt, tikai pamatojoties uz tā tipoloģiju, jo nav pazīstams netraucētā apbedījumā. Tam ir vecākas pazīmes – masīvāks un garāks gēlzis nekā sekojošam Dobeskalnu tipam, kas datēts ar depo atradumā sastopamajām fibulām D perioda vidū. Tāpēc Sunākstes tipu varēsīm novietot šī pašā perioda sākumā.

Izplatījums palicis tas pats, kas agrāk, taču viens

⁶ Jahn M. Der Reitersporn seine Entstehung und früheste Entwicklung. – Leipzig, 1921. – S. 44, Abb. 46.

⁷ Bezenberger A. Das Gräberfeld bei Rominten. – S. 41–51.

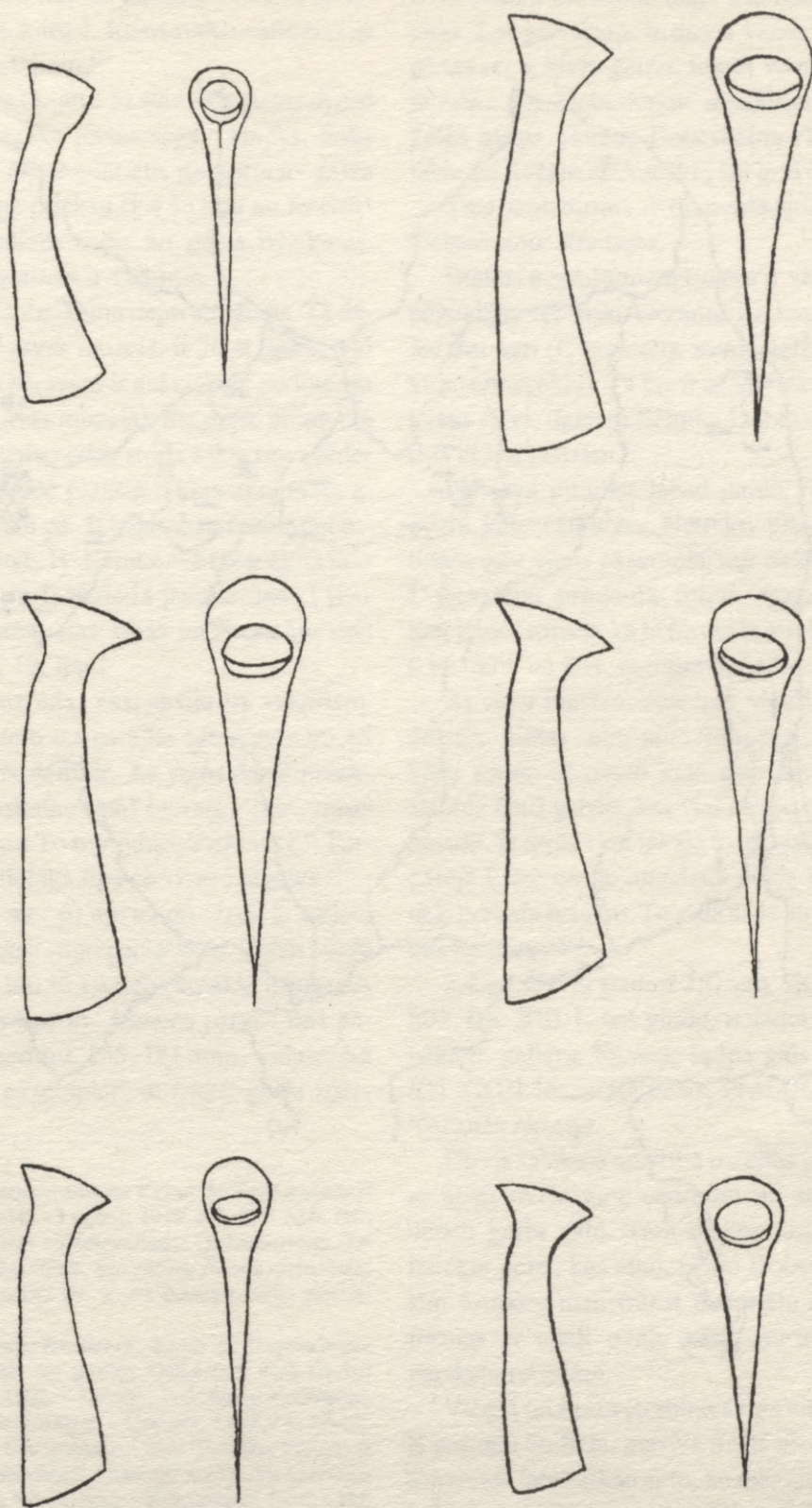
⁸ Blume E. Die germanische Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur Römischen Kaiserzeit. – Würzburg, 1914. – Bd. II. – S. 43, 44.

⁹ Jahn M. Der Reitersporn... – S. 44.

¹⁰ Ebert M. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Prähistorische Zeitschrift. – 1913. – Bd. 5. – H. 3/4. – S. 538.

¹¹ Raksturīga C per. sākuma un B per. beigām. Piem., Moitienes (Moythienen, tagad Mojtyny, pow. Mrągowo, Polija) kapulauka 17. kaps (Hollack E., Peiser F. Das Gräberfeld von Moythienen. – dzes atrastas kopā ar saktu – Almgrēna (Almgren O. Studien über nordeuropäische Fibelformen. – Leipzig, 1923. – Taf. II: 41) 41. tipu.

¹² Bujak G. Accessionen des Prussia Museums pro 1888 // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1889. – Bd. XIV. – S. 281.

1. att. Vecāko Austrumbaltijas šauro cirvju tipoloģija:
 1 – B, Romintes tips; 2 – C I, Salas tips; 3 – C II, Sēlpils tips;
 4 – D I, Sunākstes tips; 5 – D II, Dobeskalnu tips; 6 – D III, Saukas tips

2. att. Austrumbaltijas šauro cirvju un auļa cirvju atradumu vietas

Romintes tips	○ Sunākstes tips	— Auļa cirvji
■ Salas tips	○ Dobeskalnu tips	(tikai Latvijas
▲ Sēlpils tips	+ Saukas tips	atradumi)

eksemplārs atrasts Ventspils apriņķī,^{xxv} seši – dienvidos no Šauļiem. Te laikam jāpieskaita viens cirvis no Vislas lejasgala, kuru J. Kostševskis salīdzina ar Šauļu tuvumā atrastajiem.¹³

Dobeskalnu tips (1. att.: 5) stāv Sunākstes tipam ļoti tuvu. Tikai mazāka pietas sega, plānāks, isāks gēlzis, un dažiem eksemplāriem pastiprināts gēlža lejasgala liekums uz priekšu šķir šo tipu no iepriekšējā. Dažiem gabaliem zudis arī gēlža izliekums. Cirvja vidusmēra garums ir 185 mm.

Datējumu dod Dobeskalnu depo atradums. Tā daļā, kas glabājas Jelgavas muzejā, ir 20 šī tipa cirvju blakus 7 citādiem (pārsvarā ir auļa cirvji, no kuriem 39 eksemplāri Jelgavas muzejā). Šai depo atradumā uzietās zvaigznesgala pēdas stopa sakts tips pieder D perioda vidum,¹⁴ pēc parastā rēķina apm. 450. g. pēc Kristus. (Pārskatu par šī laika absolūtās hronoloģijas jautājumu sniedz H. Kemke.¹⁵ Maz piekrišanas atradusi autora D un E perioda paralizēšana.) [Par Dobeskalnu atradumu īsas ziņas un literatūru dod R. Hausmanis, RK 19. lpp.]

Tipa izplatība uzrāda ekspansiju uz vakariem. Blakus Dobeskalniem tas parādās pie Auces un arī Šauļu tuvumā. Ievērojami ir, ka viens Austrumbaltijas (laikam Dobeskalnu tipa) šaurais cirvis atrasts paugurā pie Minskas. To reproducē Tiškevičs.¹⁶ Turpat 10. attēls rāda lielāka tipa cirvi no Latgales.¹⁷

Saukas tipā (1. att.: 6) apvienoti cirvji ar šādām pazīmēm. Pietas sega ir stipri paplašināta. Gēlzis augšā izliekts, biezs, bet īss; tā virziens atpakaļ ir mazāks nekā iepriekšējiem tiptiem. Asmens parasti nav paplašināts. Cirvja garums 135–181 mm, vidusmērā 165 mm. Dažiem eksemplāriem trūkst gēlža izliekuma.

¹³ *Kostrzewski J.* Die ostgermanische Kultur der Spätlatenzeit // Mannus-Bibliothek No18. – Leipzig, 1919. – S. 172, Abb. 187. Otrs turpat minētais cirvis no Šēnvarlingas (*Schönwarling*, Kr. *Danziger Höhe*) ir pilnīgi citāds. Šos cirvjus pazīstu, pateicoties Dancigas muzeja direktora Dr. V. La Baumes laipni piesūtītajiem zīmējumiem.

¹⁴ Salīdz. tipoloģisko rindu: *Tischler O., Kemke H.* Ostpreußische Altertümer aus der Zeit der großen Gräberfeld nach Christi Geburt. – Königsberg, 1902. – Taf. IV : 1–5; *Åberg N.* Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. – Uppsala, 1919. – S. 29–52.

¹⁵ *Kemke H.* Kritische Betrachtungen über Tischlers Periode E der Ostpreußischen Gräberfeld // Sitzungsberichte der Altertums Gesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1914. – Bd. XXIII. – Teil I. – S. 1–57.

¹⁶ *Tyszkiewicz E.* Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niectomych starożytności, odkryte w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego. – Wilno, 1842. – Tab. IV: 12. (Attēlā redzamais cirvis ir diezgan tipisks vidējā dzelzs laikmeta sākuma Austrumlietuvas uzkalniņkapu kultūrai.)

¹⁷ Tas norāda, ka atradumi Latgalē gaidāmi un to trūkums mūsu materiālā ir vākšanas un pētīšanas trūkuma dēļ. Turpat, tab. IV:10. (Cik var spriest pēc diezgan stilizētā zīmējuma – agrā dzelzs laikmeta beigu forma.)

Pieci šī tipa cirvji ir Jelgavas muzejā uzglabātā Dobeskalnu atraduma daļā. Tie datēti ar D perioda vidu. Lai gan tipam ir dažas vecas pazīmes – liela pietas sega, biezs gēlzis, tomēr visumā tas laikam ir jaunāks par Dobeskalnu atradumu. Uz to norāda gēlža īsums. Datētie Dobeskalnu eksemplāri ir lielākie un laikam arī vecākie šai grupā.

Tipa izplatījums ir dienvidaustrumu Latvija un Dobeskalnu atradums.

Blakus uzstādītajiem tiptiem ir vēl pāris citu, kuri pagaidām vēl grūti tverami. Liekas, ka daļa cirvju jau ļoti agri (C periodā) zaudē gēlža izliekumu (ne virzienu atpakaļ). Tā tas ir ar iepriekš pieminēto Vīkavas cirvi, dažiem Sēlpils, Dobeskalnu un Saukas tipa eksemplāriem.

Pārskata pilnības labad jāmin vēl daži cirvji ar ovālu kāta caurumu. Noteikti blakus Dobeskalnu tipam stāv viens eksemplārs ar ovālu kāta caurumu Dobeskalnu atradumā. Stipri fragmentārais cirvis ļauj tomēr spriest, ka tā forma bijusi līdzīga *Aspelina* 838., 839. un 841. numuram,¹⁸ tikai maza un plāna.

Ar savu masīvo, spēcīgo, viegli liekto gēlzi un attīstīto pietas segu apskatītajiem cirvjiem tuvojas kāda forma ar ovālo kāta caurumu. Līdz šim pazīstami četri gabali, kas visi atrasti Lielupes–Mūsas apvidū. Šī droši vien lokālā forma jādatē ar laiku, kad pārējā šauro cirvju apgabalā valda mazā un vieglā: ar E perioda beigām. To rāda šāds atradums no Bauskas apriņķa.^{xxvi}

2. kops. Cirvis, garumā 210 mm. [Kapā vēl] 2 adatas, līdz. RK XIII:1, bet gludu, neizdobtu vidu un plānākiem galiem, bronza; šķēpa gals ar kātiņu, līdz. RK XXIII:15; sirpja nazis, īlens. [Glabājas] Valsts Vēstures muzejā.

Cirvja tālākajā attīstībā parādās jauns, viegls tips ar apaļi ovālu kāta caurumu un stipri uz priekšu vērstu gēlža galu. Tam blakus turpinās formas ar izliektu gēlzi, kas tālāk veido Dobeskalnu tipu. Par šīm formām man trūkst materiālu krājuma. Taču formas ar apaļi ovālu kāta caurumu ir ārpus šī pārskata robežām.

Vieglā un mazā Romintes tipa cirvja datējums ar B periodu un lielā, masīvā Salas un Sēlpils tipa – ar C periodu labi saskan ar to, ko mēs zinām par romiešu ķeizaru laiku šķēpu galiem. Kamēr B periodam raksturīgas mazās, plakanas formas,¹⁹ tikmēr C perioda formas ir prāvas, spēcīgu šķautni.²⁰ Mūsu šauros cirvjus Augšgalē jau C periodā rāda arī Bogojavļenska

¹⁸ *Aspelin J. R.* Antiquites du Nord finno-ougrien. – Helsinki, 1884. – T. V.

¹⁹ *Jahn M.* Die Bewaffung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr. – Würzburg, 1916. – S. 78, 80.

²⁰ Turpat. – 214. lpp.

rakumu ziņojums.²¹ Slatē (*Schlottenhof*) Jaunjelgavas apriņķī lielākā paugurā bijušas divas kārtas skeletu. Apakšējā kārtā VII skeletam klāt atrasts 230 mm garš šaurais cirvis un ap kaklu gredzens ar sēņu galiem (līdz. RK XV:8). Par šo gredzenu hronoloģiju sk. M. Eberta pārskatu.²² Bogojavlenska izraktās lietas diemžēl aizgājušas uz Maskavas Vēsturisko muzeju, un viņa publikācijai trūkst zīmējumu, tā šie svarīgie atradumi nav pieejami.

D perioda Sunākstes un Dobeskalnu tipa cirvju gala virziens uz priekšu atgādina franku kaujas cirvja attīstību. Tas izveidojās 5. gs. beigās par tipisku sviežamo cirvi, kura gēlzis vērsts uz priekšu. Mūsu cirvis par tādu nekļūst un nezaudē gēlža virzienu atpakaļ, tāpēc jādomā, ka tam šis veidojums rodas zem vakaru iespaيدا. Nebūs nedaudz pārdroši tā uzskatīt, jo meroviešu [merovingu] kultūras iespaيدا skaidri novērojami E periodā mūsu kaimiņos – Rītrūsijā.²³ Arī hronoloģiskie šķērši atkrīt, ja pieņemam, ka D un E periods laika ziņā iet paralēli un aptver VI–VIII gs., sekojot H. Kemkes pamatotajiem uzskatiem.²⁴

Sākot ar C periodu, šaurie un auļa cirvji iet Latvijā laika ziņā blakus. Salīdzināsim to izplatību. Jaunāsmuižas (Rīgas apr.) C un D perioda, Nitaures C perioda, Pļavniekkalna C, D perioda skeletu kapi un Lielvircavas Mazlauku muižas D, F perioda, Vecmoku D un F perioda prāvie atradumi devuši tikai auļa cirvjus, nevienu šauro cirvi (2. att). Nedaudzot dienvīdritu Latvijā atrastos eksemplārus ar zināmu drošību var piešķirt B periodam, jo tai laikā šauro cirvju tur trūkst, ja neskaita vienu maz raksturīgo no Sēlpils, turpretim citi atradumi zināmi;²⁵ piemēram, RK 337, 342, 344. Tāpēc varam apgalvot, ka dienvīdaustrumu Latvijā, sākot ar C periodu, valda šaurie

cirvji, turpretim vakaros – auļa cirvji. Tas norāda uz to, ka Lietuvas,²⁶ Zemgales, Augšgales un dienvīd Vidzemes skeletu kapiem raksturīgajā kultūrā²⁷ jāšķir austrumu un rietumu grupa. Vienā pusē dienvīdritu Vidzeme un Augšgale, otrā dienvīdvakaru Vidzeme un Zemgale. Kā šī robeža iet tālāk Lietuvā, tas pagaidām nav nosakāms.

Lai šo tēzi sīkāk pārbaudītu un dziļāk pamatotu, ir nepieciešami turpmāki pētījumi par rotu lietu tipiem, bet sevišķi par auļa cirvju formām.

Savilksim īsi kopā svarīgāko: Austrumbaltijas šaurais cirvis ar apaļu kāta caurumu, apaļu pietu un ļoti šauru, atpakaļ vērstu gēlzi B periodā parādās Austrumbaltijas rietumos – rietumu Lietuvā un tās pierobežas apgabalos. Šis cirvis ir mazs, viegls, lokā liektu gēlzi (1. att.: 1, B, Romintes tips). C periodā tas pazūd vakaros un pāriet uz austrumiem – rītu Lietuvu un dienvīdritu Latviju. Cirvis kļuvis liels, masīvs, gēlža liekums mazāks (1. att.: 2, C I, Salas tips). Jau C periodā gēlža izliekums tiek pārņemts uz augšu. Cirvis paliek joprojām masīvs un liels (1. att.: 3, C II, Sēlpils tips). D perioda sākums nes mazu asmens paplašinājumu; gēlža gals kļūst plānāks un dabū vieglu izliekumu uz priekšu. Cirvis top drusku mazāks (1. att.: 4, D I, Sunākstes tips). D perioda vidū cirvis atkal ir mazs, tā gēlzis plāns (1. att.: 5, D II Dobeskalnu tips). Blakus pastāv arī mazs, bet masīvs tips (1. att.: 6, D III, Saukas tips). D periodā novērojama ekspansija uz vakariem līdz Zemgales rietumiem (salīdz. 2. att.). Sākot ar C periodu, Austrumbaltijas šaurais cirvis valda dienvīdritu Latvijā, kamēr vakaru Vidzemē un Zemgalē valda auļa cirvis (salīdz. 2. att). Šie divi apgabali būs jāuzskata par savrupām kultūras grupām.

²¹ *Богоявленский С. К.* Раскопки в Лифляндской и Курляндской губерниях летом 1896 года // Труды десятого Археологического съезда в Риге 1896 г. – Москва, 1900. – Т. III – С. 113.

²² *Ebert M.* Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Præhistorische Zeitschrift. – 1913. – Bd. 5. – H. 3/4. – S. 538.

²³ *Åberg N.* Ostpreussen in Völkerwanderungszeit. – Uppsala, 1919. – S. 72–89.

²⁴ *Kemke H.* Kritische Betrachtungen über Tischlers Periode E der Ostpreußischen Gräberfeld // Sitzungsberichte der Altertums Gesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1914. – Bd. 23. – Teil I. – S. 1–57.

²⁵ В периодā jāliek RK III: 17 tipa aпроces, kā to rāda atradums, kas publicēts ar labām reprodukcijām: *Спицын А.* Курганы близ д. Пакалнишек, Ковенской губ. // Известия императорской археологической комиссии. – СПб., 1902. – Вып. 2. – С. 95–98. – Таб. IV–VI; *Butrimówne M.* Kurhany w Pakalniszkach w pow. Poniewieskim // Światowit. – Warszawa, 1900. – T. I. – S. 103–109. Pakalnišķos Panevēžas apr. pie sievietes skeleta atrasta emaljēta provinciālromiešu tipa fibula ar trīsstūra plāti pie galvas uz lociņa; apkakles gredzens ar tauru galiem, RK XV:3 tips, ripu galvas adata ar tālu stāvošām ripām, minētā RK III:17 tipa aпроces, gredzeni u. c. Šis atradums liek arī ripu adatu galvās meklēt attīstību un vienu daļu piešķirt B periodam.

²⁶ Par skeletu kapiem Lietuvā, Šauļu apr. (B, C, E per.): *Dowgirds T.* Pamiątki z czasow przedhistorycznych na Żmudzi. Melžynkapas w folwarku Vizdergi // Pamiętnik Fizyjograficzny. – Warszawa, 1888. – T. VIII. – Dz. 4. – S. 3–17; Pakalnišķi Panevēžu apr. (B per.) (*Butrimówne M.* Kurhany w Pakalniszkach w pow. Poniewieskim // Światowit. – Warszawa, 1900. – T. I. – S. 103–109; Mažani Švenčones apr. (C, D₂ per.): *Покровский Ф. В.* К исследованию курганов и городищ на восточной окраине современной Литвы // Труды девятого археологического съезда в Вильне 1893. – Москва, 1897. – T. II. – С. 174–181); Lovki Švenčones apr. (C, Dper.): Turpat. – 165. lpp; Borovaja Švenčones apr. (E per.): Turpat. – 156. lpp.

²⁷ *Ebert M.* Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland // Præhistorische Zeitschrift. – 1913. – Bd. 5. – H. 3/4. – S. 547.

^I Tagad Latvijas Vēstures muzeja.

^{II} Tagad kolekcija glabājas Latvijas Vēstures muzejā.

^{III} Bijušā Kurzemes provinces muzeja kolekcija, tagad sadalīta un glabājas vairākos Latvijas muzejos.

^{IV} Tagad glabājas Jēkabpils novadpētniecības muzejā.

^V Kolekcija Otrā pasaules kara laikā gājusi zudumā, tās lielākā daļa glabājas depasportizēta Berlīnē, Aizvēstures un Priekšvēstures muzejā (Museum für Vor- und Frühgeschichte Staatliche Museen zu Berlin).

^{VI} Vitauta Dižā Kara muzejs Kauņā.

^{VII} Ar terminu "ģelzis" F. Jākobsons ir apzīmējis cirvja asmens daļu no kātcauruma uz leju.

^{VIII} Par agrā dzelzs laikmeta šaurasmens kātcauruma cirvjiem vēl līdz mūsu dienām Latvijā nav speciālu pētījumu. Par agrā dzelzs laikmeta cirvjiem vēl līdz šim nozīmīgākais darbs ir Harija Mooras veiktā analīze Tartu 1938. gadā izdotajā darbā "Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. II Teil: Analyse" (485–508. lpp.). Jaunākos laikos šaurasmens cirvju klasifikācijai, ietverot arī agrā dzelzs laikmeta šaurasmens cirvjus, ir pievērsies lietuviešu pētnieks Arvids Melonaitis (Siaurašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (Tyrinejimu Metmenys) // Istorija. – Vilnius, 1997. – T. XXXV. – P. 48–77.). Agrā jeb romiešu dzelzs laikmeta cirvju apskatu plašākā teritorijā ir devis G. Kiferlings (Bemerkungen zu Äxten der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum // Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhundert. – Lublin; Marburg, 1994. – S. 335, 356).

^{IX} Tagad Latvijas Vēstures muzejā Ķeipenes Saliņu 4. kapa senlietas, RDM I 380 a–e (8. gs); Kokneses Pastamuiža, RDM I 1477 a–h (9. gs. sākums).

^X Priekuļu Kampi, 1. kaps, A 591–606. Kapa inventārs datējams ar 10. gs.

^{XI} Domāts Kokumuižas I depoziāts.

^{XII} F. Jākobsons katram tipam par pamatu ņem konkrētu atrastu cirvi, kas minēto tipu vislabāk raksturo. Romintes (*Rominten*) tips publicēts: Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1896. – Bd. 20. – S. 37, Fig. 1; Salas tips – Ābeļu Boķu I uzkalniņa 1. kapā A. Štokmaņa izrakumos iegūtais cirvis, JNM 1455:2, publicēts: *Štokmanis A.* Vecākā dzelzs laikmeta uzkalniņkapi pie Boķu mājām Jēkabpils apkārtnē // Latvijas Saule. – 1926. – Nr. 43/44. – 474. lpp., 4. att.; Sēlpils tips – no Sēlpils ienākušais cirvis, RDM T LIX 5?; Sunākstes tips – domājams, Sunākstes Rūķu uzkalniņā iegūtais cirvis, RDM III 113?; Dobskalnu tips – varbūt Kokumuižas I depoziāta cirvis, kas publicēts: *Urtāns V.* Senākie depoziāti Latvijā. – R., 1977. – 140. lpp. – 46.:32. att. Kokumuižas cirvi ir konservēti un ļoti sliktā stāvoklī, tā ka atrast tiešu analogiju F. Jākobsona zīmētajam nav izdevies. Saukas tips – varbūt Saukas Kalnadegļi, RLB 374 vai 375.

^{XIII} Agrāk *Rominten*, tagad Radužņoje Kaļiņingradas apgabalā Krievijā.

^{XIV} Mūsdienās cirvis tiek datēts ar jaunākā priekškristus dzelzs laikmeta beigām. Tāpat datējams arī nākošais. Sk.: *Nowakowski W.* Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego // Barbaricum. – Warszawa, 1995. – T. 4. – S. 36, 37.

^{XV} Agrāk Groß-Strengeln, Kr. Angerburg, tagad *Stregiel Wielki* (Polija).

^{XVI} Agrāk *Rudowken*, Kr. Lötzen, tagad *Rudowce* (Polija).

^{XVII} Kaps mūsdienu arheoloģijā tiek datēts nedaudz agrāk – ar fāzi A₃, t. i., ar laiku no 1. gs. vidus pr. Kristus līdz 1. gadu desmita beigām vai 2. gadu desmita sākumam pēc Kristus. Kapā atrastais *Jahn* 46 tipa piesis pēc analogijām Pševoras kultūrā tiek datēts ar A₃ fāzi (sk.: *Dąbrowska T.* Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania. – Warszawa, 1988. – S. 44).

^{XVIII} Latvijā tipiski šī tipa cirvi arheoloģiskajos atradumos nav pārstāvēti. Par Zemgales atradumu F. Jākobsons acīmredzot ir uzskatījis cirvi no Iecavas Strēlniekiem, RLB 427. Šā kapu uzkalniņa sākumu pēc kaklariņķa ar sēņgalvu galiem, RLB 415, var datēt ar fāzi C_{1a} – 2. gs. 2. puse un 3. gs. 1. ceturksnis. Par

Sēlijas atradumu varbūt domājis Boķu II uzkalniņa cirvi, A 2121.

^{XIX} Boķu II uzkalniņa 1. kaps pēc 4 spieķu riteņadatas datējams ar fāzi C_{1a} – 2. gs. pēdējo ceturksni un 3. gs. 1. ceturksni.

^{XX} A. Štokmaņa izrakumi 1922. gadā. Cirvis un kapa inventārs tagad Jēkabpils novadpētniecības muzejā, JNM 1455:1–3.

^{XXI} Lai arī nedaudzi, tomēr ir zināmi arī Rietumlatvijā, piemēram, savrupatradums Jaunaucē Raņķos, Rucavas Mazkatužu 23. kapā (A 9952:1). Kaps datējams ar fāzi B₂/C₁, t. i., 2. gs. 2. puse – 3. gs. sākums. Kapa inventārs labi iekļaujas V. Novakovska izdalītās Sembijas pussalas Dolheimas–Kovrovas kultūras 2. fāzes formu vidū (sal. *Nowakowski W.* Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt. – Marburg; Warszawa, 1986. – S. 50, 51).

^{XXII} Agrāk *Wiekau*, Kr. *Fischhausen*, tagad Hrustaļņoje, Zeļenogorskas raj., Kaļiņingradas apg., Krievija.

^{XXIII} Cirvis tiek datēts ar stadiju B₂/C₁, t. i., 2. gs. 2. pusi (sk.: *Nowakowski W.* Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt. – Marburg; Warszawa, 1986. – S. 50, 51. – Tab. III b, XVI d).

^{XXIV} Domāta Sembijas pussala. Viens no atradumiem ir F. Jākobsona tekstā jau minētais. Otrs bez tekstā minētā, jādama, ir Vikavas 14. kapā atrastais cirvis (sk.: *Heydeck J.* Das Gräberfeld von Wiekau // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia zu Königsberg. – Königsberg, 1909. – Bd. XXII. – S. 217–221).

^{XXV} F. Jākobsons acīmredzot domājis cirvi no Ances muižas, KPM 1075. Komentāru autoram cits līdz 1930. gadam atrasts šī tipa cirvis no Ziemeļkurzemes nav zināms.

^{XXVI} Acīmredzot te ir kāda kļūda. Te domāts Dreņģeru–Čunkānu kapulauks. Otrajā kapā cirvja nav, tāds ir 11. kapā. F. Jākobsons varbūt nejausi apvienojis abus kapus?

Komentāri

Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā ir saglabājušies rokrakstā vairāki šī raksta eksemplāri, no kuriem viens pabeigts vācu valodā (uz to darbā par dzelzs laikmetu Latvijā acīmredzot atsaucas H. Moora) un divi latviešu valodā, no kuriem vienam trūkst sākuma un vienas lappuses nobeiguma daļā. Izdevumam raksta teksts tiek dots pamatos pēc nepabeigtā, bet pilnīgākā rokraksta, trūkstojām daļām izmantojot otro rokraksta eksemplāru. Darbs acīmredzot ir uzrakstīts ap 1927. vai 1928. gadu, kādu laiku pirms nāves. Par to liecina fakts, ka tajā nav iestrādāti Viļņa un Tartu savāktie materiāli. Rakstu bija paredzēts pārstrādāt, papildinot ar jauniem savāktajiem materiāliem, jo Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā ir saglabājusies F. Jākobsona savākto šaurasmens cirvju kartotēka, kurā ir arī Tartu universitātes Arheoloģiskā kabineta (tagad Igaunijas ZA vēstures institūta Arheoloģijas centrā), Viļņas muzeju un zinātnisko biedrību fondos (daļa no šiem materiāliem Otrā pasaules kara gados gājusi zudumā) esošo cirvju skices. Viņa rokrakstu un kartotēku ir izmantojis savā darbā "Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr." Harijs Moora. Par to liecina atsauce uz

F. Jākobsona darbu,¹ gan arī fakts, ka, analizējot Latvijas arheoloģisko materiālu, ir izmantotas tikai tās Latvijas senlietas pirmskara Vācijas muzejos, kuru skices ir atrodamas arī F. Jākobsona arhīvā. Darbs ir interesants vispirms historiogrāfiskā nozīmē. Būtībā tas ir pirmais darbs tipoloģijā, ko veicis kāds latviešu arheologs. Protams, mūsdienās ir uzkrāts daudzkārt lielāks arheoloģiskais materiāls, un tas liecina, ka F. Jākobsona datējumi ne vienmēr ir pareizi. Tomēr uzmanība jāvērs uz sasniegumiem. Viņš ir pirmais, kas sadala agrā dzelzs laikmeta kolektīvo uzkalniņkapu kultūru Latvijā divās grupās: rietumu un austrumu. Tas parādās arī publicētajos darbos ("Dzelzs laikmets Latvijā"), tomēr pamatarguments šādai sadalīšanai ir palikusi uzmavas un kātcauruma cirvju izplatība kolektīvo uzkalniņkapu (ar akmeņu riņķi) kultūras apgabalā.

Interesantākā ir F. Jākobsona doma, kurā viņš mēģina Austrumlatvijas agrā dzelzs laikmeta šaurasmens cirvju ģenēzi saistīt ar agrākajiem atradumiem Austrumprūsijā. To pārņēmis ir arī H. Moora.² Tiešām tur ir šādi agrāki atradumi. Tiesa, tie nav īsti prūšu apdzīvotās teritorijas centrā, bet gan Mazuru apgabalā, kur mūsdienu poļu pētnieki izdala tā saukto Bogaševas (*Bogaczevo*) romiešu dzelzs laikmeta kultūru.³ Lai gan šo cirvju nav daudz, tomēr komentāru autoram ir zināmi (no tikko minētā V. Novakovska darba⁴) vēl vairāki bez F. Jākobsona rakstā minētajiem. Tādi ir 2 eksemplāri J. L. Pisanska (*Pisanskiego*) kolekcijā Berlīnes Aizvēstures un Priekšvēstures muzejā (*Museum für Vor- und Frühgeschichte*), MVFB II 1392 un 1393. Pa vienam Bartlikovas (*Bartlikowo*, senāk *Bartlikshof*) kapulauka 7. kapā un Lisovas (*Lisy*, senāk *Lissen*) kapulauka 67. kapā kopā ar prūšu sērijas acusaktām, kas ļauj minētos kapus datēt ar B₂a fāzi, t. i., 1. gs. 2. pusi un 2. gs sākumu. Tādējādi Mazuru apgabala šaurasmens cirvji ar apaļu kāta caurumu ir senāki vai hronoloģiski vienlaicīgi ar Austrumlatvijas senākajiem šaurasmens cirvjiem. Vēlāk rakstā "Senlatviešu ienākšana Latvijā" F. Jākobsons noteikti runā par kolektīvo uzkalniņkapu kultūras nesēju migrāciju Latvijā 2. gadsimtā (150.–200. g.) gotu spiediena rezultātā. Tāpēc jāpievērš uzmanība faktam, ka kolektīvās uzkalniņkapu kultūras austrumu grupas teritorijā ir vēl virkne atradumu,

kuriem paralēles var vilkt romiešu dzelzs laikmeta Bogaševas kultūras apgabalā. Agrākās ir dzelzs spieķadatas ar masīvo, šķērsgrīzumā rombveida galvu no Pāķu II uzkalniņa⁵ un Spietiņiem (VI 65:469) ar paralēlēm no Guti (*Guty*, agrāk *Gutten*), Gižicko raj. (agrāk *Kr. Lötzen*) vai Radužņoje Kaļiņingradas apgabalā, Krievijā (agrāk *Rominten*, *Kr. Goldap*). Šādas adatas tiek datētas ar fāzi B₁, t. i., ap 20. g. pr. Kr. – 70./80. g. pēc Kr.⁶ Taču sakari pastiprinās B₂ un B₂/C₁ fāzes laikā. Salīdzināšanai mucīnadata no Bogaševas kapulauka (*Bogaczevo-Kula*, senāk *Bogaczeven-Kullabücke*, *Kr. Lötzen*)⁷ un Boķu V uzkalniņa 1. kapa rotadata (A 11777:296), ar kuru tipoloģiski var saistīt profilētās galvas rotadatu tālāku attīstību uz vietas Latvijā. Vēl tajā pašā Bogaševas kapulaukā atrastās trīsstūra adatas ar atrotītu augšmalu, pēc M. Bresavas domām, ir prototips Pungu 4. uzkalniņa 1. kapa bronzas trīsstūradatai ar cilpiņu augšmalā.⁸ Vēlāka paralēle ir 3. gs. pirmās puses Bogaševas kapulauka⁹ rotadata ar gredzena galvu un attiecīga adata Latvijā no Grenču Daibjiem (A 2337).¹⁰ Tas rosina domāt, līdzīgi F. Jākobsonam, ka kolektīvo uzkalniņkapu kultūras ģenēze Latvijā un Lietuvā ir kādā mērā saistīta ar Bogaševas kultūru, bet uzkalniņkapu kultūras rietumu grupa ar Sembijas pussalas (Dolheimas–Kovrovas kultūras) un Lietuvas piejūras (Kurmaiču kapulauks) ietekmēm, ko izsauc gotu spiediens Vislas lejtecē un pārvietošanās uz Vislas vidusteci un Rietumbugas lejteci (t. i., Valbarkas kultūras Lubovices (*Lubowidz*) fāzes laikā).¹¹ Taču tas nav komentāru, bet nopietna raksta uzdevums, kam par pamudinājumu varētu būt F. Jākobsona izteiktā doma.

Otra ļoti interesanta doma ir par iespējamo kolektīvo uzkalniņkapu kultūras austrumu grupas ekspansiju Zemgalē D periodā, atstājot Dobeskalnu, t. i.,

¹ Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 J.n.Chr. – Tartu, 1938. – T. II. – S. 488.

² Turpat. – 485. lpp.

³ Nowakowski W. Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego // Barbaricum. – Warszawa, 1995. – T. 4.

⁴ Turpat. – 36.–38. lpp.

⁵ Bresava M. Jauni materiāli par sēļu kolektīvo uzkalniņu kapulaukiem // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1966. – Nr. 5. – 46., 51. lpp., II tab.:2.

⁶ Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w.n.e. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – S. 358, ryc. 162 d; Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens. – S. 181, ryc. 132: f.

⁷ Gaerte W. Urgeschichte. – S. 394, ryc. 184:e.

⁸ Okulicz J. Cmentarzysko z okrezu Rzymyskiego odkryte w miescowości Bogaczevo, no przysiółku Kula, pow. Giżycko // Rocznik Olsztyński. – Olsztyn, 1958. – T. I. – S. 86, 87, ryc. 4 d, e; Bresava M. Jauni materiāli par sēļu kolektīvo uzkalniņu kapulaukiem // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1966. – Nr. 5. – 48.–51. lpp., II tab.:23.

⁹ Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich.. – S. 414, ryc. 197: a, b.

¹⁰ Šnore R. Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aizvēstures materiāli. – R., 1930. – I laid. – 43., 44. lpp., I tab:11.

¹¹ Wolagiewicz R. Lubowidz. Ein birituelles Gräberfeld der Wielbark-Kultur aus der Zeit vom Ende des 1. Jhs. v. Chr. bis zum Anfang des 3. Jhs. n. Chr. – Krakow, 1995.

Kokumuižas I depozīta šaurasmens cirvjus ar apaļu kātcaurumu. Arī šī doma prasa jaunu speciālu pētījumu apjomīga raksta veidā, jo jāpievērš uzmanība faktam, ka ar šo laiku Zemgalē notiek pāreja uz līdzenajiem kapulaukiem. Ar 5.–6. gs. datējami šaurasmens cirvji ar apaļu kātcaurumu ir labi pazīstami Centrālīetuvās līdzenajos kapulaukos.¹² Kokumuižas I (Dobeskalnu) depozīts varētu būt spilgts liecinieks cīņām, ar ko saistās Centrālīetuvās līdzeno kapulauku izplatīšanās ziemeļu virzienā, samazinot kolektīvo uzkalniņkapu kultūras izplatības areālu. Līdzīgas domas F. Jākobsons pauž rakstā par senlatviešu ienākšanu Latvijā. Savukārt tas izsauc uzdevumu diezgan plašu izplatīšanos Aiviekstes baseinā un Sēlijā, kur agrākos netraucētu kapu inventāros pazīstami galvenokārt šaurasmens kātcauruma cirvji. Agrī uzdevumu cirvji kapu inventāros ir zināmi tikai Pungu 4. uzkalniņa 1. kapā un Boķu V uzkalniņa 1. kapā, par kuru hronoloģiju tika jau runāts. Visumā uzdevumu cirvjus Sēlijā un Austrumvidzemē pārstāv vairāk 5.–6. gadsimta formas. Zemgalisko formu nesēju ekspansija varbūt savukārt izsauc apbedījumu pārtraukumu ap 5. gs. sākumu veselā virknē minētā apgabala uzkalniņu senkapu?

Vēl interesants ir rakstā paustais viedoklis, ka šaurasmens cirvji ar liekumu asmens daļas (F. Jākobsona ģelzis) vidusdaļā ir hronoloģiski senāki par cirvjiem ar liekumu tuvāk pie kātcauruma. Ja pieņemam, ka Austrumbaltijas šaurasmens cirvis cēlies

Mazuros, tad tas tā ir, un šī doma būtu pārbaudāma Latvijas arheoloģiskajā materiālā. Tomēr gan Mazuru, gan Austrumlatvijas šaurasmens kātcauruma cirvju ģenēze būtu arī jāapskata ciešākā sakarībā ar tā sauktā skitu tipa ķīļveida cirvju ietekmēm. To vēlās formas pēc baltkrievu pētnieku novērojumiem kā kaujas cirvjus izmantoja vēl pēdējos gadsimtos pirms Kristus,¹³ taču, iespējams, arī vēlāk.

Jautājumā par F. Jākobsona izstrādāto tipoloģisko rindu jāteic, ka, lai gan tā ir ļoti loģiski uzbūvēta, tomēr mūsdienu arheoloģiskais materiāls to neapstiprina. Ne vienmēr masīvie, garie šaurasmens cirvji ir agrākie. Tā viņa izdalītā C I vai C II tipa cirvji ir iegūti arī 4. gs. kapos, kā, piemēram, Melderišķu I uzkalniņa 1. kapā, H. Mooras pētītā Boķu uzkalniņa N kapā (A 2121).¹⁴ Boķu kapulauka VIII uzkalniņa 16. kapā 12,4 cm garš šaurasmens cirvis ar apaļu kātcaurumu (A 11777:417) ir atrasts kopā ar četrspieķu riteņradu (A 11777:416), kas ļauj minēt kapu datēt ar fāzi C_{1a} jeb 2. gs. pēdējo ceturksni — 3. gs. pirmo ceturksni. Lai gan F. Jākobsona izdalītā vēlā D III Saukas tipa raksturīgi cirvji ir atrasti samērā vēlos kapu kompleksos, kā, piemēram, ar 6. gs. beigām — 7. gs. sākumu datējamā Plinkaigales kapulauka 228. kapā,¹⁵ tomēr tie ir sastopami arī krietni senākos kapos. Tāds piemērs ir Saukas Razbuku kapu uzkalniņa 1. kops, ko E. Šnore ir datējis ar 4. gs.¹⁶

¹² Kazakevičius V. Plinkaigalio kapyninas // Lietuvos archeologija. — Vilnius, 1993. — T. 10. — P. 60.

¹³ Шадыро В. И. Ранний железный век Северной Белоруссии. — Минск, 1985. — С. 51, 52.

¹⁴ Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. — R., 1993. — 65., 66. lpp.

¹⁵ Kazakevičius V. Plinkaigalio kapyninas // Lietuvos archeologija. — Vilnius, 1993. — T. 10. — P. 40, 112. — Pav. 69.

¹⁶ Šnore E. Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. — R., 1993. — 13., 54. lpp.

Romiešu monētas Latvijā un Lietuvā

Vairākās vietās Latvijā un Lietuvā ir atrastas Senās Romas ķeizaru naudas. Pēdējais ievērojamākais atradums Latvijā ir Rucavā Liepājas apr., kur 1925. gadā izrakumus senajos kapos izdarīja prof. E. Vāle. Kopā ar divus gadus agrāk izraktām naudām Rucavā atrasti 12 vara naudas gabali.^I Līdzīgs ir pēdējais atradums Lietuvā, senkapos pie Naruišiem, Kelmē apr., no kurienes 1926. gadā Kauņas pilsētas muzejā ienākušas 8 vara naudas.^{II}

Kad šīs senās un tālās valsts naudas ievestas? Tūdaļ pēc kaluma vai kādu laiku vēlāk?

No kurienes un pa kādu ceļu naudas nākušas? No Gallijas pa jūrasceļu ap Dāniju vai no mums tuvākās Romas provinces Pannonijas (tagad Ungārija), ejot gar Karpatu rietumiem un tad lejup pa Vislu, vai arī no dienvidu Krievijas pa Dņestras, Bugas, Vislas un Dņepras–Nemunas ceļu?

Kas naudas šurp vedis? Vai pareizs ir populārais uzskats, ka tie bijuši romiešu tirgotāji, kuri mērojuši tālo ceļu uz mūsu zemēm dzintara dēļ? Jeb vai naudas atnesušas kādas uz ziemeļiem plūstošas tautas, nākdamas no Romas valsts pierobežas apgabaliem? Tādas domas aizstāv daži krievu pētnieki.^{III} Viņi saista romiešu naudu izplatīšanos ar slāvu tautu ekspansiju.^{IV} Jeb vai romiešu naudas plūdušas šurp tirdzniecības ceļā no dienvidu Krievijas sakarā ar gotu virzīšanos pretējā virzienā, t. i., no Zviedrijas uz dienvidu Krieviju? Tāds uzskats valda vācu un skandināvu pētnieku starpā. Minēto tirdzniecisko kustību varētu būt izsaukuši dienvidu Krievijā nonākušo gotu sakari ar ziemeļos palikušajiem ciltsbrāļiem.

Šo jautājumu starpā svarīgākais un sarežģītākais ir laika jautājums: kad romiešu monētas ievestas? Tas saistās ar citiem pavedieniem, ar kuru palīdzību nosaka mūsu dzelzs laikmeta vecāko kapu atradumu vecumu. Sakarā ar importa laika jautājumu noskaidrosim arī pārējos jautājumus par ievēšanas ceļiem un ievēšanas iemesliem vai apstākļiem, kas to sekmējuši.

Atzīmēsim papriekš naudas atradumu apstākļus – kur tās atrastas, un kādas ir atrastās naudas.

Vienkārt, tās atrod senos kapos. Mirušajam līdzī doto priekšmetu starpā atrod arī naudas gabalus,

visbiežāk pa vienam, bet arī vairāk. Klaipēdas apgabalā, Oberhofas kapu laukā, ir līdz 10 gabaliem vienā pašā kapā.^V Šī paraža nāk no antīkās pasaules, kur to saista ar ticību par upi, kas šķir šo pasauli no ēnu valsts. Nauda nomirējam vajadzīga, lai maksātu laiviniekam, kas ceļ pāri nāves upei. Otrkārt, naudu atrod zemē noslēptu noguldījumu veidā. Ceļojošie tirgotāji vai arī atsevišķi krājēji (bagātņieki) naudu aprakuši zemē, lai vajadzības gadījumā noguldījumu atkal izraktu. Dažos gadījumos noguldītāji noslēpuši naudu zemē, lai varētu to lietot viņā saulē pēc nāves.

Neievērosim šeit Latvijas ziemeļu daļas atradumus.^{VI} Ziemeļu Vidzeme un ziemeļu Latgale mūsu dzelzs laikmeta vecākajos periodos saistās ar Igauniju un Somiju. Turpretim dienvidu Latvija ir ciešā vienībā ar Lietuvu. Šai vienībai ir tik ciešs raksturs, ka nevar vilkt robežas tagadējās Latvijas un Lietuvas robežas virzienā. Latvijas un Lietuvas kultūrā var gan izšķirt novadus, ja iet no vakariem uz rītiem. Romiešu naudu atradumi koncentrējās abu zemju rietumos, sevišķi Klaipēdas apgabalā.

Reģistrētajās vietās atrastas 414 vara un 31 sudraba nauda.^{VII} Vara nauda pilnīgi dominē ar 93% pret 7% sudraba naudas.

Tās kalšanas laiks ir pirmie 250 gadi pēc Kr., ja neievērojam 11 gabalus 3 gs. beigu un 4 gs. naudas, kuras esot atrastas Veļonā^{VIII} un Bronsmindē Bauskas apr. Šo atradumu naudas jāizslēdz no drošo naudu vidus, jo mūsu kaimiņos Ritprūsijā un Zviedrijā, kur mūsu naudām laika ziņā līdzīgo naudu skaits sniedzas tūkstošos, tik vēlas naudas ir visai retas. Mūsu pārējās naudas rāda šādu ainu. Apmēram 40 % atšifrēto naudu kalts Antonija Pija un Marka Aurēlija laikā (138.–180. g.). Visretākās ir 1. gs. naudas, tāpat retas ir 3. gs. (pirmās puses) naudas. Viņu starpā biežākie ir Aleksandra Sevēra (222.–235. g.) un Hadriana (238.–244. g.) kalumi.

Pāriesim tagad uz hronoloģisko jautājumu. Vienkāršākais būtu domāt, ka naudas ievestas tūlīt pēc kaluma. Tādas domas aizstāv vēl tagad kāds jauns zviedru numismāts Sture Bolins.^{IX} Līdzīgās domas savā laikā izteica ievērojamais Ritprūsijas pētnieks Oto Tišlers (*Tischler*). Ievērodams, ka vairums ieves-

to naudu kalts Antonija Pija un Marka Aurēlija laikā, viņš importu izskaidroja ar pastiprinātu tirdzniecību starp Romas valsti un ziemeļu zemēm, kas būtu sākusies pēc Markomāņu kariem (166.–180. g.) ap 200. gadu. Mazliet modificētas līdzīgas domas aizstāv sirmāis zviedru pētnieks Oskars Almgrēns. Viņš domā, ka naudas ieveduši goti, kas virzījušies no Vislas grīvas uz dienvidu Krieviju. 2. gs. otrajā pusē viņi vēl būtu uzturējuši mierīgas attiecības ar Romas valsti un naudas ieguvuši tirdzniecības ceļā.

Visvienkāršākajai atbildei, ka visas naudas ievestas tūliņ pēc kaluma, runā pretim divi novērojumi. Tos atzīmējis jau Oto Tišlers savos pēdējos rakstos ap 1890. gadu. Vienkārt, kapos un depozītos 1.–2. gs. naudas sastopamas kopā ar 3. gs. sākuma naudām. Otrkārt, 1.–2. gs. naudas kapos guļ kopā ar tādām pašām senlietām kā 3. gs. naudas. Tas rāda, naudas importētas vienā periodā un ka pirmo divu gs. naudas nav ievestas vismaz daudz agrāk par 3. gs. naudām.

Lai pārlicenošāk atbildētu uz hronoloģisko jau-tājumu, pieskarsimies mūsu vecākā dzelzs laikmeta periodizācijai.

Mūsu vajadzībām pietiks, ja paliksim pie tiem lielos vilcienos ieturētajiem pamatiem, kurus gandrīz pirms 50 gadiem licis Oto Tišlers. Apstāsimies pie diviem viņa periodiem, kurus nosauksim par romiešu ķeizaru laikmeta pirmo un otro periodu. Tišlers tos apzīmēja ar burtiem B un C.

Katram periodam ir sava īpatnēja seja, savs īpatnējs stils. Tajā raksta savus iespaidus ārējie iespaidi, kuri liecina par sakariem ar citām zemēm.

Katra perioda īpatnības vislabāk novērojamas rotas lietās. To starpā sevišķi saktis ir ļoti jutīgas pret gaumes maiņām. Saktis uzrāda lielāko variantu skaitu, tāpēc tās izlieto kā labāko priekšmetu seno periodu raksturošanai.

Pirmajā periodā pie mums ierodas saktis, kuru paraugi veidojas germāņu zemēs no priekškrīstus laikmeta ķeltiskām formām zem spēcīga provinciālromiska iespaida. Provinciālromiskais iespaids ir tik stiprs, ka Tišlers visas šī perioda saktis uzlūkoja par provinciālromisku fabrikātu. Bija vajadzīgs speciāls pētījums, lai pierādītu, ka Ziemeļeiropā atrodamās saktis ir vietēji veidojumi. No Romas valsts ir ievesti nedaudzi objekti. Mums radniecīgās zemēs, Vislas, pareizāk, Pasarges austrumos Rītrūsijā un Lietuvā, arī Latvijā pazīstami vairāki provinciālromisku saktu atradumi. Mazāku lomu spēlē bronzas, stikla un māla trauki un citi objekti. Tālāk rietumos germāņu zemēs trauku imports ir lielāks. Ievestās lietas, kuras atrod pirmā perioda kapos, atļauj noteikt šī perioda laiku, jo Romas valstī tās atrod, vienkārt, kapos kopā ar

līdzīgi dotām naudām, otkārt, tās atrod Romas kastellos, no kuriem daudzi pastāvējuši tikai īsu laiku. Mūsu ziemeļu formas atrod, gan reti, arī Romas robežu apgabalos, kas savukārt apstiprina mūsu pirmā perioda datējumus. Tādā kārtā ar mūsu pirmo periodu datē pirmos divus gadsimtus pēc Kristus. Par 3. gs. pēc Kr. pētnieku domas dalās, bet divi ievērojami skandināvu pētnieki S. Millers un O. Almgrēns skaita vēl 3. gs. pirmo pusi pie pirmā perioda. Šī pirmā perioda kapos romiešu naudu nav. Trūkst pierādījumu, ka romiešu naudas būtu ievestas pirms 2. (3.) gs. pēc Kr.

Pirmā perioda importētās romiešu lietas rāda arī, ar kādu apgabalu mums pastāvējuši sakari šai laikā. No tām varam spriest arī, pa kādu ceļu imports noticis un kādi bijuši tā cēloņi.

Agrās, spēcīgi profilētās saktis (Almgren, 67 un 68), saktis ar lociņa spārnēm^x (līdz. Almgren, 238), saktis ar diviem lociņa mezgliem^{xi} (Almgren, 236 un 237) visvairāk raksturīgas senajai Pannonijai. Arī emaljētām saktīm ar lociņa plāksni (Pamuša un Pakalnišķi^{xii}) vienīgā paralēle man zināma Ungārijā.^{xiii} Tāpat vienīgajai mūsu zemē pazīstamajai romiešu lampiņai, kas atrasta Kapsēdē Liepājas apr., tuvākās paralēles atrodamas Ungārijā. Atzīmēsim vēl O. Almgrēna smalkos novērojumus par Rītrūsijas (Sambijas) sakariem ar Čehiju 1. gs. Sakaru otrādā virzienā pierāda senajā Karnutā (pie Vīnes) atrastās prūšu sērijas acainās saktis.^{xiv} Tātad pirmajā periodā Rītrūsijai, Lietuvai un Latvijai pastāvējuši sakari ar Donavas vidusdaļu. Šos sakarus droši var saistīt ar Romas dzintara tirdzniecību, par kuru stāsta Plīnijs. Dzintara tirdzniecība būs bijusi par cēloni romiešu lietu importam, bet šī tirdzniecība nenes līdzīgi romiešu naudas. Vismaz to nevar pozitīvi pierādīt. Mēs jau atzīmējām, ka pirmā perioda kapos naudu nav.

Otrs periods sākas, kad kapu atradumos parādās jaunu saktu forma, kura ātri izspiež pirmā perioda formas, tā ka nozīmi patur tikai viena sērija – triju šķēršu saktis^{xv} (Almgren, 96). Jaunā forma ir stopa saktis ar aptīto kāju^{xvi} (Almgren, 161 un 162). Blakus tai arī citas saktis dabū stopa konstrukciju, t. i., apakšējo stiegru – spirāles galu savienojumam. (Pirmā perioda saktīm ir raksturīga augšējā stiegra, kuru satur kāstītis pie saktis galvas.) Kopā ar jauno sakti, kuras adatas gultne radīta, atlokot uz leju saktis kāju un galu aptinot ap kāju pie lociņa (saktis ar aptīto kāju), kapos ierodas romiešu naudas.

No kurienes nāk šī jaunā saktu forma? Atbildot uz šo jautājumu, mēs noskaidrosim arī to, no kurienes nāk romiešu nauda, kas pavada tās ierašanos pie mums.

Sakts ar aptīto kāju vecākos, vienkāršākos varian-
tos ir konstruktīva, arhaizējoša forma. Tā pieslien-
as kādai ķeltiskai priekš Kristus laikmeta saktij, kura
izlikta no viengabala drāts. Bet, kamēr ķeltiskai sak-
tij kāja uzlocīta uz augšu un tad gals aptīts ap lociņu,
tikmēr saktij ar aptīto kāju kājas gals nolocīts uz
leju. Sakts ar aptīto kāju ir pārveidots no ķeltiskās
sakts. Vienkāršākās un vecākās saktis ar aptīto kāju
ir sastopamas dienvidu Krievijā. Prof. M. Eberta
pētījumi ir pierādījuši, ka tur ir tās dzimtene. 3. gs.
vidū tā parādās romiešu ziemeļu robežu apgabalos,
iespiežas Grieķijā, izplatās uz Kaukāzu, Rumāniju,
Ungāriju, iet uz Okas upes baseinu vidus Krievijā,
nāk uz Poliju, Lietuvu, Latviju, Igauniju, Somiju,
Skandināviju un rītu Vāciju. Sevišķi daudz atradumu
zināms Rītrūsijā.

Apmēram pa tiem pašiem apgabaliem izplatīti
gandrīz vienāda rakstura romiešu naudu atradumi.
To sakarus ar sakti ar aptīto kāju Latvijā, Lietuvā,
Rītrūsijā un retāk Zviedrijā apliecina kapu atradumi.
Ir tomēr viena acīs krītoša starpība starp Krievijas,
Skandināvijas un Vācijas atradumiem vienā pusē un
Rītrūsijas, Lietuvas un Latvijas naudām otrā pusē.
Ģermāņu zemēs, arī Polijā un Krievijā pārsvarā ir
sudraba naudas, kamēr Latvijā, Lietuvā un Rītrūsijā –
vara naudas. Spilgts piemērs ir Gotlande. Tur
atrastas 5016 sudraba un tikai 2 vara naudas.
Turpretim Latvijā^{xvii} 218 vara un 27 sudraba naudas,
Lietuvā 196 vara^{xviii} un 7 sudraba,^{xix} Rītrūsijā ap
2250 vara un ap 3880 sudraba naudu gabalu.^{xx} Tas
rāda, ka arī naudu importa ziņā Latvija, Lietuva un
Austrumprūsija atšķiras no ģermāņu zemēm.

Iemesli, kas izsauca naudu izplatīšanos, meklē-
jami tur, kur ir dzimtene saktij ar aptīto kāju, –
dienvidu Krievijā. Arī vairāki Lietuvā un Rītrūsijā
atrasti naudas gabali ar grieķu uzrakstiem, kuri kalti
Romā valsts austrumos, norāda dienvidrītus par
mūsu naudu avotu. Pie tā mēs vēl atgriezīsimies.

Mēģināsim noskaidrot, kad imports noticis. Te
labāko pamatu dod Rītrūsijas kapu atradumi. Saktis
ar aptīto kāju Rītrūsijā (arī pie mums) pazīstamas
vecākās, vienkāršākās formās un jaunākās, dažādi
izveidotās un izgreznotās formās. Vienkāršākās for-
mas pieder pie otra perioda sākuma. Minēju jau, ka
romiešu naudas, kas kaltas 3. gs., ir samērā retas.
Bet arī šīs retās naudas trijos man zināmos gadījumos
ir atrastas kopā ar vecākām saktīm ar aptīto kāju (līdz
Almgren, 161 un 162), tātad jau otrā perioda sākuma
kapos. Tās ir Aleksandra Severa un Gordiāna III
kalums. Vēl svarīgāks ir ceturtais atradums, kur
pirmā perioda otrās puses forma (jānoskaidro) atrasta
kopā ar Filipa Arāba (246.–249. g.) naudu. Tāda

parādība, ka viena perioda beigu formas retumis
sastopamas kapos, kuri patiesībā pieder otra perioda
sākumam, ir pilnīgi likumīga. Tie ir pārejas laika
kapi, kuri liecina, ka divi periodi bez starpbrīža seko
viens otram.

Par pirmajiem trim kapiem varētu vēl šaubīties,
vai tie pieder patiesībā otra perioda otrai pusei.
Agrākās saktis varētu būt uzglabājušās līdz perioda
beigām un tad sastapušās ar 3. gs. otrā ceturkšņa
naudām. Ceturtais kops rāda, ka ar 3. gs. naudām
retumis satiekas arī pirmā perioda formas, kuras var
piederēt tikai otrā perioda sākumam. Tāpēc pieskaitīt
minētos trīs kapos pie sākuma formām nav nekāda
iemesla. Minētos četrus kapos varam uzlūkot par
datējošiem otrā perioda sākumam. Tas noliekams
ne agrāk par 3. gs. vidu, kad kaltas šais četrus kapos
atrastās naudas. Vecākām 1., 2. un 3. gs. naudām
nav nekādas datējošas nozīmes. Tās ievestas reizē
ar 3. gs. vidus monētām.

Bet monētas norāda tikai laiku, kad tās guldītas
zemē. Cik ilgs laiks pagājis pēc to kalšanas, kamēr
tās nonākušas līdz mums, par to grūti spriest. Novē-
rojumi depozītos tais zemēs, kur valda naudas saim-
niecība, rāda, ka tur naudām ir apmēram vienas pa-
audzes mūžs – kādus 30 g. pēc kalšanas naudas ir
apgrozībā. Ārpus šādu naudas saimniecības zemju
robežām tas nevar būt mazāks. Pieliekot tikai 30–50
gadus pie minēto 3. gs. otrā ceturkšņa un vidus naudu
kalšanas laika, mēs dabūjam trešā gs. beigās jeb laiku
ap 300. gadu. Tātad tikai 3. gs. beigās var būt sācies
otrais periods, kurš nes mums romiešu naudas.

Pāriesim tagad uz importa raksturu. Vai tautu
kustība jeb vai tikai pastiprināta tirdzniecība izsau-
kusi otra perioda iestāšanos ar tā dienvidu Krievijas
saktu formām un romiešu naudām? Kāda tauta valda
dienvidu Krievijā ap 300. gadu? Romieši kopš 3. gs.
tur pazīst gotus. Tacīts atzīmē gotus Vislas grīvā.
Vēsturnieki spriež, ka apm. 2. gs. vidū goti virzījušies
no Vislas grīvas pa Vislu apgāš uz dienvidu Krie-
vijā, un sakarā ar viņu kustību ved tautu kustību,
kura izpaužas markomāņu karos. Goti esot daudzas
tautas izspieduši no viņu dzīvesvietā, un tās lau-
zās iekšā Romas Donavas provincēs.

Skandināvu un vācu pētnieki ar gotu kustību iz-
skaidro dienvidu Krievijas formu ieplūšanu zieme-
ļos, tāpat romiešu naudu importu. Dienvidu Krievijā
ieplūdušie goti esot uzturējuši sakarus ar dzimtenē
palikušajiem ciltsbrāļiem un radījuši plašu tirdzniecī-
bu starp dienvidu Krieviju un Skandināviju. Kustī-
bas tirdzniecisko raksturu apliecina tas, ka tā visumā
maz aizskar vai pārveido kultūras novadu robežas.
To rāda arī tāds fakts, ka vecā tirdzniecības mezglā

Romiešu monētu atradumu vietas Latvijā un Lietuvā (karti pēc F. Jākobsona arhīva materiāliem sastādījis J. Ciglis):
 1 – Kazemnieki; 2 – Bulduri; 3 – Dandāle; 4 – Vaiņode; 5 – Bronsminde; 6 – Jaunzemji; 7 – Graši; 8 – Kapsēde;
 9 – Mazkatuži; 10 – Anduļi; 11 – Augštakiemji; 12 – Barsdūni; 13 – Laisti; 14 – Minijas ieleja; 15 – Naruiši;
 16 – Nimerzate; 17 – Pleskuči; 18 – Petreļi; 19 – Priekule; 20 – Skeri; 21 – Stranga; 22 – Šerni; 23 – Veļona;
 24 – Vēžaiči; 25 – Vilkiči

Gotlandē atrasts vairāk nekā 5000 denāru, tas ir, 5/7 no visiem denāriem, kas atrasti Skandināvijas zemēs. (Līdzīga parādība ir ar arābu naudu atradumiem 9.–10. gs.)

Skandināviešu un vācu pētnieku lielākā daļa šo kustību datē ar 3. gs. sākumu vai vidu. Citi turpretim domā, ka tā sākās ap 300. gadu. Pie tāda slēdziena nonācām arī mēs. Mēģināsim to atbalstīt ar kādu vēsturisku ziņu.

Gotu vēsturnieks Jordans, kas rakstījis 6. gs., vēsti par lielu gotu valsti dienvidu Krievijā. Viņu ķēniņam Ermanariham klausījušas daudzas ciltis (*venethi, sclaveni, anti, merens, mordens* u. c.), daudzas no tām nevar vairs identificēt. Ar diplomātiju un kara sekmēm viņš padevinājis sev arī aistus, kas mituši Ģermāņu jūras malā. Ermanarihs miris lielā vecumā huņņu iebrukuma laikā, un viņa valsts izirusi.

Salīdzinot šo tradīciju ar arheoloģisko materiālu, jāatzīst liela saskaņa. Dienvidu Krievijā, Okas baseinā un apgabalā starp dienvidu Krieviju un Baltijas jūru ir izplatīta sakts ar aptīto kāju, kuras izplatīšanu piešķir gotiem, un gandrīz tai pašā apgabalā izplatīti romiešu naudas atradumi. Bijuši apstākļi, kas sevišķi sekmējuši tirdzniecību un vienādu rotas lietu izplatīšanos. Atzīstot minēto vēsturisko tradīciju, mums romiešu ķeizaru laikmeta otrais posms jādatē ar 4. gs.

Vēl mums jāpieskaras pie kāda jautājuma. Kāpēc tirdznieciskā kustībā, kuru mēs datējam ar 4. gs., dažos apgabalos nav jaunāku naudu par 250. g., piemēram, Sembijā naudas visumā izbeidzas pat agrāk, apm. ap 160. gadu. Tomēr tās sastopamas tikai kopā ar 4. gs. lietām.

Atbildi dod vēsturnieku ziņa, ka goti pēc 150. g. dodas pa Vislu augšup un izsauc cīņas uz romiešu robežām. Ja naudas gājušas pāri Romas robežām tirdzniecības ceļā, tad karš šādu tirdzniecību iznīcina. Ap 250. gadu goti uzsāk plašus laupīšanas gājienus no dienvidu Krievijas un arī tur iznīcina tirdzniecību. Šai laikā tad izbeidzas Romas naudu plūšana pāri ziemeļaustrumu robežām. Gotu valstī cirkulē tikai mierīgos laikos, priekš gotu ierašanās tezaurētās naudas. Pa Vislas ceļu nāk naudas, kas uzkrātas vairumā 2. gs. vidū, pa Dņepras–Nemunas ceļu 2. gs. beigū naudas.

Atbildot uz izvīrītājiem jautājumiem, īsi var sacīt: romiešu naudas Latvijā un Lietuvā ieplūdušas tirdzniecības ceļā starp Romas valsts pierobežas apgabaliem un mums. Šī tirdzniecība norisinājusies gotu valstī 4. gs. Tā notikusi pa divi ceļiem – Dņepras–Nemunas un Dņestras–Bugas–Vislas ceļu. Latvija ar Lietuvu izlietojusi pirmo, Rītprūsija – otro ceļu.

¹ Mūsdienās ir zināmas no Rucavas Mazkatužiem 17 monētas, 10 monētas no E. Vāles (*Wahle*) izrakumiem un 7 agrāk atrastas. Šajā skaitā nav ietvertas E. Šturma 1942. gadā izrakumos iegūtās romiešu monētas.

² F. Jākobsona arhīvā ir saglabājusies viņa vēstule no Kēnigsbergas E. Volteram Kauņā, kurā ir aprakstītas un noteiktas Naruišos (*Naruišiai*) atrastās monētas. Viņš lūdz prof. Lenca (*Lenze*) vārdā fotogrāfijas priekš universitātes Numismātiskā kabineta. Uz tās pašas vēstules ir E. Voltera atbilde, ka minētās monētas ir atrastas Naruišos pie Kelmes, kapu uzkalniņā ar akmens riņķi, kas pēc Tišlera tiek datēts ar 3.–4. gs.

³ Darbs sarakstīts bez atsaucēm, tikai dažās vietās ir atzīmēts, ka tur domāta atsaucē.

⁴ Šis uzskats radies sakarā ar vairāku pētnieku viedokli, ka slāvu pirmdzimtene ir pie Donavas, ko joprojām aizstāv daži pētnieki, piemēram, N. Trubačovs. Protams, nevienam vairs nesaista romiešu monētu ieplūšanu barbaru zemju austrumu daļā ar slāvu ekspansiju.

⁵ Senāk Oberhofas, tagad Aukštakiemju kapulauks Lietuvā. F. Jākobsonam ir tomēr bijusi kļūdaina informācija. Šī kapulauka 369. kapā atrasta 21 monēta, bet 40. kapā 9 gabalas. Diemžēl nevienā no kapiem nav atrastas tieši 10 monētas. Iespējams, ka F. Jākobsons laikā, kad minēto rakstu rakstījis, varbūt nav iepazinis visus šī kapulauka materiālus.

⁶ F. Jākobsona piezīmēs ir arī ziņas par romiešu monētu atradumiem akmeņu krāvuma kapulaukos, bet, kā jau autors minējis, viņš tās nav izmantojis šajā rakstā.

⁷ Ziņas par romiešu monētām Latvijā F. Jākobsona arhīvā ir sastopamas no šādām vietām: Jaunzemji (depozīts) – 125 vara; Kazzemnieki (depozīts) – 2 sudraba; Rucava (savrupatradumi un E. Vāles (*Wahle*) izrakumos iegūtās) – 12 vara; Vaiņode (depozīts) – 15 vara, no kurām viena antikā; Bulduri (depozīts) – 7 vara; Dandāle (depozīts) – 44 vara; Graši (savrupatradums kapulaukā) – 2 vara; Baldones Draki – 1 sudraba [ziņas par sudraba monētu (vai romiešu?) gan tikai F. Jākobsona arhīvā]; Bronsminde (depozīts) – 6 vara un 1 sudraba; Kapsēde (depozīts?) – 21 sudraba; Kapsēde (kapulauks) – 3 (7?) vara. Ziņas par sudraba monētu atradumiem Lietuvā ņemtas no F. Jākobsona saraksta ar uzrakstu "Lietuvā man zināmas šādas atradumu vietas" (tā kā F. Jākobsona informācija par monētu skaitu ir visai neskaidra, iekavās dota mūsdienās zināmā informācija par romiešu atradumiem viņa piezīmēs minētajās vietās): Anduļu (*Andullen*, tagad *Anduliai*) kapulaukā 5 kapos un 2 savrup atrastas monētas (tagad pavisam ir zināmas 10 monētas, no kurām 8 atrastas kapos un 2 ir savrupatradumi); Laistenjakobā (senāk *Leisten Jakob*, tagad *Laistai*) kādā kapā (mūsdienās zināms monētas atradums 64. kapā) vara monēta; Barsdūnu (*Barsduhnen*, tagad *Barzdūnai* jeb *Barzdenai*) kapulaukā romiešu monētu savrupatradumi (mūsdienās zināmi 3 eksemplāri kā savrupatradumi); Klaipēdas apvidū 2 sudraba monētas un kāds depoziāts Bernšteibrūkā (*Bernsteinbruck*) (nav zināms, cik monētu bijis depoziāts, noteiktas 3 monētas – divas sudraba un viena vara); Nimerzatē (*Nimersatt*, tagad *Nemirseta* jeb *Nimerzatē*) romiešu vara monētas; Oberhofas (*Oberhof*, tagad *Augštakiemiai*) kapulaukā 76 kapos vara monētas (mūsdienās kopā zināma 201 monēta no šī kapulauka, no tām 185 ir atrastas 64 kapos, bet 14 romiešu monētas ir savrupatradumi kapulaukā); Pangesenā (*Pangessen-Pleschkutten*, tagad *Pangesai-Pleskučiai* I un II kapulauks) 5 kapos vara monētas (mūsdienās zināmi 15 eksemplāri, no tiem 1. kapā viens, 2. kapā 10, bet 4 romiešu monētas ir savrupatradumi kapulaukā); Priekulē (*Prökuls*, tagad *Priekule*) 2 depoziāti atrasti 18. gs. sākumā un 2 vietās romiešu monētu savrupatradumi: 5 vara un 1 sudraba (mūsdienās zināmas 7(6?) monētas, un 18. gs. izraktas "urnas ar romiešu monētām"); Šernenā (*Schernien*, tagad *Šernai*) 9 kapos romiešu vara un 1 sudraba monēta, savrupatradumi – 2 vara monētas (mūsdienās zināmas 19 monētas no šī kapulauka, no kurām 3 eksemplāri ir savrupatradumi); Švarcortā (*Schwarzort*, mūsdienās nezināms atradums) viena vara monēta; Skerenā (*Sckören*, tagad *Skēriai*) kapulaukā savrup atrastas 7 romiešu vara monētas (ziņas saskaņā); Strangā (*Stranga*, tagad *Strangai*) kapulaukā 10 kapos vara monētas (šajos 10 kapos kopā 20 monētas; jaunākos laikos

kapulaukā iegūto monētu skaits palielinājies); Vilkitenā (*Vilkiten*, tagad *Vilkyčiai*) 90 monētas māla urnā; Narušos (*Narušiai*) 8 vara monētas (ziņas saskan); Minges (Minijas upes) ielejā viena vara monēta (ziņas saskan); Petrelenā (*Petrelen*, tagad *Petreliai*) savrupatradums – 1 monēta (ziņas saskan); Vežeitenā (*Weszeyten*, tagad *Vėžaičiai*) savrupatradums kapulaukā (?) – viena vara monēta (ziņas saskan). Kopā mūsdienās zināmo un līdz raksta sarakstīšanas laikam atrasto romiešu monētu skaits no minētajām vietām ir daudz lielāks. Tā kā romiešu sudraba monētu skaits krietni pārsniedz kopskaitā minēto, tad acīmredzot F. Jākobsons Raunas Jaunzemju Kazemnieku depoziātu atradumus ir iekļāvis Baltijas somu akmeņu krāvuma kapulauku kultūras apgabalā un nav tos analizējis.

^{viii} Tekstā aprīņķa vietā atstāta tukša vieta. Tagad Veļona Jubarkas raj. Lietuvā.

^{ix} Acīmredzot F. Jākobsons šeit domājis S. Bolina darbu "Fynden av romerska mynt i det fria Germanien" (Lund, 1926), nevis mums aktuālo darbu *Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen // Prussia. Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Prussia. – Königsberg, 1926. – Bd. 26. – S. 203–240.* Par varbūtējiem iemesliem sk. komentāru ievadā.

^x Rokrakstā atstāta tukša vieta, acīmredzot domātas spārnu saktas, kādas ir atrastas Lietuvā, Odahovā (tagad Adakavo), un zīmējums ir atrodams F. Jākobsona arhīvā.

^{xi} Rokrakstā atstāta tukša vieta, acīmredzot šeit domātas saktas (Almgren, 236 un 237), kuru izplatības pamatareāls ir Pannonija un Norika, un to importi ir labi pazīstami Sembijas pussalā un Vislas lejtecē.

^{xii} Rokrakstā ir tukša vieta, acīmredzot domātas pazīstamās Pamūšas (*Pamūšys*) un Pakalnišķu (*Pakalniškiai*) saktas, kuru zīmējumi ar literatūras norādēm ir atrodami F. Jākobsona arhīvā.

^{xiii} F. Jākobsona arhīvā vienīgo norādi varēja atrast uz *Ö-Szöny* (pusceļā no Vīnes uz Budapeštu) atrasto saktu, kas publicēta Budapeštā 1893. g. izdotajā "*Archaeologiai Ertesito*" (13. sēj., 451. lpp.). Minēto saktu vēlāk pārpublicē V. Ginters savā rakstā "Romas imports Latvijā" (Senatne un Māksla, 1936, nr. 2).

^{xiv} Šo faktu min O. Almgrens (sk.: *Studien über Nordeuropäischen Fibelformen.* – Leipzig, 1923. – S. 31).

^{xv} Rokrakstā atstāta tukša vieta, acīmredzot domāts Almgrena V grupas 96 saktu tips, kas plaši izplatīts Vislas lejtecē starp Vislu un Oderu Polijā gotiem piederošās Valbarkas kultūras pieminekļos. Nedaudz vēlāk šādas saktas mazliet pārveidotā formā parādās Lietuvas un Latvijas teritorijas pieminekļos.

^{xvi} Rokrakstā atstāta tukša vieta. Acīmredzot domāts Almgrena VI grupas 161. un 162. saktu tips. Šīs saktas izplatītas ļoti plašā teritorijā no Melnās jūras līdz Ziemeļeiropai. Tās atrastas Rumānijā, Austrumungārijā, Čerņahovas kultūras pieminekļos, Prūsijā, Vislas lejtecē, Austrumbaltijā. Lielākā daļa pētnieku tās saista ar gotiem.

^{xvii} Rokraksta tekstā nav minēts atrasto vara un sudraba monētu skaits. Tāpēc no jauna saskaitītas to atradumu vietu monētas, par kurām ziņas atrodamas F. Jākobsona arhīvā. Latvijas atradumu skaitā nav ietvertas F. Jākobsonam zināmās monētas no Baltijas somu akmeņu krāvuma kapiem.

^{xviii} Skaits iegūts, no minētā 414 atņemot varbūtējo Latvijas atradumu skaitu.

^{xix} Skaits iegūts, saskaitot F. Jākobsona Lietuvas atradumu sarakstā minētās Lietuvas sudraba monētas.

^{xx} Diemžēl šo skaitli pat aptuveni nav iespējams restaurēt. Tāpēc, lai raksturotu tendenci, tiek izmantoti S. Bolina dati pēc viņa darba "Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen". Taču jāatzīmē, ka tekstā minētie skaitļi aptver visu Vācijas impērijas Austrumprūsijas teritoriju līdz Pirmajam pasaules karam, ieskaitot Mazuru apgabalus. Pie monētu atradumiem vēl jāpieskaita 145 romiešu zelta monētas. Aina kļūst pavisam citāda, ja salīdzinām atradumus tālāka aprīņķos. Gotu apdzīvotajā teritorijā pārsvarā romiešu sudraba un zelta monētu atradumi, bet baltu cilšu apdzīvotajās zemēs pārsvarā vara. Piemēram, Braunsbergas aprīņķis devis 142 zelta, 27 sudraba un tikai 4 vara monētas; Prūsijas Holandes aprīņķis – 2 zelta, 19 sudraba un 1 vara monētu; Ortelsburgas aprīņķis – 202 sudraba un 5 vara monētas; Osterodes aprīņķis – 2879 romiešu sudraba

monētas. Turpretim istajā dzintarzemē Sembijas pussalā Fišhauzenas aprīņķī ir atrastas ap 2100 vara un tikai 9 sudraba monētas.

Komentāri

F. Jākobsons šo darbu (melnrakstā ar nosaukumu "Tirdzniecības ceļi caur Latviju un Lietuvu jaunākā romiešu ķeizaru laikmetā") acīmredzot ir sarakstījis ap 1926.–1927. gadu. Par to liecina viņa 1926. g. vēstule no Kēnigsbergas E. Volteram Kauņā par monētu atradumiem Lietuvā. Darbs palicis nepublicēts, jo 1927. gadā tika izdots daudz pilnīgākais S. Bolina darbs "Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen",¹ kurā ietverti arī Austrumbaltijas atradumi no kādreizējā Klaipēdas un daļēji Tilzītes aprīņķa Lietuvā, līdz ar to F. Jākobsonam uzrakstītais darbs vairs nav licies aktuāls. To, ka viņš savā darbā nav izmantojis šo mums pazīstamo S. Bolina darbu, liecina tas, ka S. Bolina darbā ir minēta virkne romiešu monētu atradumu vietu Lietuvā, par kurām nevaram atrast ziņas F. Jākobsona arhīvā, piemēram, *Culmen–Kulken* (tagad *Kulmenai*?); *Lumpöhnen* (tagad *Lumpenai*); *Thaleiken–Jakob* (tagad *Toleikai*); *Schreitlauken* (tagad *Šereitlaukis*); *Juditten* (tagad *Jodkrantē*?). Tai pašā laikā F. Jākobsonam ir bijuši zināmi tādi atradumi, kas nav ietverti S. Bolina darbā, piemēram, Veļonas romiešu monētu depoziāts. Ziņas par atradumu vietām Lietuvā un Austrumprūsijā viņš ir vācis no literatūras un varbūt kādu daļu monētu redzējis studiju laikā Kēnigsbergā. Šai laikā viņš noteicis arī lielāko daļu no Latvijā atrastajām romiešu monētām, piemēram, Dandāles, Jaunzemju, Vaiņodes depoziātus. Informāciju par romiešu monētu atradumiem Latvijā F. Jākobsons ir sniedzis arī H. Mooram, par ko liecina H. Mooras atsauces uz F. Jākobsonu viņa pazīstamajā darbā "Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr."² Ar F. Jākobsona manuskriptu, rakstot savu darbu par Romas importu Latvijā, būs iepazinies arī V. Ģinters.³ Pēc S. Bolina darba publicēšanas F. Jākobsonam interese par romiešu monētu atradumiem acīmredzot bija zudusi. Viņa piezīmēs nav nekādu ziņu par Engures Marijas kalniņa un Straupes depoziātu monētām, kas Latvijas Vēstures muzejā bija nonākušas jau 1923. gadā.

¹ *Bolin S.* Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen // Prussia. Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Prussia. – Königsberg, 1926. – Bd. 26. – S. 203–240.

² *Moora H.* Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. – Tartu, 1929. – T. I. – S. 169–173.

³ *Ģinters V.* Romas imports Latvijā // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr. 2. – 47.–61. lpp.

Šim darbam varbūt ir mazāka vērtība no mūsdienu izziņas viedokļa. F. Jākobsona minētie romiešu monētu atradumi ir pazīstami un vairākkārt publicēti. Nozīmīgāki ir viņa vērojumi par kapu ar romiešu monētām hronoloģiju un gotu lomu Austrumeiropas tirdzniecībā agrajā jeb romiešu dzelzs laikmetā.

Doma, ka romiešu dzelzs laikmeta 2. posma jeb Tišlera C perioda sākumu varētu attiecināt uz 4. gadsimtu, tomēr ir kļūdaina. Romiešu monētas Austrumprūsijas kapos parādās 2. gs. otrajā pusē un 3. gs. sākumā. Lietuvā nedaudz vēlāk. To labi rāda virkne kapu ar romiešu monētām kapa inventārā Oberhofas (*Aukštakiemis*) kapulaukā Lietuvā. Tā romiešu monētas kopā ar 3. gs. trīsšķēršu saktām ir atrastas šī kapulauka 11., 16., 46., 195., 202. un 350. kapā.⁴ Stopsaktas ar pēdas atliekumu un aptinumu plaši izplatītas, sākot ar 3. gs. sākumu, līdz pat 5. gs. vidum. Romiešu monētas Lietuvas teritorijā pēc prof. M. Michelberta pētījumiem galvenokārt ir 3. gs. kapos, taču ir arī vēlāk.⁵

Jautājumā par stopsaktu ar atlocīto un aptīto pēdu izcelšanos un hronoloģiju F. Jākobsons ir pieturējies pie M. Eberta uzskatiem, ka tās cēlušās Melnās jūras ziemeļu piekrastē un izplatās līdz ar gotiem vai to tirdzniecību. Jāatzīst, ka M. Eberta uzskati šajā jautājumā ir stipri novecojuši. Senākās stopsaktu ar pēdas aptinumu formas jau ir labi pazīstamas Valbarkas kultūras Ceceles fāzē. Ceceles kapulaukā stopsaktas ar pēdas aptinumu (Almgrēna VI grupa 161 un 162) sastopamas jau C_{1b} fāzes kapos (apmēram 220.–260. g. pēc Kristus) un ir jau ļoti lielā skaitā sastopamas ar C₂ fāzi labi datējamās kapos.⁶ Tas ir apmēram no 250. līdz 300. gadam. Bet maz pazīstamas Valbarkas kultūras Lubovices fāzē.⁷ Senākās šī tipa saktas varbūt var datēt pat ar 2. gs. beigām?⁸ Agrākās zināmās stopsaktas ar aptīto pēdu Čerņakovas kultūras kapulaukos ir no O. Geja un I. Bažana izdalītā šīs kultūras pirmā perioda apbedījumiem, kuru keramikā ir ļoti spēcīga Valbarkas kultūras ietekme.⁹

⁴ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. – Vilnius, 1978. – T.IV. – P. 38; Nowakowski W. Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt. – Marburg; Warszawa, 1996. – S. 159, 164.

⁵ Michelbertas M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija // Lietuvos gyventojų prekybiniai rystai I–XIII a. – Vilnius, 1972. – P. 50–52; Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. – Vilnius, 1986. – P. 218.

⁶ Jaskanis J. Cecele. Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Ostpolen. – Krakow, 1996.

⁷ Wolagiewicz R. Lubowidz. Ein birituelles Gräberfeld der Wielbark-Kultur aus der Zeit vom Ende des 1. Jhs. v. Chr. bis zum Anfang des 3. Jhs. n. Chr. – Krakow, 1995.

⁸ Гей О. А., Бажан И. А. Хронология эпохи “готских походов” (на территории Восточной Европы и Кавказа). – Москва, 1997. – С. 39.

⁹ Turpat. – 42. lpp.

Tomēr F. Jākobsona novērojums, ka romiešu monētas sastopamas galvenokārt kapos ar aptītās pēdas stopsaktām, apstiprina Latvijas materiāls. Tā E. Šturma 1942. gadā pētītajos Mazkatužu kapulauka kapos monētas kopā ar minētajām saktām ir trīs gadījumos no četriem, kad kapā ir atrastas romiešu monētas. Tāds ir 11., 21. un 25. kaps. Tā kā Latvijā kapu inventārus tradicionāli datē ar lielu novēlošanos salīdzinājumā ar Viduseiropu, tad mūsu tradicionālais datējums šiem kapiem būtu 3.–4. gadsimts.

Jautājumā par dzintara tirdzniecības ceļiem ir uzkrājušies ārkārtīgi plaša literatūra. Gribētos piekristies dažiem faktiem. Pareizs ir F. Jākobsona novērojums, ka romiešu monētas iztrūkst pirmā romiešu ķeizaru perioda pirmā posma kapos. Komentāru autoram arī nav zināms neviens drošs romiešu monētu atradums Latvijā un Lietuvā B posma kapos līdz fāzei B₂/C₁, t. i., 150.–200. gadam. Taču Romas importa priekšmeti ir zināmi. Tādas ir spārnu saktas (Almgren, 238) Vienraģu (*Vienragiai*), Adakavas, Sandrausiškes, Sargēnu senkapos un citas Pannonijas un Norikas saktas (Almgren, 69, 237), kādas atrastas Pašakarņu, Adakavas, Paragaudes, Launkalnes Gailišu senkapos. Ar periodu B_{2a} (1. gs. 70. gadi — 2. gs. sākums) datējamās ir Kapsēdē, Pamūšā, Pakalnišķos atrastās provinciālromiskās emaljētās loka saktas. Tas ir dzintara ceļa intensīvākās izmantošanas laiks. Arheoloģiskās liecības labi saskan ar senāko rakstīto avotu dotumiem. Tā Plīnijs Vecākais min par ceļojumu pēc dzintara imperatora Nerona (54.–68. g. pēc Kristus) laikā.¹⁰ Tas ir laiks, kad Tacits apraksta aistu ciltis savā darbā “*De origine et situ Germanorum*” (98. gads pēc Kristus).¹¹ Taču dzintara ceļa kontrolē šajā laikā lielāka nozīme būs bijusi Vislas lejtecē dzīvojošiem gotiem. No 1. gs. sākuma te pazīstami Valbarkas kultūras pieminekļi. Tacits minētajā darbā te min gotus “gutones”,¹² bet Ptolemajs (*Geografica*:3.5.8) 1. gs. beigās un 2. gs. pirmajā pusē gotus min uz austrumiem no Vislas upes lejteces.¹³ Par dzintara ceļa eksistēšanu liecina arī pēdējo gadu poļu arheologu atklājumi, proti, Vislas lejteces rajonā pie Sventija Gaja (*Święty Gaj*) Dzežgoņas (*Dzierzgoń*, senāk *Sorge*) upes ielejā atklāts

¹⁰ Kolendo J. Wyprawa po bursztyn bałtycki za Nerona // Pomerania Antiqua. – 1981. – T. 10. – S. 25–63.

¹¹ Senās Latvijas vēstures avoti. – R., 1937. – 1. burtn. – 1., 2. lpp.

¹² Kolendo J. Rzeczy kobyty w kraju sytonów. Uwagi o sposobie interpretacji Germanii Tacyta // Concordia: Studia ofiorowane Jerzomu Okuliczowi w 65 rocznice urodzin. – Warszawa, 1996. – S. 141–146; Kolendo J. Zróżnicowanie ludów germanii w świetle analizy dzieła Tacyta // Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością. – Warszawa, 1998. – S. 57–63.

¹³ Urbanczyk P. The gots in Poland – where did they come from and when did they leave // European Journal of Archaeology. – 1998. – Nr.1. – P. 398.

1200 m garš dzintara ceļa purvainas vietas pārvarēšanai mākslīgi veidots posms.¹⁴ To veido ozolkoka baļķu klāsts 1,5–4 m platumā. Kopumā ceļa posma izbūvei izmantots ap 1500 kubikmetru cirstu ozola koku. Visi goti nekad nepārceļoja uz Melnās jūras piekrasti. To apliecina Valbarkas kultūras kapulauki Polijā līdz pat 4. gs. un kā izņēmums līdz pat 5. gs. sākumam. Acīmredzot nedaudzo vēlāko romiešu monētu pieplūdums saistās ar tirdzniecību starp Baltijas jūras piekrasti un Reinas provincēm. Gotu kontrolētajā teritorijā sakarā ar gotu–romiešu kariem 3.–4. gs. pārtrūkst aktīvā tirdzniecība starp Donavas provincēm un Baltijas jūras piekrasti. Protams, nevar izslēgt atsevišķu monētu nokļūšanu baltu apdzīvotajā teritorijā ar gotu starpniecību 3.–4.gs. To rāda vēlākās

monētas Latvijas un Baltkrievijas depozītos. F. Jākobsona pieņēmumam, ka goti atnesuši romiešu monētas, daļai atgriežoties pēc huņņu iebrukuma, runā preti romiešu dzelzs laikmeta kapu hronoloģija. Tiesa, kāda daļa gotu atgriezās, veidojot polietnisku konglomerātu Mazuru apgabalā, ko arheologi pazīst kā prūšu kultūras Olštinas grupu (senāk *Masurgermanische Kultur*)¹⁵ un ko Jordans nosauc par “*Vidivari*” (*Getica*, 36; 96).¹⁶ Tas, ka Austrumbaltijas pieminekļos sastopamas galvenokārt bronzas monētas, acīmredzot skaidrojams ar īpatnībām tirdzniecībā starp gotiem un baltiem. Interesantā F. Jākobsona doma par gotu lomu tirdzniecībā prasa jaunu izvērtējumu plašākā rakstā.

¹⁴ *Urbanczyk P.* The got's in Poland.. – S. 399, 400.

¹⁵ *Šturms E.* Zur ethnischen Deutung der “masurgermanischen” Kultur // *Archeologica Geografica*. – 1950/1951. – Jg. 1. – H. 1. – S. 20., 21.

¹⁶ *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов “*Getica*”. – СПб., 1997. – С. 128, 138.

Sagatavota iespiešanai SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792.
Adrese — Daugavgrīvas ielā 36—9, Rīgā, LV—1007, tālr. 7602672.
Noliktavas adrese — Jēzusbaznīcas ielā 7a, Rīgā, LV—1050, tālr. 7225669.
Iespiesta un iesieta, vāki nodrukāti tipogrāfijā "Viante".

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

3,-

LĀTVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306042271

FĒLIKSS JĀKOBSONS (1896–1930) IR
LATVIEŠU ARHEOLOGS, KURAM
NEBIJA LEMTS ILGI STRĀDĀT
ZINĀTNES LAUKĀ.
KĒNIGSBERGAS UNIVERSITĀTES
ABSOLVENTS, PROF. MAKŠA EBERTA
SKOLNIEKS TRAGĪSKI AIZGĀJA BOJĀ
NOSLĪKSTOT.
GRĀMATĀ IEKĻAUTI NE TIKAI
VISI VIŅA PUBLICĒTIE, BET ARĪ
NEPUBLICĒTIE RAKSTI.
TIE SATUR JAUNU INFORMĀCIJU UN
NAV ZAUDĒJUŠI SAVU ZINĀTNISKO
NOZĪMI.
PĒTNIEKAM RAKSTURĪGAS RŪPĪGAS
TIPOLOĢISKĀS STUDIJAS, KAS
SAVIENOTAS AR VĒSTURNIEKA
PLAŠU SKATU UZ LATVIJAS,
BALTIJAS UN APKĀRTĒJO ZEMJU
ETNISKO PROCESU UN TĀ DINAMIKU.
ŠODIENAS ZINĀŠANĀS UN VIEDOKĻOS
PAR RAKSTOS IZTEIKTAJĀM
HIPOTĒZĒM ORIENTĒTIES PALĪDZ
PLAŠIE KOMENTĀRI.
AR ŠO IZDEVUMU IR NOKĀRTOTS VIENS
PARĀDS LATVIJAS ARHEOLOĢISKĀ
MANTOJUMA IEKĻAUŠANĀ
ZINĀTNISKAJĀ APRITĒ.

SĒRIJAS "LATVIJAS VĒSTURES
MUZEJA RAKSTI" PUBLIKĀCIJAS:

- 1 Arheoloģija / Atbild. red. L. Vankina. – R., 1962. – 106 lpp.: il.
- 2 *Linda Dumpe*. Ražas novākšanas veidu attīstība Latvijā. – R., 1964. – 277 lpp.: il.
- 3 Numismātika. – R., 1968. – 170 lpp.: il.
- 4 *Lūcija Vankina*. The Collection of Stone Age Bone and Antler Artefacts from Lake Lubāna. – Rīga, 1999. – 290 p. – Includes drawings.
- 5 *Arnīs Radiņš*. 10. – 13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – R., 1999. – 200 lpp.: il.
- 6 *Fēlikss Jākobsons*. Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi. – R., 1999. – 96 lpp.: il.

CITAS LATVIJAS VĒSTURES
MUZEJA PUBLIKĀCIJAS:

- Люция Ванкина*. Торфяниковая стоянка Сарнате. – Рига, 1970. – 268 с.: ил.
- Vladislavs Urtāns*. Senākie depoziiti Latvijā. – R., 1977. – 283 lpp.: il.
- Latviešu tautas tērpi. I. Vidzeme / Sastād. Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte. – R., 1995. – 319 lpp.: il., pielikumā 63 piegrieztņu lapas.
- Latviešu tautas tērpi. II. Kurzeme / Sastād. Zīle Bremze, Velta Rozenberga, Ilze Ziņģīte. – R., 1997. – 399 lpp.: il., pielikumā 78 piegrieztņu lapas.

SAGATAVOŠANĀ:

- Latviešu tautas tērpi. III. Zemgale.
Latgale. Augšzeme.